

Tartalom

LII. ÉVFOLYAM, 7. SZÁM

1998. JÚLIUS

LÁSZLÓFFY ALADÁR: Május 18; Húsvét	3
ÁGH ISTVÁN: Húsvéthétfő	5
MÁRTON LÁSZLÓ: Tűz és tenger között (II. rész)	6
TÉREY JÁNOS: Az úgynevezett emberi játszmák	26
VÖRÖS ISTVÁN: Ugrás az ismertbe; Egy férfi azonosítása; Templom, tó, kávéfőző	28
FERDINANDY GYÖRGY: Az anyai örökség	32
SZEPESI ATTILA: Tisza-parti cantus firmus (Avagy kétes firmákat idéző kergető kánta)	41
KAUTZKY NORBERT: A hiány körülményei; Harmadik nap	45
Vissza a Forrásokhoz (Beszélgetés <i>Lászlóffy Aladárral</i>)	47
 <i>50 éve született Baka István</i>	
SZÍV ERNŐ: Napló (Részlet)	55
MÓSER ZOLTÁN: A mise elkezdődött	58
BALOG JÓZSEF: Baka István minden verse	62
SZŐKE KATALIN: Yorick Pokla	63
SZIGETI LAJOS SÁNDOR: (De)formáció és (de)mitologizáció (Baka István angyalainak tündöklése [és bukása?])	71

GÉCZI JÁNOS: Megjegyzések a szegedi rózsákról (egy Baka István motívumhoz)	92
C. ODRAJAS: Orosz novella (Fordította: ÁRPÁS KÁ- ROLY)	97

KRITIKA

GÖRÖMBEI ANDRÁS: Csoóri Sándor új esszéi (Csoóri Sándor: Szálla alá poklokra)	101
MONOSTORI IMRE: „Visszaadni a szavak értelmét” (Görömbei András tanulmányai)	107

Szerkesztői asztal ..... a belső borítón

ILLUSZTRÁCIÓ

TITI MÁRIA rajzai a 4., 25., 27., 44., és a 106. oldalon
MÓSER ZOLTÁN fotói az 59–61. és a 91. oldalon

ÁGH ISTVÁN

Húsvéthétfő

Lászlóffy Aladárnak

*Feltámadás hétfője minden másnap,
meghazudtolva, kétségbe keverve
jár a szóbeszéd, üres locsogásnak
tartják, amit nem foghat föl az elme,*

*lotyók, csavargók lázas hiedelme,
kifundált hullarablás, hogy a látszat
feltámadásnak tűnjön, az hírelte,
ki nem is látta, amit mások láttak,*

*csupán a holtak hangja, régi képe
támad fel olykor? közben öntudatlan
keresi saját sebeit az ember
öt ujjával, hogy kitapintsa, él-e,*

*hogy húsból való lelke jelenése,
mégiscsak Isten fia múlhatatlan
mozdulata él a kenyértörésben,
amelyből fölismernék Emmausban.*

MÁRTON LÁSZLÓ

Tűz és tenger között

HARMADIK SZÍN.

Távol Dániától: a Tenger hátán, egy hajó fedélzetén

35. jelenet

*Hamlet és a hajóskapitány.*HAMLET: Fekete habok és hullámok!
Végre nem vagyunk Dániában!KAPITÁNY: De hamarosan ott lehetünk
megint, kedves uram. Erős ellenszelünk
van. Mintha nem akarná a Tenger, hogy
megérkezzünk Angliába.HAMLET: Halló, Tenger! Hé! Miért nem
akarod, hogy megérkezzünk Angliába?TENGER: Fröccs, placcs! Blugy, blugy,
blugy.

HAMLET: Miçsoda? Nem értem!

KAPITÁNY: Én sem értem, kedves uram.
Harminc éve járom a Tengert, de ilyet
még nem láttam, csak egy régi könyv-
ben olvastam róla. Most már egyszerre
két irányból fúj a szél, és a fejünk fölött
csap össze önmagával. Ugy hívják ezt a
tüneményt: Nyugat-Keleti Díván.HAMLET: Hallod-e, Tenger: minek neked
az a Nyugat-Keleti Díván?

TENGER: Liccs, loccs, hüörk. Spricc!

HAMLET: Mondom, hogy nem értem!

KAPITÁNY: Mondom, hogy én sem értem,
de azért ne tessék üvöltözni!

36. jelenet

Inguriomeros, Watronningulf.

INGURIOMEROS: Sakk. Illetve sakk-bástya.

WATRONNINGULF: Ne haragudj, nem látom
a saját fejemet. Ideadnád a pipere-
tükröt?INGURIOMEROS: Oda nem léphetsz a futó
miatt. A gyalog védve van.WATRONNINGULF: Ildomtalanul ingado-
zik ez a hajó. Még szerencse, hogy a sakk-
figurák talpacskáiba kis mágneslapokat
eszközöltünk.INGURIOMEROS: Egyedül menekvés, per-
sze csak átmenetileg, ha beáldozod a hu-
szárt. Huszár cé négy.WATRONNINGULF: Becsomagoltad a leve-
let?INGURIOMEROS: Nem kalimpálunk! És le-
szel szíves a fejedet egyenesen tartani. –
Ott van az utazóládában, az meg le van
zárva három lakattal.WATRONNINGULF: Akkor jó. Akkor
odébb viszem a királyomat. És hol van-
nak a kulcsok?INGURIOMEROS: Biztos, hogy nincsenek
nálad?WATRONNINGULF: Nálam biztos, hogy
nincsenek.INGURIOMEROS: Ha biztos vagy benne,
akkor nem vagy bizonytalan. Vizsgáljuk
meg a dolgot módszeresen. Szerinted
a kulcsok el vannak veszve?WATRONNINGULF: Szerintem nem tu-
dom.INGURIOMEROS: Ha nem tudod, akkor
tudod, hogy nem. Namármost. Szerin-
ted el van veszve az, amiről pontosan
tudjuk, hogy hol van?WATRONNINGULF: Szerintem az egészből
nem értek egy szót sem.INGURIOMEROS: Ha tudjuk, hogy hol
van, akkor tudjuk, ha meg nem tudjuk,
akkor nem tudjuk. Na látod. Szerintem
a kulcsok nincsenek elveszve, mert pon-
tosan tudom, hogy hol vannak.

WATRONNINGULF: Szerinted hol vannak?

INGURIOMEROS: Szerintem a tengerben vannak, mert az előbb ejtettem bele mind a hármat. – Megint sakk. Tartsad egyenesen a fejedet!

WATRONNINGULF: Miért mindig az én fejemen játszunk?

INGURIOMEROS: Mert a tiéd laposabbra sikerült, mint az enyém. Sajnos.

37. jelenet

Az előbbiekből. Jön Hamlet és a Kapitány

KAPITÁNY: Ezek itt képesek rakosgatni a figuráikat, amikor fejük fölött a Nyugat-Keleti Díván?

HAMLET: Ez egy nagyon izgalmas perzsa játék. Úgy zajlik, hogy két király meg-haragszik egymásra. Mondjuk, az angol király meg a dán király. Figurákat küldözgetnek egymáshoz, fenyegetik egymást. Foglyul ejtik és kivégzik egymás alattvalóit, aztán az győz, amelyik jobban bírja szusszal.

KAPITÁNY: Akármilyen játék, de nagyon el vannak merülve benne.

HAMLET: Ugy bizony. A fejüket is csak azért nem vesztik el, mert azon játszanak. Még azt sem vennék észre, ha valaki elfűrészné a hajót.

(Kiemelkedik a Tengerből egy Fűrészhal.)

KAPITÁNY: Jesszusom, egy Fűrészhal! Odanézzetek!

INGURIOMEROS: Akkor ezt a kis bátyát szépen le vesszük.

WATRONNINGULF: Így viszont szabaddá válik az út a futócskám előtt.

KAPITÁNY: Uraim, ez a fenevad nagyon veszélyes! Bújjunk el a kormányosfülkében! *(El.)*

HAMLET: Én nem félek.

TENGER: Csakugyan nem félsz, Hamlet? Pedig félhetnél egy hangyányit!

(A Fűrészhal felugrik a fedélzetre, fűrészelni kezdi az udvaroncok ládáját. A Tenger rápaskol, mire a Fűrészhal észbekap: átadja

Hamletnek az egyik lakatkulcsot, és visszaugrik a Tengerbe.)

INGURIOMEROS: Beindul a gyalogsági támadás.

WATRONNINGULF: Én viszont a maradék huszárommal átugratom a védelmi vonaladat.

KAPITÁNY *(előjön)*: Életben vagytok még, uraim? Attól félttem, hogy ez a szörny elfűrészeli az egész hajót. Hála Istennek, hogy kijutottunk az életveszélyből.

HAMLET: Csak ebből a sakkjátizmából nem tudunk kijutni. Pedig már olyan hosszú, mint egy tengeri kígyó.

(Kiemelkedik a Tengerből egy Kígyó.)

KAPITÁNY: Mi ez már megint? Ide gyülekezik az összes tengeri szörnyeteg? Meneküljünk! *(El.)*

HAMLET: Én nem félek.

TENGER: Csakugyan nem félsz, Hamlet? Pedig félhetnél, egy hangyányinál kicsit erősebben is!

(A Kígyó felkúszik, rátekeredik a ládára, ropogtatja. A Tenger rápaskol, mire észbekap: Hamlet kezébe adja a második lakatkulcsot, és visszacsúszik a Tengerbe.)

INGURIOMEROS: Sajnálom, ilyenkor már nem lehet sáncolni.

WATRONNINGULF: Kedves királynőm, egyedüli reménységem te maradtál. Úgy tancolsz a fejem tetején, mintha valami rendkívüli figura volnál, és valóban ütőfigura vagy, de semmi esetre sem báb. Igaz is, hol a piperetükröm?

(A Kígyó kiemelkedik a Tengerből, átnyújtja Watronningulfnak a tükröt, majd végképp eltűnik.)

KAPITÁNY *(előjön)*: Életben vagytok még, uraim? Attól félttem, hogy ez a szörnyeteg összeroppantja az egész hajót. Hála Istennek, hogy túl vagyunk az életveszélyen. Nem, ne mondj semmit! Véletlenül megint szóba hozol valami tengeri szörnyet, például csak annyit mondasz, hogy „polip”... Jaj, nehogy kimondd!

HAMLET *(dadog)*: Pe-pe-pe-pedig a po-po-po...

KAPITÁNY: Ne mondd ki!

HAMLET: ...pol-pol-pol...

KAPITÁNY: Ne mondd ki!

HAMLET: ...poli-poli... poli-poli-poli...

KAPITÁNY: Ne! Könyörgök, ne!

HAMLET: ... a politikus...

KAPITÁNY: Ja, az más. Ha csak erről van szó.

HAMLET: A politikus nem po-po-po... nem pottyánhat po-po-po-po-pocsolyába...

KAPITÁNY: Ja, ha csak erről van szó!

HAMLET: Pocsolyába vagy Tengerbe vagy mibe, még akkor sem, ha jön a polip. Tessék, kimondtam. Na ugye, hogy nincs itt! Igaz is, hogy néz ki az a polip?

KAPITÁNY: A polip, az úgy néz ki, hogy van neki egy csomó félelmetes, hosszú csápjja. De inkább lerajzolom. Van itt valakinél papír és ceruza?

(Kiemelkedik a Tengerből egy Polip. Egyik csápjával papírt, másik csápjával ceruzát nyújt át.)

Köszönöm szépen. Na szóval, itt vannak a csápjai, ezen az oldalon meg a szája. Ami azt illeti, jó nagy szája van. Pontosan úgy néz ki, mint ez itt előttünk. – Jesszusom, de hiszen ez egy igazi Polip! Meneküljünk! *(El.)*

HAMLET: Én nem félek.

TENGER: Tényleg nem félsz, Hamlet? Pedig most már nagyon félhetnél.

HAMLET: Drága jó Tenger, kérlek, ne ijesztgess! Azon már túl vagyunk.

TENGER: Nem ijesztgetlek, csak szeretném, ha megértenél.

HAMLET: Mit értsek meg rajtad, amikor egész nap csak bőfögsz és bugyborékolasz? Es ne gondold, hogy megjídedek a vízibarmaidtól! Ez a kis polipocska nagyon aranyos. Hány hetes a drágám? Szopik-e még?

(A Polip a csápjai közé ragadja Hamletet, és indul vissza a Tengerbe. A Tenger fellöki a fedélzetre. A hajó meginog. A Polip észbekap, leteszi a láda mellé Hamletet, és kezébe adja a harmadik lakatkulcsot.)

TENGER: Vízibarom a nénikéd, aki nem létezik. Meg a bácsikád, aki létezik. Mit gondolsz, mire jók a kulcsok?

WATRONNINGULF: Nagyon dülöngél ez a hajó!

(A Polip Inguriomeros vállára koppint, és a csápjáival egy előnyösnek ígérkező lépést mutat neki, aztán visszahömpölyödik a Tengerbe.)

INGURIOMEROS: Köszönöm szépen. – Sakk!

WATRONNINGULF: Biztosan vihar lesz.

INGURIOMEROS: Oda nem léphetsz a futó miatt. Oda meg a bástya miatt nem léphetsz.

WATRONNINGULF: Egészen kifáradt a fejem. Folyton egyenesen kell tartani. És még csúszkálnak is rajta!

INGURIOMEROS: Hát ez bizony matt.

WATRONNINGULF: És még a nap is lement. Kezd hűvösödni!

KAPITÁNY *(előjön)*: Életben vagytok még, uraim? Attól félttem, hogy ez a szörnyeteg lehúzza magával az egész hajót a mélybe! Hála Istennek, hogy túl vagyunk az életveszélyen! Meg a Nyugat-Keleti Dívánon is túl vagyunk. Egyszerű, kellemes hátszelünk van. Elsimultak a tarajos hullámok. Reggelre szinte biztos, hogy megérkezünk Angliába. Csak azt nem értem, hogy mi volt ez az egész! Nem értem!

HAMLET: Én viszont már nagyon jól értem.

TENGER: Csobb, csobb, csobb, kitty-kotty.

KAPITÁNY: Jó éjszakát, uraim! Szép álmokat!

TENGER: Bröfty.

38. jelenet

Éjszaka. Hamlet egyedül a fedélzeten.

HAMLET: Na mit gondoltok, mire valók ezek a kulcsocskák? Én már rég rájöttem! Előbb tudtam, mint ti! Hípp, happ, hopp: nyitják a lakatokat, mint a pinty!

– Nézzük csak, mi van ebben a ládikában! Mitől kell annyira félni? Alsógatya, ettől nem kell félni, legfeljebb a lányoknak, ha ki kell vasalniuk. Marhahúskonzerzerv: ha visszük Angliába, nem pedig hozzuk onnét, akkor ettől sem kell félni. Hát ez? Egy láncos dugó! Persze, mert Angliában nincs dugó a mosdókagylóhoz és a fürdőkádhhoz. Ettől sem kell félni. Hát ez meg mi? Hohó! Ez egy levél. A borítékja kékes. No nézzük csak. Vagyishogy nincs mit nézni rajta, mert éjszaka van. Kár, hogy otthon hagytam a Tüzet. Sajnos, a Tenger nem tud világítani. Sok mindent tud, de azért világítani még ő sem tud.

TENGER: Tévedsz, Hamlet. A Tenger mindent tud. Már hogy is ne tudnék világítani? Világítani még a víz alatt is tudok!
(*A Fűrészhaj, a Kígyó és a Polip világító csigákat tart Hamlet fölé.*)

HAMLET: Köszönöm, Tenger! Tényleg nagyon ügyes vagy. Ragyogóan rávilágítottál, hogy mitől kell olyan rettentően félni! (*Olvasza.*) „Anglia királyát üdvözli Dánia királya. Te angol király, hallod-e, torkig vagyunk”, satöbbi, satöbbi. „Valamint az adóhátralékot a késedelmi kamatokkal”, satöbbi. Hát ez unalmas. (*A víziszörnyek újabb világító csigákat emelnek a magasba.*) Na várjunk csak! „Rokonunkat, Hamletet”, hohó!, „azonnal tartóztasd le, és hóhérral vágasd le a fejét”. No megállj csak! Mit képzelsz, te gazember? „Majd pedig újságíróiddal írasd meg az újságjaidban, hogy Hamlet autóbaleset miatt vesztette életét. Ha pedig mindezt elmulasztanád”, satöbbi. Nahát, ebből elég. Ezeket a disznóságokat szépen kiradirozzuk, így ni, és más-milyen disznóságokat írunk a helyükbe.

TENGER: Azt ígérted, Hamlet, hogy nem fogsz hazudni

HAMLET: Miért mondod ezt? A kívánság nem hazugság.

TENGER: Azt még meglátjuk, Hamlet.

HAMLET: Akkor világíts erősebben egy kicsit! (*Írja.*) „Anglia királyát üdvözli Dánia királya.” Ez talán hazugság?

TENGER: Nem, ez még nem hazugság.

HAMLET: Na látod. (*Írja.*) „Angol király, arra kérünk, hogy e levél átadóinak, Inguriomeros és Watronningulf udvaroncoknak azonnal vágasd le a fejét.” Ez hazugság?

TENGER: Igen, Hamlet, egy túrhetetlen, ordas hazugság.

HAMLET: Miért? Kérni akármit szabad! Vagy nem?

TENGER: Látod, Hamlet, ez az, amiben nem értünk egyet. Blugy, blugy, blugy.

HAMLET: Jaj, csak bugyborékolni ne kezdj már megint! Inkább ne vágassa le a fejüket! Különben is, ezeknek mindegy, hogy van-e fejük vagy nincs. De hát aki sohasem hazudik, az hülye, és aki hülye, az haljon meg!

TENGER: Blugy, blugy, blugy, blugy.

(*A szörnyek lenyelik vagy eldugják a csigák nagy részét.*)

HAMLET: Nem kell megsértődni! Máris kiradiroztam, tessék. (*Írja.*) „Úgy értesültünk, hogy úrhajót akarsz kilőni a Mars planétára. Arra kérünk, hogy e levél átadóit, Inguriomeros és Watronningulf udvaroncokat azonnal ültess be az úrhajóba, és lődd fel őket, mert kíváncsúnak tartjuk, hogy dán alattvalók érintsék elsőként a nevezett Mars planétát.” – Így jó lesz?

TENGER: Nem is akar úrhajót kilőni.

HAMLET: Majd akar, ha én akartatom.

TENGER: Azt se tudja, mi az, hogy úrhajó. Azt még én sem tudom.

HAMLET: Majd én elmagyarázom neki.

TENGER: Biztosan hazudozni fogsz.

HAMLET: Idehallgass, Tenger. En elmondom az angol királynak, hogy milyen az úrhajó, ő meg összerakja. Na most két lehetőség van. Vagy fölrepül az úrhajó, és akkor igazat mondtam, vagy nem repül föl, akkor meg úgyis mindegy.

TENGER: Na hát, na jó, na mindegy. Ez, mondjuk, még éppen belefér.

HAMLET (*írja*): „Továbbá arra is megkérünk, hogy kedvelt ifjú rokonunkhoz, Hamlet királyfihoz add feleségül szépséges leányodat.”

TENGER: Ne hazudj!

HAMLET: Miért? Nem szépséges? (*írja*) „Tudd meg, hogy Hamlet ebből a célból érkezik hozzád...”

TENGER: Ne hazudj!

HAMLET: Igenis ebből a célból érkezem! (*írja*) „...de mivel szégyenlős, leghőbb vágyát még nekünk sem meri bevallani.”

TENGER: Ne hazudj!

HAMLET: Hát hazudok én? Bevallottam Fengőnek a leghőbb vágyamat? Azt a hét

meg a nyolcát! (*írja*) „Ha pedig mindezt megteszed, kedves angol király, elengedjük összes adóhátralékodat, sőt a jövőben sem kell adót fizetned.” Pont. Jó lesz ez így, Tenger?

TENGER: Akár jó lesz, akár nem, vége az éjszakának!

HAMLET: Egy lakat hipp, két lakat happ, három lakat hopp. Sziasztok, szörnyecské, és kösz, hogy világítottatok. (*Visszadja a kulcsokat, a szörnyek elmerülnek*) Egy pillanat, még megkeresem a hálózszakomat. Kösz, megvan, sziasztok. (*Hajnalodik*)

KAPITÁNY (*előjön*): Ébresztő, uraim! Az ott már Anglia!

NEGYPEDIK SZÍN.

Távol Dániától: az angol király udvarában

39. jelenet

Angol király, angol királyné, testőrparancsnok, testőrök. Jön Inguriomeros és Watronningulf, mögöttük Hamlet.

ANGOL KIRÁLY: Üdvöz légy Angliában, Hamlet. Sok jót hallottam rólad. Örülök, hogy megismerhetlek. Remélem, te is... khm, hm... örvendel...

INGURIOMEROS: Egy pillanat, elnézést, felség...

WATRONNINGULF: Elnézést, felség, egy pillanat!

INGURIOMEROS: Én vagyok Inguriomeros...

WATRONNINGULF: Én meg Watronningulf, és nemrég ragasztották a fejünket. Szeretnénk átadni őfelsége...

ANGOL KIRÁLY: Ott tartottunk, hogy Hamlet királyfi...

INGURIOMEROS: Ott tartottunk, hogy szeretnénk átadni őfelsége Fengő király szerény ajándékait...

WATRONNINGULF: Meg egy bizalmas jellegű levélkét az utazóládánkból. Csak az a baj...

INGURIOMEROS: ...hogy az utazóládánk három lakattal van lezárva...

WATRONNINGULF: ...és a hülye Inguriomeros elvesztette a kulcsokat!

INGURIOMEROS: Nem is vesztettem el, mert nincsenek is elvesztve, csak belepottyantottam őket a tengerbe. Különbösen is, hülye vagy te! Majd jól feljelentlek otthon.

WATRONNINGULF: Én jelentlek fel téged, bibibi!

ANGOL KIRÁLY: Tehát, Hamlet királyfi... remélem, te is... örvendel.

INGURIOMEROS: Felség, előbb légy szíves, fúsd át azt a bizalmas jellegű levélkét...

WATRONNINGULF: ....amely benne van az utazóládánkban, amelyet viszont nem tudunk kinyitni!

ANGOL KIRÁLYNÉ (*közbelép*): Nem baj. Majd az udvari tolvaj kinyitja. Mercur, gyere ide!

MERCUR (*már ott is van*): Parancsolj, aszszonyom.

ANGOL KIRÁLYNÉ: Azt az utazóládát kéne fölnyitni, ott azt, a három lakattal.

MERCUR: Nem probléma. Ismerős ez a zsebóra valakinek?

INGURIOMEROS: Az órá! Hogy került hozzád, gazember?

MERCUR: Véletlenül hozzáragadt a kisujjamhoz. És ez a szép sakkárta?

WATRONNINGULF: Úristen, a fejem! Hol a fejem? Hogy merted lelopni a nyakamról?

MERCUR: Igazán semmiség. Szeretni kell a szakmát. Ezt a ládát akartátok kinyitni?

INGURIOMEROS (*turkál a ládában*): Nahát, ezeknél a nyugatiaknál nagyon fejlett az infrastruktúra. Bezzeg nálunk még a tolvajok is milyen primitívek!

WATRONNINGULF (*turkál a ládában*): Naná, ha egyszer mi vagyunk a példaképeik! – Hopp, egy levél!

INGURIOMEROS: Felség, a bizalmas jellegű levél!

ANGOL KIRÁLY: Khm, hm. Foglalj helyet, Hamlet. (*Olvasza.*) „Anglia királyát üdvözlő Dánia királya.” Nahát, ez érdekes.

WATRONNINGULF: Igen, felség, azt hiszük, hogy ez egy nagyon érdekes levél.

ANGOL KIRÁLY: Nem gondoljátok, hogy a legfőbb érdekességekről egy kicsit beszélgetnünk kellene?

INGURIOMEROS: Sürgősen beszéljünk.

WATRONNINGULF: Sürgősen és bizalmasan. Négyszemközt.

INGURIOMEROS: Hatszemközt, ha szabad magamat így kifejeznem.

ANGOL KIRÁLY: Sőt, nyolcszemközt, mert a testőrparancsnok, aki az érdekességeket végre fogja hajtani, szintén velünk jön. – Mercur, gyere ide!

INGURIOMEROS: Ó a testőrparancsnok?

WATRONNINGULF: Biztosan lopta a ki-nevezését. Na gyerünk.

ANGOL KIRÁLY: Egy pillanat! Mondjátok csak: mi az, hogy úrhajó?

INGURIOMEROS: Hogy jön ez most ide?

WATRONNINGULF: Hagyjuk a részletkérdéseket!

HAMLET: Az úrhajó, az egy olyan dolog... hogy is mondjam csak...

INGURIOMEROS: Erre most nem érünk rá. Szia, Hamlet!

WATRONNINGULF: Ha véletlenül nem találkoznánk többé, akkor jó mulatást, illetve kimúlást kívánunk, és fejvesztett szórakozást!

(*Inguriomeros, Watronningulf, Angol király, Mercur el.*)

40. jelenet

Angol királyné, Hamlet, testőrök

ANGOL KIRÁLYNÉ: Na és hogy van a kedves papa? Ja persze, volt az a csúnya kellemetlenség, ne is beszéljünk róla. Na és hogy van a kedves mama? Na és hogy megy az iskola? Ja persze, még nem vagyunk iskolások. Na és hogy tetszik itt nálunk Angliában? Jaj, de hiszen ez egy nagyon unalmas ország! Mindenütt minden csupa víz. Itt egy tavacska, ott egy patakocsk. Még a levegőből is vizet lehet facsarni. Még a kövekből is. Nézz csak ide!

(*Rácsap egy pálcával a falra. A falból víz-sugár lövell ki.*)

HAMLET: Bámulatos!

ANGOL KIRÁLYNÉ: Bámulatos, de nagyon unalmas. Mindig ez a csobogás. Figyelj csak, Hamletke! Légy szíves, naaa, szépen kérlek, légy szíves, naaa, szépen kérlek, légy szíves, naaa, szépen kérlek, légy szíves! Ünnepelesen megígérem, hogy hétepcsétes titokban fogom tartani. Naaa, légy szíves, mondd meg! Olyan izgi!

HAMLET: De micsoda?

ANGOL KIRÁLYNÉ: Ez a hülyeség, ez a hogyishívják... úrhajó! Naaa!

HAMLET: Nagyon szívesen elmondom. Elmondom én! Tudom én, hogy mi az! Na szóval, az úrhajó, az egy olyan izé. Hogy is mondjam csak... Hoppá, megvan! Egy hajó. Egy olyan hajó, amelyik repül. Azért repül...

ANGOL KIRÁLYNÉ: Hű de izgi! Hű de érdekes!

MERCUR (*jön*): Elnézést a zavarásért, rövid leszek! A felséges angol király hívhatja a testőröket! Testőrök, utánam!
(*Két testőrrel a hóna alatt el. A többi testőr követi.*)

41. jelenet
Angol királyné, Hamlet

ANGOL KIRÁLYNÉ: Nahát, repül! Tényleg repül? Pedig mi ketten imádjuk a repülést, a kislányom is meg én is! Képzeld, Hamlet, van egy kislányom. Hát ha még szépet láttál, akkor ő aztán igazán. És nem azért, mert elfogult vagyok, de májusban indult a szépségversenyen, és képzeld, megnyerte az első díjat. Mindig megnyeri az első díjat. Nem is bírna második díjat nyerni. Volt egy Ikaros nevű pasi, az tudott repülni, de aztán elolvadt a szárnya és lezuhant: nahát, a kislányom úgy sírt, de úgy sírt! Olyan egy szűzi teremtés az én kislányom. Olyan szemérmes! Bezzeg én, amikor ilyen idős voltam, huhúúú! De hát ezekben a mai fiatalokban már nincsen semmi Tűz. Egyáltalán, az egész országban sincsen semmi Tűz. Nem tudom, észrevetted-e már, de Angliában egyáltalán nem lehet Tűzet gyújtani.

42. jelenet
Az előbbieik. Jön a Királyné. Rágógumit rág, buborékot fúj belőle

KIRÁLYLÁNY: Szia, mami. – Ki ez a majom?
ANGOL KIRÁLYNÉ: Kislányom, ez itt nem majom, ez itt Hamlet dán királyfi.
KIRÁLYLÁNY: Jé, de érdekes! Te vagy az első élő királyfi, akit látok.
HAMLET: Na és döglött királyfit láttál már?
KIRÁLYLÁNY: Igen, a kisöcsémet, amikor belefutott a Tengerbe.
ANGOL KIRÁLYNÉ: Légy szíves, mutatkozz be, kislányom.

KIRÁLYLÁNY: Heló. Szia. Barbi vagyok. Szoktál szörfözni? Mert én júniusban megnyertem a második díjat a norfolki bajnokságon. Nem szoktál szörfözni? Sajnálom, akkor nem érdekel.
ANGOL KIRÁLYNÉ: Édes kislányom! Lehet, hogy Hamlet királyfi nem tud szörfözni, viszont úrhajózni tud.
KIRÁLYLÁNY: Úrhajó? Hű, de érdekes! No és az micsoda?

43. jelenet
Az előbbieik. – Jön az angol király

ANGOL KIRÁLY: Ne haragudj, Hamlet, van itt egy dolog, amit nem értek. – Jó reggelt kívánok édes leányom, Barbi. Te csináltad itt ezt a locspocsot? Légy szíves, dugaszold be.
KIRÁLYLÁNY: Dugaszold be te! Nem vagyok háztartási alkalmazott.
ANGOL KIRÁLYNÉ: Drága szívem, tényleg nem kéne ilyen sokat követelned a gyerektől.
ANGOL KIRÁLY: Hogy az a helyzet, hogy sürgősen tudnom kéne, hogy mi az, hogy úrhajó. (*A vízsugárral bajlódik.*) Csak arra vigyázz, hogy lányod ne szülessen, Hamlet. (*Nagy nehezen eltömi a lyukat a falban.*) Na szóval: mi az, hogy úrhajó?
KIRÁLYLÁNY: Szerintem nem is tudja, hogy mi az, hogy úrhajó.
ANGOL KIRÁLYNÉ: Szerintem tudja. Az úrhajó, az egy olyan hajó, ami nem úszik, hanem repül. Csak azt nem tudom, hogy mi az, hogy úr.
ANGOL KIRÁLY: Az úr, az annyi, mint üresség. Ezt még én is tudom. És abban repül az úrhajó. Már amennyiben tényleg repül.
HAMLET: De még mennyire, hogy repül! Valahogy úgy repül, mint a madár. Tényleg, vannak itt Angliában madarak?
ANGOL KIRÁLY: Persze, hogy vannak. Verebek, meg saskeselyűk, meg ilyesmik. Lent vannak az udvaron. Meg a címeremben.

HAMLET: És mit esznek azok a saskeselyűk?

ANGOL KIRÁLY: Nyulat.

HAMLET: Akkor a dolog nagyon egyszerű. Veszünk először is két szép nagy saskeselyűt. Megvan? Aztán veszünk két szép kövér nyulat. Aztán két szép hosszú póznát. Aztán két szép rövid madzagot. Aztán két szép erős cipőfűzőt. Aztán egy széket vagy egy padot. Attól függ, hogy hányan szállnak fel az úrhajóval.

ANGOL KIRÁLY: Ketten, de ne is kérdezd, hogy kicsodák, mert államtitok.

HAMLET: Világos. Akkor egy padot. Minden megvan?

KIRÁLYLÁNY: Hát ez az, ez tisztára megvan buggyanva.

ANGOL KIRÁLYNÉ: Na várjál csak, édes lányom, csak várd ki a végét. Úgy veszem észre, hogy ez a Hamlet akar tőled valamit.

ANGOL KIRÁLY: És most akkor mit csináljak?

HAMLET: Először oda kell kötözni a két pózna végére a két nyulat.

ANGOL KIRÁLY: Na és?

HAMLET: Aztán oda kell kötözni a pad két végéhez a két póznát.

ANGOL KIRÁLY: Na és?

HAMLET: Aztán rá kell kötözni a támlára a két úrhajóst, de a biztonság kedvéért nem árt szólni nekik, hogy kapaszkodjanak.

ANGOL KIRÁLY: Na és?

HAMLET: Aztán oda kell kötözni a két karfához a két saskeselyűt.

ANGOL KIRÁLY: Na és?

HAMLET: Aztán tapsolni kell.

ANGOL király (*tapsol*): Micsoda remek találmány! Megyek, és kipróbálom! (*Kirohan*)

44. jelenet

Előbbieket, angol király nélkül

KIRÁLYLÁNY: Tök jó fej ez a Hamlet. Egészen felizgatta a papát.

ANGOL KIRÁLYNÉ: Na, ugye megmondtam, hogy nem kell annyit bögni az Ikarus miatt, mert úgymond jön helyette másik.

KIRÁLYLÁNY: Na és figyelj, Hamlet, ez az úrhajó, ez tényleg egy létező dolog, vagy csak úgy kitaláltad?

HAMLET: Hát persze, hogy létező dolog. Szóról szóra úgy van, ahogy mondtam. Ki van próbálva.

TENGER (*felüti a fejét a szoba közepén*): Hamlet, ne hazudj. Blugy, blugy, blugy.

KIRÁLYLÁNY: Pfuj, már megint egy szőkút! Szegény hülye papa, mindig rosszul dugaszolja be a nyílást!

ANGOL KIRÁLYNÉ: Szegény hülye ország, ahol nem ég a Tűz! – Hozhatom a felmosórongyot megint. (*El.*)

45. jelenet

Hamlet és a Királylány

KIRÁLYLÁNY: Segítség! Egyre magasabbra emelkedik a víz!

HAMLET: Ül ide mellém a padra, húzd fel a lábadat, és kapaszkodj! A saskeselyűk felrepülnek, hogy megegyék a nyulakat, de mivel rövidebb a madzagjuk, mint a pózna, amelynek a végén ott a nyúl, ezért magukkal együtt felröpítik a padot is. És mivel a pózna hozzá van kötve a padhoz, ezért minél magasabbra szállnak a saskeselyűk, annál magasabbra emelkednek a nyulak is.

KIRÁLYLÁNY: Nem is tudtam, hogy ilyen egyszerű dolog a repülés.

HAMLET: Nézz csak le!

KIRÁLYLÁNY: Úristen! De furcsa!

HAMLET: Milyennek látod a földet?

KIRÁLYLÁNY: Olyan, mint egy összegyűrt szőnyeg.

HAMLET: És milyennek látod a Tengert?

KIRÁLYLÁNY: Olyan, mint egy halastó.

HAMLET: És nem félsz?

KIRÁLYLÁNY: Hülye leszek félni, egy ilyen jó kiránduláson!

HAMLET: Akkor kapaszkodj! – A saskeselyűk szorgalmasan csattogtatják szárnyai-

kat. Azt remélik, hogy belevájhatják csőrüket a nyulak remegő, lágy húsába. Milyenek látod a földet?

KIRÁLYLÁNY: Olyan, mint egy tűpárna.

HAMLET: És milyenek látod a Tengert?

KIRÁLYLÁNY: Olyan, mint egy mosogatódézsza.

HAMLET: És nem félsz?

KIRÁLYLÁNY: Hát egy kicsit félek, de nagyon izgi.

HAMLET: Akkor kapaszkodj belém. Két kézzel! Erősebben! – A saskeselyűk düledt szemmel, mohón eveznek egyre magasabbra és magasabbra. Elhagytuk a felhőket. Elhagytuk a holdat és a napot. Elmaradoznak a csillagok is. Milyenek látod a földet?

KIRÁLYLÁNY: Olyan, mint egy kenyérmorzsa.

HAMLET: És milyenek látod a Tengert?

KIRÁLYLÁNY: Olyan, mint egy harmatcsepp.

HAMLET: És nem félsz?

KIRÁLYLÁNY: Jaj, nagyon félek! Álljunk meg, Hamlet! Szépen kérlek, forduljunk vissza!

HAMLET: Most már nem fordulhatunk vissza. Fölöttünk hullámszik az örökké lángoló tűztenger. Még egy kicsit följebb szállunk, és lopunk belőle egy maréknyi Tüzet.

KIRÁLYLÁNY: Jaj, csak azt ne! Mindjárt meghalok!

HAMLET: De hát, kisaranyoskám, azt hallottam, hogy a ti országokban nem ég a Tűz. Azt hallottam, hogy ez az oka minden bajotoknak és nyomorúságotoknak. Ne félj, nem lesz semmi baj. Gyere velem, föl szállunk az égbe, és lehozzuk a Tüzet!

TENGER: Csakugyan igazat beszélsz, Hamlet! Vagy ha mégsem igaz, most az egyszer akkor is elhiszem. *(Visszahúzódik.)*

KIRÁLYLÁNY: Segítség! Segítség!

46. jelenet

Az előbbiekből. – Jön az angol király

ANGOL KIRÁLY: Mi folyik itt?

HAMLET: Hogy mi folyik? Hát víz. Biztosan csőrepedés volt.

ANGOL KIRÁLY: Ja, hát az lehet. Ebben a vizes országban annyira szét van rohadva minden, hogy a csőrepedés a legkevesebb. Nekem viszont olyan széles jókedvem van, hogy madarat lehetne velem fogatni; és tudod-e, miért, Hamlet? Hát azért, mert csak itt lent van csőrepedés, ellenben ott fent az űrben csőrepedés van. Nyulak után epednek a saskeselyű-csőrök! Képzeld, Hamlet – ki hitte volna? –, felszállt az űrhajó! Pont úgy csináltam, ahogy te mondtad, és most repül! Látnod kellett volna, milyen hülye pófákat vágott Inguriomeros és Watronningulf!

HAMLET: Hogy kicsodák?

ANGOL KIRÁLY: Hát odakötöztem őket a padhoz, ahogy te mondtad, és rájuk szóltam, hogy kapaszkodjanak.

HAMLET: Felküldted őket az űrbe? Az én szolgálóimat? Angol király, ne tréfálj!

ANGOL KIRÁLY: Ugyan már, Hamlet! Annyi szolgát adok helyettük, amennyit kívánsz.

HAMLET: Megsértetted a vendégjogot, elégtételt kívánok! Vagy pedig hozd vissza Inguriomeros és Watronningulfot, ha tudod!

ANGOL KIRÁLY: Nézd, Hamlet: a dolog úgy áll, hogy nem jókedvemből küldtem őket a magasba. Itt ez a levél. Felismered az írást?

HAMLET: Hogyne, persze. Mintha magam írtam volna.

ANGOL KIRÁLY: Na látod. Nagybátyád, Fengő azt parancsolja, hogy küldjem fel a két udvaroncot űrhajóval a Mars planetára, és azt ígéri, hogy nem kell többé adót fizetnem.

HAMLET: És te hiszel Fengőnek, a gyilkos trónbitorlónak?

ANGOL KIRÁLY: Ne is haragudj, nem akarok beavatkozni a belügyeitekbe. Itt van kárpótlásul száz arany az egyik szolgálóért egyszer, és még egyszer száz arany a másikért.

HAMLET: Aranyat érnek ezek a derék udvaroncok.

KIRÁLYLÁNY *(kezd magához térni)*: Hol vagytok? Hová repültünk?

ANGOL király: Ja igen. Ezen kívül neked adom a lányomat és a fele királyságomat is.

KIRÁLYLÁNY: Most oda vagytok adva? Jaj de jó! Akkor én is odaadom magamat!

HAMLET: A lányodat és a jószágodat köszönöm, a fele királyságodat ellenben tartsd meg magadnak. Inkább leszek Dániában egészen király, mint Angliában félig.

47. jelenet

Az előbbieik. – Jön az angol királyné

ANGOL KIRÁLYNÉ: Elegendem van az államügyekből! Mindig ez a felmosórongy! Meg a csőrepedések!

ANGOL KIRÁLY: Egy fontos hírt akarok veled közölni, drágám.

ANGOL KIRÁLYNÉ: Meg a fontos hírek! Meg az udvari tolvaj!

MERCUR *(már ott van, két kampós bottal)*: Ismerős ez a nagy zacskó pénz? Meg ez a másik? Szeretni kell a szakmát!

HAMLET: Mík ezek a furcsa botok a kezdedben?

MERCUR: Hosszú botok, messzire nyúló botok. Tengeri nádból vannak. Üreges a belsejük, mégis erősek, mint az acél. Lelopom velük még a csillagot is az égről. Ismerős valakinek ez a csillag? *(Leakaszt az égről egy csillagot. A csillag sustereregve kialszik.)* Nem ismerős, mert ebben az országban még a csillagok is kialszanak.

HAMLET: Ez a két bot kell nekem! Felsőleges király: a fél országodról lemondtam, helyette add nekem ezt a két botot!

ANGOL KIRÁLY: Tessék, megkapod őket, csak azt áruld el, hogy mire kellenek!

HAMLET: Hogy üregekbe rejtsem aranyaimat, és hogy kampójukra függeszsem fel az igazságot! – Most pedig elbúcsúzom. Vissza kell mennem Dániába.

KIRÁLYLÁNY: Hamlet, ne hagyj itt! Azt ígérted, hogy felmegyünk az égbe, és lehozzuk a tüzet.

HAMLET: Ja igen, tényleg. De most vissza kell mennem Dániába. Aztán majd megint eljövök. Addig levelezünk. Jó?

KIRÁLYLÁNY: Nem jó! Muszáj elmenned? Nagyon sürgős?

HAMLET: Sajnos, nagyon sürgős. Tíz perc múlva indul a hajó.

KIRÁLYLÁNY: Akkor veled megyek! Kérem a játékmackómat és a fogkefém.

ANGOL KIRÁLY: Ne ellenkezz vele, Hamlet, mert úgyis mindig az történik, amit ő akar. Rémes, hogy milyen makacs és erőszakos. Az anyjától örökölte.

ANGOL KIRÁLYNÉ: Micsoda? Hogy képzeled, édes kislányom?

ANGOL KIRÁLY: Azt a fontos hírt akarom közölni veled –

ANGOL KIRÁLYNÉ: Te csak maradj csöndben, te nem értesz az ilyesmihez. – Édes kislányom, nem mehetsz el egy vadidegen férfival!

KIRÁLYLÁNY: Lehet, hogy férfi, lehet, hogy vad, de már nem idegen.

ANGOL KIRÁLYNÉ: Szóval így állunk. – Tudod mit, akkor én is megyek veletek. Legalább lesz, aki vigyázzon rád.

MERCUR: Nem mintha belepofátlankodnék az ügybe, de akkor mi lesz, ha útközben a felséges asszony elveszíti az eszméletét? Vagy a kisasszony a tisztességét? Azt akkor ki fogja visszaszerezni, vagy inkább visszalopni? Kötelességemnek érzem, hogy csatlakozzam.

(Testőrök jönnek.)

EGY TESTŐR: Parancsnok úr! Kinek a testét őrizzük, amíg nem vagytok itthon?
 MERCUR: A felséges király szépen itthon marad, ha nem tévedek.
 ANGOL KIRÁLY: De most az egyszer nagyon is tévedsz! – Nem fogtok minden szórakozásból kihagyni! Csak azért is veletek tartok!
 MERCUR: Hát akkor mit csináljunk? A testőrség is velünk utazik. – Fogjátok az alabárdot, és szálljatok fel a hajóra!

HAMLET: Egy ilyen délceg testőrparancsnok minden szívet megdobogtat.
 KIRÁLYLÁNY: Jaj, de mókás! Jaj, de vicces! Az egyik menekül a másik elől, az meg a harmadik elől menekül, és mindannyian együtt maradunk! Olyanok vagyunk, mint egy nagy család! Megyünk hajókirándulásra Dániába!

ÖTÖDIK SZÍN.

A királyi palota Dániában.

Lent a fogadóterem, fölötte a konyha, legfelül Fengő hálószobája

48. jelenet

Fogadóterem. Fengő, Gertrudis, Horatio, Willibáld, Waldráda, katonák, kutyák

FENGŐ: Szeretett híveim! Eltelt egy év, és Hamlet még mindig nem érkezett vissza. Amióta elment Angliába, nem hallottunk róla semmi hírt.

HORATIO: Eljen!

FENGŐ: Bármily szomorú, bármily meglepő: azt kell hinnünk, hogy Hamlet nincs már az élők sorában.

WILLIBÁLD: Eljen! Eljen!

FENGŐ: Ezért most édesanyja, Gertrudis királyné kívánságára megrendezzük Hamlet ünnepélyes halotti búcsúztatóját. Egyetek, igyatok, vigadjatok! Akarom mondani: sirassátok szegényt!

WALDRÁDA: Sirassák a kutyái! Tirirumtum, tandaradei.

FENGŐ: Hamlet kutyái, sirassátok a gazdákat!

KUTYÁK: Jauuuú!

GERTRUDIS: Jau bizony, jau nekem! Szegény fiacskám!

FENGŐ: Te csak maradj csöndben, te csak ne sirasd! Nem vagy te Hamlet kutyája!

GERTRUDIS: Szegény kicsi fiam, olyan furcsa szokásai voltak! Rozsdás vaskampókat nyújtogatott a tűzbe, emlékeztek még? És azt is mondta, hogy ez a háló,

ami most ki van terítve a padlón, az ő tenyerét jelképezi.

HORATIO: Akkor most az ő tenyerén sétafikálunk?

WALDRÁDA: Akkor most jól rátaposok a tenyerére!

FENGŐ: Akkor most vigadjatok tovább, szeretett híveim. Én a magam részéről visszavonulok a hálószobámba. Gertrudis, te velem jössz!

GERTRUDIS: Bárcsak inkább a kutyája lennék, mint az édesanyja! Szegény fiam, szegény kicsi fiam!

FENGŐ: Tudod mit: ha a fiadat akarod siratni, akkor inkább ne gyere velem!

GERTRUDIS: Virrasztással töltöm az éjszakát! Egész éjjel imádkozni fogok Hamlettért, Orvendel szobra tövében!

FENGŐ: Nahát, ez több a soknál! Nem elég, hogy a haszontalan, csavargó fiadat siratod, de ráadásul még meg is akarsz csalni a férjed szobrával! Eredj a konyhába, kormos fazekak és rozsdás kámpókon lógó kondérok közé!

WILLIBÁLD: Odanézzetek! A szobor föl emelte a karját!

WALDRÁDA: Gyorsan csavarjátok vissza! Csavarja vissza valaki, mert mindjárt sikítok!

HORATIO: Én ugyan hozzá nem nyúlok, már ne is haragudj.

FENGŐ: Na ne hülyéskedjete! Hiszen ez a szobor mindig is így tartotta a karját, ahogy most. Én csak tudom. Éppolyan ostobák vagytok, mint a felesé, akarom mondani, mint a felséges királyné. Torkig vagyok veletek! Jó éjszakát, jó mulatást! *(Kimegy.)*

WILLIBÁLD: Felséges asszony, a legnagyobb tisztelettel bátorkodom arra kérni felségedet, hogy fáradjon a konyhába, de gyorsan, és pucoljon egy kis krumplit.

GERTRUDIS: Nem bánhatnátok így velem, ha itt volna az én szegény kicsi fiam! Csak azért is zöldborsót fogok fejteni! *(El.)*

49. jelenet

Az előbbie, Fengő és Gertrudis nélkül

WILLIBÁLD: Mégiscsak jobb, hogy magunk között vagyunk.

HORATIO: Azért kíváncsi volnék, hogy hová lett az a két udvaronc, aki elkísérte Hamletet.

WILLIBÁLD: Bizonyára túl sok mindenről tudtak. Vagy túl sokat kíváncsiskodtak.

HORATIO: Te beszélsz, akinek a kíváncsiság annyira fúrta az oldalát, hogy kilátشانak a csontjaid? Akkor már arra is kíváncsi volnék, Willibáld, hogy nem vagy-e fáradt egy kicsit. Nem akarsz nyugdíjba menni? Legfőbb ideje volna!

WILLIBÁLD: Én inkább arra volnék kíváncsi, hogy mi történne, ha mégiscsak hazatérne Hamlet.

HORATIO: Na ne hülyéskedj. Az ki van zárva. Megbízható forrásokból értesültem róla, hogy az angol király levágatta a fejét szegény Hamletnek. Azonkívül szegény Hamlet belezuhant egy szakadékba, és ott megették a farkasok, és ráadásul még a tengerbe is befulladt. Na ettől nagyon szomjas lettem; igyunk, az angyalát!

KUTYÁK: Jauuu!

WALDRÁDA: Csavard vissza a karját! Azonnal csavard vissza!

HORATIO: Az udvarmester hivatása nagy körültekintést kíván. – Dehogy csavartom. Eszem ágában sincs.

WALDRÁDA: Te akard a papám hivatását elfoglalni, te selyembe bugyolált szerencsétlenség? Én a királyfinak voltam a menyasszonya, de nekem még a királyfi, még az sem volt elég jó, mert a királyfi pont Hamlet volt! – Szegény Hamlet!

HORATIO: Hívatom Praxitelést. Ő a szobrász, ő a felelős érte, majd ő visszacsavarja! – Hé, katonák!

ELSŐ KATONA: Parancsolj, uram.

HORATIO: Láttok az ablakból valami érdekeset?

MÁSODIK KATONA: Semmi érdekeset nem látunk, uram. Most kötött ki egy hajó.

HORATIO: Hol kötött ki?

MÁSODIK KATONA: A kikötőben.

HORATIO: Hát az tényleg nem érdekes. A kikötő vagy arra való, hogy kikössenek benne, vagy arra, hogy ő kössön ki másokkal. Ha nincs odakint semmi érdekes, akkor menjetek, és hívjátok ide Praxitelést, a szobrászt! Mondjátok neki, hogy vissza kell!

ELSŐ KATONA: Igenis, uram, sietünk!

(Katonák el.)

50. jelenet

Az előbbie, a két katona nélkül

HORATIO: Mihelyt valaki meghalt, rögtön sajnálni kezdjük. Nem furcsa ez egy kicsit?

WALDRÁDA: Mégiscsak a menyasszonya voltam. Igaz, hogy piszkos volt, és még az apját is megölték, de megmosakodhattott volna, és akkor tiszta lett volna, és akkor azt is elfelejtettem volna, hogy megölték az apját. Még szerencse, hogy meghalt szegény.

HORATIO: Erre sürgősen inni kell. Kedves egészségetekre!

WILLIBÁLD: Nekem pedig folyton fogyókúráznom kellett, és pont a kedvenc ételeimet nem ehettem; de most aztán annyit ehetek mindenből, amennyi belém fér. Milyen érdekes, hogy akit sajnálni kezdünk, azt rögtön el is felejtjük.

HORATIO: Arra igyunk, hogy elfelejtjük Hamletet. Egészségekre!

WILLIBÁLD: Csak azért nem felejttem el, mert annyira gyűlölöm, hogy meg tudnám ölni, pedig állítólag már meghalt.

KUTYÁK: Jauuuu!

51. jelenet

Az előbbieik. Jön Hamlet, két kampósbottal

HAMLET: Látom, együtt vannak az én legkiválóbb híveim. Jó estét!

WALDRÁDA: Jézus, Mária!

WILLIBÁLD: Megmondtam, hogy ebből nagy baj lesz.

HAMLET: Mi ez a hét országra szóló vigasztás?

HORATIO: Képzeld, Hamlet, éppen rólad volt szó. Arról beszélgettünk, hogy milyen jó lenne, ha végre visszatérnél közeink.

HAMLET: És íme, hipp-hopp, itt vagyok. Egészségekre! Mi az, nem isztok?

HORATIO: Arra volnánk nagyon kíváncsiak, Hamlet, hogy hová lett az a két udvaronc, akik veled utaztak Angliába. Hogy is hívták őket?

HAMLET: Hát nem látjátok? Itt vannak a kezemben. Ez itt Inguriomeros, ez meg itt Watronningulf.

WALDRÁDA: Hú, de tréfás! Hú, de vicces!

HAMLET: Ez nem tréfa, ez a színtiszta igazság. Egészségekre! Mi az, nem isztok? – Aranyat ér két ilyen jó barát! Éppen száz aranyat ér egyik is, másik is. Ki ad értük száz aranyat?

WALDRÁDA: Leállítanád magadat, vagy vannak még ilyen ötleteid?

HAMLET: Persze, hogy vannak. Ha nem vásároljátok meg a barátaimat, akkor beledöföm Inguriomeros a mennyezetbe,

így ni, és Watronningulfot is, így ni, beledöföm a mennyezetbe!

(Feláll az asztalra, beledöfi vagy belecsavarozza a két kampósbotot egy gerendába. Toporzékol, és felrúgja a poharakat.)

HORATIO: Hihhi, hahaha! Képzeld, Hamlet, az előbb még nagyon meg voltunk tőled ijedve, de most már látjuk, hogy pont olyan bolond vagy, mint azelőtt!

HAMLET: Akkor tehát igyunk a bolondságra! Mi az, nem isztok?

WALDRÁDA: Nekem már így is fejembe szállt!

HORATIO: Nekem is! Ne haragudj, Hamlet, én nem szoktam szeszes italt fogyasztani.

WILLIBÁLD: Sok mindenre ittam hosszú életem során, de bolondságra még nem.

HAMLET (kardot ránt): Márpedig most megteszed, mert aki nem iszik, az halál fia! *(Kardjával hadonászik.)*

WALDRÁDA: Segítség! Segítség!

WILLIBÁLD: Közveszélyes őrült!

HORATIO: Fogják meg!

HAMLET: Fogjátok meg őket, kiskutyáim! Ne hagyjátok, hogy elmeneküljenek!

KUTYÁK: Hrr! Vrr! Vau, vau!

HAMLET (kardjával csapkod): Ezt a poharat Inguriomerosra, piff! Ezt a poharat Watronningulfra, puff!

WALDRÁDA: Ne bánts minket!

WILLIBÁLD: Hagyd abba!

HORATIO: Kegyelem!

52. jelenet

Az előbbieik. Jön Praxitelés

PRAXITELÉS: Hívtatok, itt vagyok. Bár nem igazán értem, hogy mit akartok tőlem.

WALDRÁDA: Odanézzetek! Most meg integet a szobor!

PRAXITELÉS: Hát persze, hogy integet, ha egyszer én csináltam. Az én szobraim tudnak integetni.

- WALDRÁDA: Szépen kérlek, csavard vissza a karját, és szögezd oda a combjához, mert nagyon félek!
- PRAXITELÉS: Sajnálom, kisasszony. Márványszobrot nem lehet megszögelni. Tessék kitalálni valami mást.
- HAMLET: De hiszen te vagy Praxitelés, a nemzetközi hírnű szobrász. Még emlékszem rád. Úrítsetek poharatokat a szobrászatra! (*Kardjával csapkod.*) Úrítsetek, egy-kettő, mert baj lesz! – Ugye, te nagyon jól tudsz ragasztani?
- PRAXITELÉS: Kitűnően tudok ragasztani, fenséges királyfi. Egyszer úgy megragasztottam két udvaroncnak a rípi-tyára tört fejét, hogy azóta sem látta őket senki.
- HAMLET (*hüvelyébe dugja kardját*): Hát éppen ez az, hogy ott lógnak a mennyezetről fejjel lefelé.
- PRAXITELÉS: Vagy úgy. És akkor mi a teendő?
- HAMLET: Velük már semmi. Viszont szeretném, ha apám szobra egyszersmind a ragaszkodás szobra is lenne. Érted, mire gondolok?
- PRAXITELÉS: Nálam mindig vannak jó erős, megbízható ragasztószerrek. Mindkét oldalát kenjem be, vagy csak előlről?
- HAMLET: Inkább csak hátulról! Előlről ne.
- PRAXITELÉS: Meglesz, uram. Ez aztán a jó erős ragasztó! Aki hozzányúl, hozzá is ragad. (*Ragasztóval keni be a szobor hátát.*)
- WILLIBÁLD: Most kéne a kardját ellopni, amíg nem figyel ide.
- HORATIO: Igazán semmiség. Annyit loptam már, hogy egy kardot behunyt szemmel is el tudok lopni. (*Behunyt szemmel tapogatózik Hamlet felé.*) Figyeljétek, milyen ügyes vagyok.
- WILLIBÁLD: Langyos, langyos.
- WALDRÁDA: Meleg, meleg.
- HAMLET (*lecsatolja kardját, és Horatio kezébe nyomja*): Forró. Nagyon forró. Tűz!
- HORATIO: Hip-hip-hurrá! – Na most aztán öljük meg.
- WILLIBÁLD: Nem jó, mert botrány lesz, és minket fognak megbüntetni.
- HORATIO: Akkor dobjuk ki az ablakon a kardot.
- WILLIBÁLD: Nem jó, mert keresni fogja, és közben ránk uszítja a kutyáit.
- HORATIO: Hát akkor miért loptam el a kardját ilyen ügyesen?
- WILLIBÁLD: Mert mindjárt vissza is fogod lopni, csak előbb szépen beszéljünk a hüvelyét. Így ni. Tartsd a szöveget!
- HORATIO: Au, az ujjam!
- WILLIBÁLD: Csönd legyen! Nem vagy te még udvarmesternek való. Kop, kop, kop. Ezzel megvolnánk. Eredj, Horatio, lopd vissza az oldalára, de úgy, hogy ne vegye észre. Különben olyan részeg, hogy úgysem vesz már észre semmit. Én is részeg vagyok.
- WALDRÁDA: Zseniális vagy, papa!
- HAMLET (*visszaveszi Horatiótól a beszögezett kardot*): Úrítsetek poharatokat a zsenialitásra!
- WALDRÁDA: Csak azt tudnám, hogy mitől dülöngélnek a székek!
- HORATIO: Csak azt tudnám, hogy mitől forognak a falak!
- WILLIBÁLD: Csak azt tudnám, hogy mitől hullámszik úgy a padló, mint a Tenger!
- HAMLET: Azért hullámszik, hogy sok halat lehessen fogni a ráterített hálóval.
- WALDRÁDA: Ez neked halászháló, bunkócskám? Ez egy vadonatúj, gyönyörű szmirnai szőnyeg! Délben terítette ide a királyné, saját kezűleg!
- HAMLET: Mármint édesanyám?
- WALDRÁDA: Mármint édesanyád. Köszöni szépen, jól van. A konyhában kuksol, krumplit pucol, siratja a bolond fiát. Azt hiszi, meghaltál, te tökfef! Imádkozik a lelki üdvösségedért! Menj utána, menj csak szépen a konyhába, nem fogsz hiányozni senkinek! – Hű, de rosszul vagyok! Szédülök, hányni kell!
- PRAXITELÉS: Úríttem poharamat a ragasztókódásra.
- KUTYÁK: Jauuuú!

53. jelenet

*Konyha, Gertrudis zöldséget tisztít.
Jön Hamlet*

GERTRUDIS: Jaj nekem, jaj! Nincs már férjem, nincs már fiam!

HAMLET: Itt vagyok, anyám. Én vagyok itt, Hamlet. Megjöttem.

GERTRUDIS: Hamlet meghalt, és a halottak nem szoktak visszajönni. Ki vagy, te jövevény?

HAMLET: Nemsokára meglátod, ki vagyok.

GERTRUDIS: Még csak az hiányzik, hogy visszajöjjenek a halottak! Nem elég, hogy itt vannak az élők, de még a halottak is képesek volnának visszajönni. Pfuj, menj innét!

HAMLET: Megrendezted a halotti búcsúztatómat?

GERTRUDIS: Honnan tudsz erről a dologról?! – Igen, megrendeztem Hamlet halotti búcsúztatóját, ahogy azt Hamlet kívánta.

HAMLET: Kiterítetted a hálót?

GERTRUDIS: Hát erről is tudsz, te idegen? – A háló ki van terítve, ahogy azt Hamlet kívánta.

HAMLET: A vaskampóimat, melyek a Tűzben edzettem keményre, megőrizted?

GERTRUDIS: Ezt is tudod, hívatlan vendég? – Itt őrzöm Hamlet kampóit; kondérokat akasztottam rájuk, hogy ne vegye észre őket senki.

HAMLET: És különben hogy vagy, felséges királyné?

GERTRUDIS: Rosszul megy a sorom, tisztelt uram. Volt egy férjem, az meghalt. Volt egy fiam, az elment örökre. Hamletnek hívták a fiamat. Tetszett hallani róla? Amióta elment a fiam, azóta Fengő király már nem szeret. Ide száműzött a konyhába. Egész nap krumplit kell pucolnom.

HAMLET: De ha egyszer mégis visszajönne a fiad, nem ismernéd meg?

GERTRUDIS: Hogy jöhetne vissza? Hiszen elment! Már el is búcsúztattuk.

HAMLET: Nem is akarsz, hogy visszajöjjen?

GERTRUDIS: Azt akarom, hogy megint szeressen Fengő király. Ha most nem szeret is, de később még lehet, hogy szeretni fog.

HAMLET: Tévedsz, felséges asszony. Soha többé nem fogod élvezni Fengő szerelmét. Hol találom Fengőt?

GERTRUDIS: Ígérd meg, hogy nem fogod bántani!

HAMLET: Szóval a hálószobában alszik. – Hívatlan vendég vagyok: miért ígérjek meg bármit is? De azért annyit megígérek, hogy ujjal sem nyúlok hozzá. Meg sem fogom érinteni. – Praxitelés!

54. jelenet

Az előbbieket. – Jön Praxitelés

PRAXITELÉS: Parancsolj, fenség.

HAMLET: Mi újság odalent?

PRAXITELÉS: Mindenki alszik. Vagy inkább eszméletlenül hever.

HAMLET: Megtennél egy nagy szívességet, barátom? – Csak az a kérdés, van-e jó erős madzagod.

PRAXITELÉS: Jó erős madzag mindig akad nálam.

HAMLET: Akkor tedd meg, ha megteszed – megteszed? –, hogy ezeket a kampókat fűzd fel a madzagodra, aztán akaszd be őket odalent a háló szélébe, de úgy, hogy mind a négy sarkára jusson egy.

PRAXITELÉS: Meglesz, uram.

HAMLET: Utána pedig menj haza, és aludd ki magadat. – No és hol a Tűz?

TŰZ (*fellobog*): Itt vagyok, én, a Tűz! Ropogok, pattogok, perzselek, én, a Tűz! Ütött a bosszúállás órája!

GERTRUDIS: Megígérted, hogy egy ujjal sem nyúlsz hozzá!

55. jelenet

Hálószoza. Fengő alszik. Jön Hamlet, kezében a Tűzzel

HAMLET: Ott iszik.

TŰZ: Húzd ki a kardodat, és öld meg!

HAMLET: Nem tudom kihúzni, mert Wil-libáld beszögezte.

TŰZ: Akkor idenézz, ahová világtok! Itt az ő kardja, a jobb keze mellett. Látod, még most is mennyire fél! Húzd ki a kardját, vágd le a saját kardjával!

TENGER *(benéz az ablakon)*: Megígérted, hogy egy ujjal sem nyúlsz hozzá! Megígérted, hogy senkit sem fogsz bántani!

TŰZ *(fellobog)*: Űtött a puszítás órája, Hamlet! Egek a türelmetlenségtől, Hamlet!

HAMLET: Elegem van a gyámkodásotokból! Ha nem vettétek volna észre, felnőtt vagyok, és nélkületek is tudom, hogy mit kell tennem!

TENGER: Ne kiabálj, Hamlet, mert a végén még felébred!

TŰZ: Fel akarod ébreszteni?

HAMLET: Kicserélem az ő kardját az enyémmel, így ni. Most már akár fel is ébredhet. – Ébredj, Fengő! Itt áll az ágyad mellett Hamlet!

FENGŐ *(felugrik)*: Hú, hogy dobog a szívem! Hű, de rosszat álmodtam! Micsoda? Tényleg itt vagy, Hamlet? Na megállj csak! Leszúrlak, mint az apádat!

HAMLET: Tessék, itt vagyok. Nem félek tőled. Szúrj le, ha bírsz!

FENGŐ *(erőlködik)*: Mi történt ezzel a karddal? Miért nem tudom kihúzni?

HAMLET: Mi az? Mi lesz már? Miért nem szúrsz le?

FENGŐ *(erőlködik)*: Nem tudom kihúzni!

HAMLET *(kardot ránt)*: Én viszont nagyon is ki tudom húzni!

FENGŐ *(térdre rogy)*: Kedves drága Hamlet! Szépen kérlek, ne bánts! Az előbb csak tréfáltam! Mindig is nagyon szerettelek! Most szeretlek a legjobban!

HAMLET: Halljátok, mit beszél, gyerekek? Szerintetek igazat mond?

FENGŐ: Persze, hogy igazat! Színigazat! Nagyon szeretlek! Mint a mézet! Mint a mazsolát! Mint a mustárt!

HAMLET: Mit gondoltok, gyerekek: megbízhatok benne?

FENGŐ: Persze, hogy megbízhatok! Az életedet is rám bízhatod!

HAMLET: Az életemet is? Hát jól van, rád bízom. Tessék itt ez az éles kard. En pedig fegyvertelen vagyok. *(Fengő elé dobja a kirántott kardot.)*

FENGŐ *(felugrik)*: Ilyen hiszékeny vagy? Ilyen hülye vagy? Aki hülye, haljon meg! Adok én neked!

HAMLET *(szaladgál a Tűzzel)*: Adjál! Adjál már! Miért nem adsz?

56. jelenet

Kergetőzés a palotában.

Hamlet, kezében a Tűzzel.

Fengő, kezében két karddal kergeti

FENGŐ: Hoppá! Nesze! Na most meghalsz!

HAMLET: Fengő bácsi, fogjál meg!

FENGŐ: Utolérlek úgyis! Utolérlek én!

HAMLET: Ilyen Fengő mellett aludni is lehet!

FENGŐ: Leszúrlak, mint az apádat! Leszúrlak, mint...

HAMLET: Ne csak mondjad, csináld is!

(Orvendel szobra körül kergetőznek.)

FENGŐ: Na most megmutatom, hogyan szúrtam le apádat!

HAMLET: Mutasd! Mutasd már!

FENGŐ *(a szobrot szurkálja)*: Így szúrtam le! Meg így!

HAMLET: Apám, segíts!

(Orvendel király szobra rázuhan Fengőre.)

FENGŐ: Ketten vagytok? Akkor végem! *(Meghal.)*

HAMLET: Megígérted, hogy egy ujjal sem nyúlok hozzá!

KUTYÁK *(előjönnek)*: Jauuuú!

HAMLET: A mellével ütötte agyon Fengőt. A háta még érintetlen.

TŰZ (*fellobog*): Folytasd a bosszú művét, Hamlet!

TENGER (*benéz az ajtón*): Megígérted, hogy senkit sem fogsz bántani!

HAMLET: Megígértem, hogy egy ujjal sem nyúlok senkihez!

57. jelenet

Fogadóterem. Alvó udvaroncok, ledőltszobor, Fengő holtteste, Hamlet. Jön Saxo és Grammaticus

SAXO és GRAMMATICUS (*együtt*): Itt vagyunk, fenséges királyfi.

HAMLET: Ki hívott benneteket?

SAXO: A csalhatatlan ösztönünk.

GRAMMATICUS: Megéreztek, hogy valami történni fog, és a helyszínre siettünk, hogy mindent aprólékosan...

SAXO: Főleg azonban hitelesen!

GRAMMATICUS: ...fel tudunk jegyezni készülő krónikánkba!

SAXO: Nem a személyes kíváncsiság vezérel bennünket, hanem a hivatástudat.

GRAMMATICUS: Nem avatkozunk az eseményekbe, csak éppen kijelöljük a helyüket a világtörténelem horizontján.

HAMLET: Akkor hát Isten hozott benneteket éjnek évadján, és figyeljétek, mit művelek! Itt vannak ezek a vaskampók madzagra fűzve, beakasztva a hálóba. Fogom a madzgot, átvezetem Ingurioneros állkapcsán és Watronningulf torkán – látjátok, ők azok! (*Feláll az asztalra, átvezeti a madzgot a mennyezetbe szúrt botok lelógó kampós végén.*) Mindent láttatok? – Akkor, kiskutyáim, gyertek ide, és húzzátok a madzgot!

KUTYÁK (*ráncigálják a madzgot, az viszont kicsúszik a pofájukból*): Kaf, kaf, kaf.

WALDRÁDA (*álmában*): Ne lökdössetek már!

HAMLET: Nem lesz ez így jó. Egy hosszú, erős csontra volna szükség. – Ha nem haragszol, Willibáld, kölcsönveszem a bal

karodat, úgysem fogod már hasznát venni. (*Lecsavarja Willibáld bal karját és a madzag végére kötözi.*) Vén csont, erős csont, idekötözzük a madzag legvégére, így ni. Történészek, látjátok? Akkor hát kapjátok el a csontot, kiskutyáim!

KUTYÁK (*rángatják a madzagra kötött csontot*): Hu, vu, vu, vu!

(*A háló Willibálddal, Waldráddal és Horatióval fölemelkedik.*)

HAMLET: Ebresztő, nyomorultak! Eljött az ítélet napja!

HORATIO: Még hogy ítélet napja! Törvénykezni csütörtökön szokás! – Nagyon berúgtunk, nem igaz?

WILLIBÁLD: Nézzétek csak! Hálószoza helyett szoza nélküli hálóban háltunk. Nem tudom, hogyan fogunk ebből ki-kecmeregni. És hová lett a bal karom?

WALDRÁDA: Csavarjátok vissza a karját, mert mindjárt sikítok!

58. jelenet

Az előbbieket. Jön Gertrudis

GERTRUDIS: Mi ez a sikítózás? Mi történik itt.

HAMLET: Felséges királyné! Másik férjed leszúrta az egyiket, egyik férjed agyonütötte a másikat. Fejtsd meg a talalós kérdést: mi ez?

GERTRUDIS: Nem akarom megfejtetni! Micsoda szörnyűség!

HAMLET: Semmi szörnyűség, csak a férjeid. Melyiket választod?

GERTRUDIS: Drága férjem, Orvendel! – Drága férjem, Fengő! – Mégis inkább Orvendel. Úgy látom, ő maradt felül. – Drága Orvendel, bocsáss meg, ha tudsz! (*Ráborul a szoborra, átöleli.*)

SAXO: Micsoda megható jelenet!

GRAMMATICUS: A mai nap a kiengesztelő napja.

SAXO: Meg az igazságtétel!

GRAMMATICUS: Meg a hatalomváltás! Mert ha két király hever a padlón, akkor kell egy harmadik, aki fölöttük áll!

- GERTRUDIS (*a földön*): Magasságos ég! Mi történt velem? Miért nem tudok felállni?
- HAMLET: Azért, mert olyan erősen ragaszkodol Orvendel királyhoz, hogy soha többé nem tudsz elválni tőle. Tudós uraim, állítsátok talpra őket!
- GERTRUDIS (*miközben a szoborral együtt feltámoogatják*): Válasszatok el tőle! Vakarjátok már le rólam!
- HAMLET: Asszonyom, te már csak így maradsz.
- HORATIO (*a hálóból*): Úgy kell neki! Megérdemelte!
- WALDRÁDA (*a hálóból*): Nem fog pávaskodni többé!
- WILLIBÁLD (*a hálóból*): Ha ő nem lett volna, most nem élne Hamlet!
- HAMLET: Titeket pedig lángba borítlak!
- MINDHÁRMAN (*a hálóból*): Jaj, csak azt ne! Most az egyszer kegyelmezz, Hamlet! Nagyon szeretünk mind a hárman!
- HAMLET: Hamuvá égetlek titeket, aztán felgyújtom az egész országot! Mindenkit elpusztítok, csak a kutyáimat hagyom meg! Dánia füstölgő romjai közt én leszek a kutyák királya!
- KUTYÁK (*szájukban Willibáld karjával*): Jauuú!
- TŰZ (*fellobog*): Pattogok, perzselek, pusztítok, én, a Tűz! Tegyéél rám rossz fát, kutyák királya!
- HORATIO (*a hálóból*): Segítség, megégünk!
- WALDRÁDA (*a hálóból*): Ártatlanok vagyunk!
- WILLIBÁLD (*a hálóból*): Nem csináltunk semmi rosszat!
- TENGER (*benéz az ablakon*): Emlékezz, Hamlet, mit ígértél!
- HAMLET: Füttyülök az ígéreteimre!
- TENGER (*behajol*): Megtiltom, hogy pusztíts a Tűzzel!
- HAMLET: Füttyülök a tilalmaidra!
- TŰZ (*pattog*): Ne habozz, Hamlet! Ne késlekedj! Hadd nyaljam meg őket egy kicsit! Hadd nyaldossam végig az országodat!
- TENGER (*bezúdul*): Nem engedem, hogy gonosztevő légy! Blugy, blugy, blugy, hüörk, spricc!
- TŰZ (*sisteregve kialszik*): Sebes homlokra késő sisak.
- SAXO: Szökőár öntötte el a királyi palotát!
- GRAMMATICUS: Ilyenről még nem olvastam egy krónikában sem!
- HAMLET: Belátom, hogy a Tengernek van igaza. Kiskutyáim, engedjétek el azt a csontot!
- (*A háló a földre zuhan.*)
- WILLIBÁLD (*előmászik*): Köszönöm, Hamlet. Éppolyan jó szolgája voltam Orvendelnek, amilyen jó szolgája lettem Fegőnek aztán, és még ennél is jobb szolgád leszek neked.
- HORATIO (*előmászik*): Köszönöm, Hamlet. Emlékszel még, milyen jó barátod voltam? Együtt olvastuk a nagy filozófusokat. Ezután is állok rendelkezésedre jótanácsaimmal. Még jutalmat sem kérek értük. Persze, ha gondolod, nem utasítom vissza...
- WALDRÁDA (*előmászik*): Én vagyok a menyasszonyod! Emlékszel még rám? Már majdnem feleségül mentem hozzád, amikor közbejöttek azok a sajnálatos véletlenek. Most aztán csak egy szavadba kerül, és máris az oltár elé vezethetsz. Vagy legalább a titkárnőd hadd lehessen! Pfuj, de vizes ez a padló, csak úgy tocsog!
- HAMLET: Szeretett híveim! Megállapítom, hogy mostantól én vagyok Dánia királya.
- WILLIBÁLD: Akkor én teszem a fejre a koronát, hiszen én vagyok az udvarmester.
- HAMLET: Nem, Willibáld, az udvarmester nem te vagy. – Hívjátok ide Praxitelést! Hé, Praxitelés, gyere ide! – Ezennel visszaadom a bal karodat, Willibáld. Mindjárt jön Praxitelés, és a helyére csavarozza. Mivel nagyon szeretsz kondérok-

ban üldögelni, ünnepélyesen kinevezlek életfogytiglani kondérsúrolónak.

HORATIO: Úgy kell neki, hülye marha, vén barom. Úgyis én leszek az udvarmester, bibibi!

HAMLET: Úgy hallottam, Horatio nagyon szereti a kutyákat.

HORATIO: Jézus, Mária, hiszen jobban félek tőlük, mint a tűztől!

HAMLET: Ezért hát ünnepélyesen kinevezlek életfogytiglani kutyabolházónak!

KUTYÁK: Hrr! Vrr! Vau, vau, vau!

WALDRÁDA: Úgy kell neki! Még ő akarja elfoglalni a papám hivatalát, a kis hülye stréber! Hiszen arra sem vagy jó, hogy feltöröljék veled a padlót, te rongy!

HAMLET: Waldráda pedig férjhez akar menni.

WALDRÁDA: Igen, Hamlet, nagyon szeretlek!

HAMLET: És nagyon szereti Horatiót. Ezért hát feleségül megy Horatióhoz, életfogytiglan. És mától fogva ő törli fel palotában az összes padlót. Mindjárt el is kezdheted.

WALDRÁDA: Brühühű!

59. jelenet

Az előbbieik. Jön Praxitelés

PRAXITELÉS: Hívattál, uram, itt vagyok.

HAMLET: Praxitelés, te kitűnő szobrász: mától fogva te vagy az udvarmester. Első dolgod az legyen, hogy csavard vissza Willibáld bal karját!

PRAXITELÉS: Meglesz, uram. Igazán semmiség.

HAMLET: Ha pedig ezzel kész vagy, tedd a fejemre a koronát.

PRAXITELÉS: Az is meglesz, uram. Az is igazán semmiség.

HAMLET: Tudós uraim, Saxo és Grammaticus: ti pedig a minisztereim vagytok!

SAXO: Hamlet királyfi tudósokkal és művészekkel kormányozza fényes birodalmát. – Ezt felírom a történelemlétkönyvbe.

GRAMMATICUS: Nem veszed észre, hogy már nem királyfi?! – Éljen Hamlet, Dánia királya!

KUTYÁK: Hi, hi, hi, hi, hi!

60. jelenet

Az előbbieik. – Jön az angol király, az angol királyné, a Királynő és Mercur

ANGOL KIRÁLY: Azt beszéltük meg, hogy éjszakára még a hajón maradunk, de a lányom annyira izgatott volt, hogy kénytelenek voltunk most azonnal ide-sietni hozzád.

ANGOL KIRÁLYNÉ: Az igazat megvallva, már aggódtunk egy kicsit. Olyan furcsa zajok hallatszottak az éjszakában. És olyan furcsa rendetlenség van itt. Remélem, nincsen semmi baj.

MERCUR: Nem mintha volna bármi félnivalónk, amikor itt van velünk az egész testőrség.

KIRÁLYLÁNY: Azt hittük, hogy segítséget kell hoznunk neked, Hamlet. De ugye semmi bajod?

HAMLET: Semmi, semmi. El kellett intéz-nem néhány apró helyreigazítást. Amint látjátok, éppen elkészültem.

GERTRUDIS: Szedjete le innét! Nem akarok itt ragadni!

ANGOL KIRÁLYNÉ: Hát ez meg micsoda?

HAMLET (*betömi Gertrudis száját*): Ez itt egy beszélő szobor, az udvarmesterem készítette. Ez meg itt az előző király, Fengő, aki egy sajnálatos balesetnek lett az áldozata.

ANGOL KIRÁLY: Kíváncsi volnék rá, hogyan történt.

HAMLET: Hamarosan elmesélem, de megszólalt a kakas, hajnalodik. Mindjárt kezdődik a koronázási ünnepség, amelyre meghívtalak benneteket, utána pedig azonnal megtartjuk az esküvőt.

KIRÁLYLÁNY: Mármint velem?

HAMLET: Mármint veled?

KIRÁLYLÁNY: Csak azért, mert látok itt egy másik menyasszonyt is.

HAMLET: Jól látod, de az nem az én menyasszonyom. Az enyém te vagy, és a szüleidet mostantól a saját szüleimnek tekintem. Szervusz, kedves jó apám. Szervusz, kedves jó anyám.

GERTRUDIS: Hamlet! Hamlet! Nem akrok itt ragadni!

HAMLET: Az csak egy beszélő szobor. Praxitelés, drótozd a falhoz, nehogy véletlenül felboruljon.

PRAXITELÉS: Meglesz, uram. Igazán semmiség.

MERCUR: Ismerős valakinek ez a kampósbót? Meg ez a másik?

Utolsó jelenet
Az előbbiek. Jön Inguriomeros és
Watronningulf

INGURIOMEROS: Itt vagyunk, ragyogunk!

WATRONNINGULF: El nem tudjátok képzelni, merre jártunk! Most jöttünk egyenesen a Marsról!

INGURIOMEROS: Most szálltunk le az űrhajóval. – Nini, hiszen ez Hamlet!

WATRONNINGULF: Barátocskám, te még élsz?

HAMLET: Nemcsak, hogy élek, hanem ráadásul én vagyok Dánia királya.

INGURIOMEROS: Húha, húha.

WATRONNINGULF: Semmi húha, inkább hahó! Mi vagyunk a leghúségesebb szolgálid, Hamlet! Olyan húségések vagyunk, hogy még a Marsról is visszatértünk hozzád!

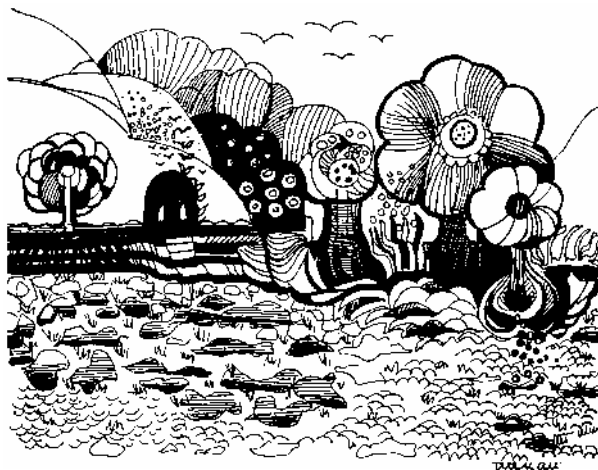
HAMLET: Húségeteknek máris meglesz a jutalma. Mától fogva ti vagytok az udvari sírásók. Első dolgotok az lesz, hogy takarítsátok el innét ezt a hullát. Aztán gyertek vissza, és miközben hét országra szóló lakodalmat csapunk, majd meséljétek el, mi mindent láttatok odafönt. – Most induljunk, drága szüleim! Jöjj, kedvesem!

KIRÁLYLÁNY: De hiszen ebben az országban is minden csupa víz! De hiszen itt sem lehet tüzet gyújtani!

HAMLET: Nem baj, kedvesem. Még a mai napon fölmegyünk az égbe, és lehozzuk a Tüzet.

GERTRUDIS (az udvar kivonulása közben): Hamlet! Hamlet! Édes kicsi fiam, ne hagyj itt!

(VÉGE)

TÉREY JÁNOS

Az úgynevezett emberi játszmák

*A kreatív nőnek saját vadászmezői vannak,
ahol inspirációt gyűjt két marokkal.
Mégis borzalmas: hogyan merészeli
jól érezni magát nélkülem?
Jár az agyam, és abból semmi jó
nem származik. Forró nyomra léptem,
szerelmem, bemértem az útvonalad,
elvezet a legújabb másodhegedűshöz,
kígyózik egészen a fűig és a fáig.
Két jó szavukra ugrasz,
mert nem tudsz nemet mondani.*

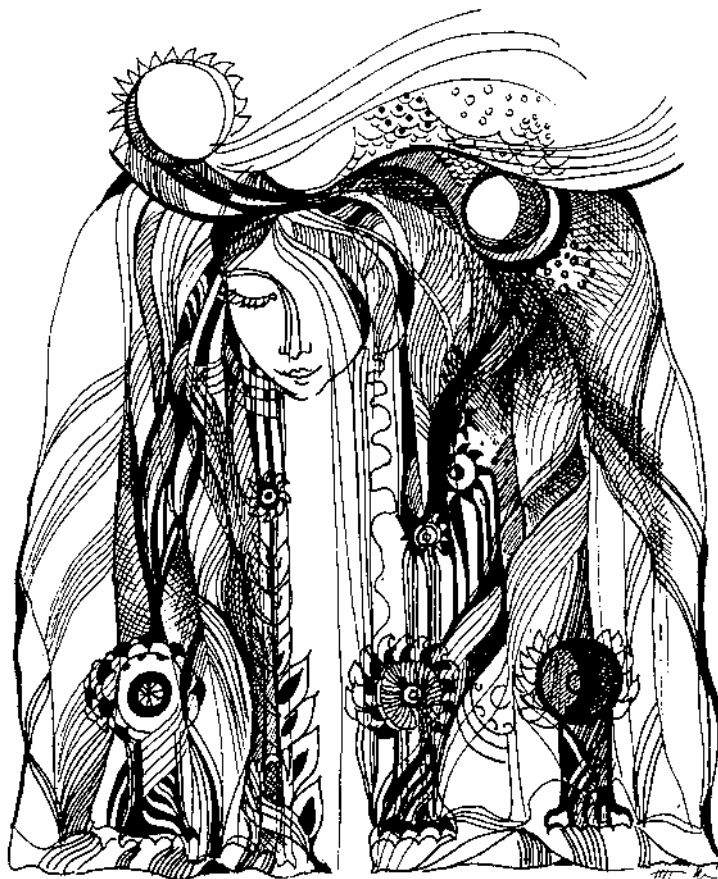
*Én nem ilyenek képzeltem a rendet.
Jó, minden korlátozás húsbavágó,
jó, ne csüngjünk feszt egymás nyakán,
csak tudod, a szent szövetség
ennyi szabadságot mégsem enged.
Porcikáid legavatottabb ismerője, én,
a honlapodat böngészve
zárolt adatokba ütközöm.*

*Vigyáztam a lányra, fogadatlan testőr,
és a kényes mesgye elmosódott:
meddig tágítható a lovagi kötelesség
érvényességi köre, és mikor tekinted
jelenléteket felügyeletnek, kisleány csimpaszkodásnak?*

*Csípős botrány elé néztünk, szerelmem,
olyan magas volt a várhatósági fok.
Csakis testiekben készültem föl az örökösre.
Korsóim ürültek, ott volt a dózis az archan,
röviditalokat használtam célzóvíz gyanánt,*

*beküldtem a port, hogy ki ne fogyjon belőlem a szufla.
A túlbiztosítás klasszikus esete.
Följebb tornázom magam,
mint a tények szintje. Rémeket látok.
A kisebbik rossz helyett
elképezelem, miként hajtod végre a főbűnt,
párba állítalak a fűvel és a fával.*

VÖRÖS ISTVÁN

Ugrás az ismertbe

*Most megpróbálom elképzelni,
hogy már elmúlt, ami van,
és az van, ami még nincs.
Ebből a távolságból, behúnyt
szemmel odaképelem magam,
ahol vagyok. Nem megy.
Elképelek egy becsukható
tetejű íróasztalt, karos lámpákat,
heverőt, fotelt, egy forgószéket,
üveggombos ajtót, amit nem lehet
bezárni, és a kép végre körbefog.
Az ablak előtt mókus, szarvas,
jávorfá. Bazaltból a kastély.
Most megpróbálom elképzelni,
hogy nem itt vagyok, ezért azt
képelem, hogy itt vagyok.
De a jelen nem enged. Szorosan
fog, mint a bőrszív a feláldozásra
váró ősembert. Egy fa tetejéről
figyelem. Lapos orromat az
odú szélének nyomom. A folyó
fölött lemegy a nap. Idegenek
táncolnak szarvasbőrbe
bújva, csónakot tesznek
a vízre, azt hiszik, én vagyok
az ördög, áldozatot mutatnak be
nekem, miközben én a bundámba
keveredett hangyákat
dobálom a számba. Nincsenek
képeim. Tegnap átugrottam*

*a víz fölött, azt végre
látom. Repülök, alattam
elhúz a köves part, egy
nádbuzogány, szétszórt
békalencse, a talpamat pillantom
meg a víztükörben, harcsa kap
utánam a levegőbe, egyre
magasabban járok, elsubannak
a túlparti fák lombkoronái.
Jégszobrok. Fekete vér. Kiáltás
a barlangból. Füstszag.
Félelemszag. Születésszag.
A föld lassan tavasz felé
fordul. Hallom a gyökereket.
Hallom magamat magamban
megmozdulni, a föld lassan
tavasz felé fordul. A jelen
nem enged. Nincs visszaút
a jövőbe. Amit kívántam,
megtörtént. Letörölve
a gyárok, utak, panelházak
a rétek fölül, a hidat, mint
egy fatuskót, elvitte a víz.
Hogyan is kéne másképp csinálni?
Talán el kéne vágni a bőrszíjat
az áldozat csuklóján. Talán nem
kéne behunyni a szemünket.
Föld, föld, mondani, fekete
föld, mikor az ugrás után
pubán a biztos talajra lépünk.*

Egy férfi azonosítása

*Megijedtem magamtól.
A tükörből, aki visszanézett,
hegyesfogú állat, gyökereket
válogatott az előbb egy
patak iszapjában, fázik,
a botjával felém sújt.
Ő persze, hálsten, nem én
vagyok. Már látom ügetni
a fák közt. Felriaszt egy
őzet, lerúgja a cipőjét,
eldobja a kabátját.
Fölötte varjúkárogás,
háta mögött farkasüvöltés.
(Én üvöltök arcom a
tükörhöz nyomva.)
Repül a pulóver, a
zokni, karjáról az
óra. Már csak piros
alsónadrágja világít.
Belőle semmi sem látható.
Aztán kialszik, zöldre
vált a fény. A tükröt
kinyitom, mint ablakot, ha
elromlik a légkondicionálás.
Lépések zaja.
Elémugrik pár orgonabokor.
A szederinda veszélyesen
sziszegve közelít. Nézek
a mocsár iránt. A nádon
madár ül. Az erdő
elindul hegynek fölfelé.*

Templom, tó, kávéfőző

*Ma kéne templomba menni.
Besétálni a városba, ahol,
bár két hete itt vagyok,
nem jártam. Mindig ilyen
templomot képzeltem magamnak,
mint amilyet most a városba
képzelek. Mindig ilyennek
képzeltem Istent, mint amilyenek
ma reggel a többiek látják.*

*A tó környéke még csendes.
Befagyott, megolvadt, vissza-
fagyott a víz, aztán ráesett a hó.
Sétálni rajta nem tanácsos.
Zárva az ír kocsmá, a tulaj
most teszi föl az utolsó
lakatot, arca elé ősz varkocs
lebben, a lélegzete. Egy nyaralóház
földszintjén öngyilkos forgolódik
a takarója alatt, tévedésből
ártalmatlan gyógyszert vett be.
Álmában pisztollyal céloz legjobb
barátjára, az Úr már leterítette
neki a feltámadást, mint
egy repülőtéren piros szőnyeget.
Fölkel, cipőt vesz, azt se
tudja, mi történt. Nem hallja
a vasárnapot a kávéfőző zajától.*

FERDINANDY GYÖRGY

Az anyai örökség

Anyámnak volt egy nagy, barna kartondoboza. A ruhásszekrényben tartotta, a párnahuzatok és a lepedők alatt. Fényképek voltak benne, dagerrotípiák. Régi iratok, oklevelek. Ott találtam meg a családfát, amit valamikor a negyvenes évek elején készített. Talán a válása idején jutott eszébe a múlt, de az is lehet, hogy az egymást követő zsidótörvények miatt kellett az ősöknek utánanéznie.

Engem egész életemben csak apám családja érdekelt. Ők sem igazán, hiszen magára hagyták ők is apámat. Csak azokat tartottam számon, akiket ott ismerem meg, az ágya körül, látogatónapokon.

Most mégis megpróbálom összeírni magamnak ezeket az ismeretlen ősöket. Talán segíteni fognak, hogy jobban megértsem anyámat. Lehet, hogy még az utódait is: messzireszakadt gyermekeimet.

1.

Ősapánk, Szabó János a múlt század elején született, vallása római katolikus, foglalkozása földműves. Feleségét, Czeto Annát Kassán vezette oltár elé. Ennyi az, amit ükapámról tudok.

Anna húsz éves volt, amikor fiúgyermeknek adott életet. Az ifjabb Szabó János 1850. augusztus 28-án jött a világra. Későn nősült, apja példáját követte: harminchárom éves, amikor eljegyzi Preiss Georg építőmester leányát, Erzsébetet.

Preissék 1800 körül települtek át a Felvidékre, Georg édesanyja, Anna-Margaretha Flohr még a bajorországi Rothenburgban született. Anna-Margaretha felmenőit Dr. L. Schnurrer, rothenburgi levéltáros találta meg. Johann Kilian Flohr és Maria Margaretha Vogel – napszámosok. Taglóhners – mondja egy 1795-ös okirat. A városi anyakönyvekben nem szerepel róluk régebbi adat.

Amikor néhány éve Rotherburgban jártam, Schurrer úr már nem élt. Kutatásainak írott nyoma tudtommal nem maradt. A város a ritka bajor települések egyike, amit nem tettek a földdel egyenlővé a szövetségeseik. Eredeti állapotukban maradtak fenn a középkori központ és a városfalak. Ebben nyilván az is közrejátszott, hogy a vidéket elkerülték a nemzetközi vasútvonalak.

Németországot általában az autósztádákról veszi szemügyre az ember. Itt, Rithenburg körül azonban megvannak még a régi, kacskaringós országutak. Belterjes a gazdálkodás, trágyaillatot visz a szél, a dűlőkön kocognak az igáslovak. Egy Geslau nevű faluban még nagyanyám vasárnapi húslevese: a velőcsont és a grízgaluska illata is megcsapott.

Preissék azonban kivándoroltak. Keleti irányban: Mária Terézia idején Kelet-európa volt a német napszámosok számára a Vadnyugat. Tény, hogy Johann Kilian és Maria Margaretha unokája már építőmester a Felvidéken. Az ifjabbik Szabó pedig elveszi feleségül a dédunokát, Lisbethet.

János is építőmester, Baumeister. A közös múltnál a közös szakma fontosabb.

A századvég nagy fellendülése idején az ifjú pár már a fővárosban él. Szabó Jánosról azt tartja a fáma, hogy ő építette fel a kőbányai Szent László templomot. A József körút 34-et mindenképpen, a család a későbbiekben már ebben a bérházban lakott. Dédapám kétlovas kocsin járta az építkezéseket. A fogat beállt az udvarra: a kapu tágas volt, „Salve!” – hirdette a küszöbön egy mozaikkockákból kirakott színes felirat.

A felvidéki földműves és a rothenburgi napszámos unokái száz évvel később megállapodott polgáremlők. A német múltból csak az augsburgi hitvallás maradt: János leszármazottjai ágottai evangélikusok.

És két árulkodó dagerrotípiát, Pesky és Gévy Watzner-gasse 14. szám alatti műterméből. Dédapám szép, komoly ember ezeken a barna képeken. Egyenesen a szemembe néz. Biztonság sugárzik róla, a kétkezi munkások nyugalma. Akkoriban még nem távolodtak el egymástól a kőfaragók és az építésszek, a kubikosok és a kőművesek.

1916-ban halt meg, röviddel harmadik fia hősi halála után. Jancsi tizennyolc éves volt, amikor elesett az első világháborúban.

2.

János és Lisbeth frigyéből négy gyermek született. Emília, majd Lajos, Béla, és Jancsi, a hősi halott. Róla sokat beszéltek a családban, Béláról pedig mindenki mélyen hallgatott. Építész akart lenni ő is? Vagy katonatiszt lett volna mégis? Volt Béla életében valami titok. Tény, hogy tönkrement, és főbelötte magát. Egy polgárcsaládban megbocsájthatatlan mind a két dolog. Anyám megvetően mondogatta, hogy sehol se volt maradása. Hol a Gellért-hegyen, hol a Hűvösvölgyben lakott. A lényeg elvész, de egy-egy ilyen jelentéktelen részlet mindig megmarad.

Béla özvegyét már én is ismertem. A Mészáros utcában élt, egy kis földszintes házban, ahonnan a Déli pályaudvar kiterővágányaira nyíltak az ablakok.

Itt bújtunk el buszos váltótársammal, Bánó Ivánnal, 1956 decemberében. Hajnali ötkor kigördült a pályaudvarról a pécsi személy, mi pedig keresztülrohantunk a síneken. Akkor már igazoltattak bent a Déliben.

Böske és Béla házasságából egyetlen fiúgyermek született. Laci egyetemre végzett, és a népi írók táborához tartozott. A háború után letartóztatták, megjárta a pestkörnyéki internálótáborokat. 1954-ben szabadult, az utcán találkoztam össze vele. A nagy, erős fiúból kopasz, fogatlan emberke lett. De még ott, a Mészáros utca sarkán is a politikai helyzetről kérdezgetett.

1989-ben, a nagy változások idején, újra felkeresték őt a népiek. Tartott egy előadást, megünnepelték. Azután a szíve felmondta a szolgálatot. A temetésen a családból senki se volt jelen.

Sokkal többet kellene róluk beszélnem. Ünnepe volt, ha kijöttek a hegyre. De amíg Laci Recsken törte a követ, anyám és Böske még csak nem is találkozott. Nem értem ma sem: honnan ez a poroszos keménység, ez a már-már állati félelem? Sokáig azt hittem, hogy Laciék talán már nem is élnek. Azután jött 1956 decembere, és ők befogadtak. Megtanulhattam, hogy milyen rossz tanácsadó a félelem.

Böske néni már nem sokáig élt. Hiába érdeklődtem utána: még a halálhírére se küldték meg nekem.

Anyám tulajdonképpen csak egyszer: a negyvenes évek elején mutatott némi érdeklődést a Szabó-család iránt. Be kellett szereznie a keresztleveleket, a rokonságban gyakoriak voltak a német nevek. Első emlékeim közé tartozik egy kassai út. A Felvidék akkor tért vissza, a vasútállomásokon énekeltek az emberek.

Emlékszem, egy hosszú téren laktunk, a templom közelében. Napokon át kerülgettük a dóm épületét, noszogattuk a plébánosokat. Az út sikerrel járható, anyám büszkén lobogtatta az értékes okiratokat.

Útban hazafelé apám rokonsága várt minket a hidasnémeti pályaudvaron. Volt egy nagy ebéd, azután valamin összeveszték anyámmal, akit majd' szétfeszített a büszkeség, mióta igazolni tudta, hogy a galíciai Rosenthalék – római katolikusok.

3.

Anyám dobozában nemrég levelezőlap méretű fényképre találtam. Fiatal lány nézett rám a képen, olyan mágneses erővel, hogy nem tudtam levenni róla a szemem. Megrendítő volt ez a kép. Riadt, és mégis kihívó. Dacos és lágy, kemény és komoly. Félelmetesen nőies.

Valamikor így képzeltem el a lányt, akit szeretni fogok. Elkéstem, és most elfogott valami nagy szomorúság.

– Ez ki? – kérdeztem anyámat.

– Nagyanyád – felelte csendesén. – Tudod, hogy október 11-én született?

Nem tudtam. Az ötvenkettedik születésnapján jöttem a világra. Vannak ilyen véletlenek.

Az én emlékeimben – töpörödött öregasszony. Ősz haját laza kontyba fonja, talán csak a tekintete a régi: úgy néz rám, mint aki tud valamit, amit én még nem tudok. Halkan beszélt, emlékszem, és nem fejezte be a mondatokat.

A birodalma a konyha volt, a zsemlyegombócok, a gőzölgő, répa és zeller-illatú becsinált levesek. Amikor nagyobb lettem, észrevettem, hogy más családoknál a konyhának más, fűszeresebb illata van. Visszatérő emlékem, hogy be-

teg vagyok, és nagyanyám etet. A bögrémbe beleütött két langyos lágytojást, azután megsózta, kiskanállal összekeverte, és szelt mellé néhány kenyérrudat, – mint ő mondta: katonát – amivel mártogatni lehetett.

Máskor a nappaliban horgolt vagy kötött. Két sima, egy fordított! És a sor végén egy szem mindig leesett. Időről időre felállt, és mértéket vett rólam. Ilyenkor az orra hegyére csúszott a nagy, nehéz szemüveg.

Én fajankóztam. Egy cérnaorsóban négy apró szöget ütött az ember, és erre a keretre hurkolta a pamutot. De nagyanya horgolni is megtanított. Érmelegítőket készítettem, katonáknak. Mindez, mint látható, a negyvenes évek elején történhetett.

1944 karácsonyán voltam utoljára nála. Abban az évben délután volt a karácsony: este be kellett sötétíteni, nem lehetett meggyújtani a fán a fényeket. Elhangzott a Mennyből az angyal, megkaptuk az ajándékokat. Nagyanyám át-kísért a kerten, azután megfordult, és hazasietett.

Legközelebb már csak akkor láttam, amikor kiásták a romok alól a halottakat. Akkor is csak a hosszú, ősz haját, és a kockás plédet, amibe belecsavarták a holttesteket.

A sírását még ma is hallom. A találat reggel érte a házat, és nagyanyám a szomszédok szerint még este is sikoltozott. Velák István, egy nagykanizsai ember ment be érte. Későn: akkor már nem élt senki a romok alatt.

Hatvankét éves lett volna. Furcsa véletlen: hatvankét éves vagyok én is, amikor írom ezeket a sorokat.

Mindig sötét ruhákba öltözött. A köténye magába szívta a befőzések: a paradicsom és a lekvár illatát. Az emlékeimben nagyanyának számócaillata van.

A hangjára alig emlékszem. Pedig a sokszoknyás budaörsi asszonyokkal, akik spárgát vagy gombát árultak, sokáig elácsorgott a kertkapuban. Máskor kint áll a hóban, a tiszafa alatt, és eteti a didergő énekesmadarakat.

A fényképe, a szomorú fiatal lány, itt van az íróasztalomon. Szabó Emília, született 1883 október 11-én. Élt hatvanegy évet, vallása ágotai evangélikus.

4.

Későn ment férjhez. Az építőmester házában ő volt a nagylány: fel kellett nevelnie a kistestvéreket. Ezek nyilván zsarnokoskodtak, ő pedig színlelt kedvetlenséggel, dörzsölődve tette a dolgát. Ez a durcásság és ez a szüntelen sürgölődés később is a természetében maradt.

Tanítóképzőt végzett, de soha, egyetlen napig se tanított. A lányoknak akkoriban volt már képesítésük, de csak a legritkább esetekben űzték a foglalkozásukat.

1906-ban volt az esküvője. Vőlegénye, egy fiatal orvos, ugyancsak kassai családból származott. Erről az ágról keveset tudok. Hallottam róla, hogy volt valami Samu bácsi, egy földbirtokos, meg hogy Gyula Caracasban élt, és Tibor

elvette Szeleczy Zitát, a filmszillagot. De mindez nem tartozott ránk: csupa távoli, furcsa dolog volt, amin nagyapámék csak nevettek, és vonogatták a vállukat.

Szabóékkal se jártak tudtommal össze. Pedig a két család háttere sok mindenben hasonlított. Nagyapám dédszülei Bruckból, Burgenlandból kerültek át a Felvidékre. Van itt is egy magyar lány, Babocsay Anna, és egy szlovák ősanya. No meg a titokzatos Rosenthalék, akik Galíciából kerültek Budapestre, az ősök születési helye Jenikau, Hostacsov. A népes munkácsi rokonság, a Bernovics-lányok, Maca, Ilu és Mária, valami nagyon szép hímzett népviseletben jártak. Mert később ők is Pestre kerültek, talán Trianon után, de az is lehet, hogy még a háborúban.

Dédapám, a Műegyetem gépészmérnöke, a századfordulón Rejtőre magyarosított, a hagyomány szerint azért, hogy az egyetem első diplomása ne német nyelvű hallgató legyen. Róla nevezték el a győri szövőipari szakközépiskolát. A mellszobra sokáig az egyetem aulájában állt. Amíg csak a mindenkori mellszobrok sorsára nem jutott.

Első feleségemmel gyakran megfordultunk Bruckban. Amíg állt a vasfüggöny, nem egyszer Burgenlandban, a határ közelében töltöttük a nyarat. Az ősöket azonban hiába kerestem. Emlékszem, ülünk a Lajta partján, egy vendéglőben, amit a magyar koronához címzett a tulajdonos. Langyos, őszi nap, feleségem játszik a fiammal, én pedig böngészem a burgenlandi telefonkönyveket.

Kisgyerekkorom éveiben nagyapám sokat foglalkozott velem. Furcsának tűnik most így utólag, hogy pontosan róla csak ilyen keveset tudok.

Első emlékeim idején már elmúlt ötven éves. Erős volt, vidám és fiatalos. Emlékszem, egyszer megmutatta, hogy hogyan kell kezet mosni. Körömkefével, és úgy, hogy közben az ember kétszer szappanoz.

Valahányszor hazatért, első dolga volt, hogy kezet mosott. Ilyenkor vadul ugráltak a kézfejen az izmok. Sebész volt, egész életében véste, kalapálta a kőkemény koponyacsontokat.

Reggel ő kísért le az iskolába. Pontosán hét órakor háromszor hármat füttyentett kint az ablak alatt. Két füttyre mindig kvart lefelé, és lélegzetvételnyi szünet. Mint olvadás idején az első énekesmadarak.

Inkább kétkezi munkás volt, mint entellektüel. Akárcsak apósa, az építész. Egyetlen tanulmányát a csecsemőhalandóságról írta, abban is csupa józan, hasznos tanácsot ad. „A lélek pusztá léte – írja – nem emeli ki az anyagból az embert. Az embernek először jó állatnak kell lennie ahhoz, hogy jó ember legyen.” Az idézetben az öregúr mindenestől benne van.

Sokat tanultam tőle. Példának okáért, a rendhez, a pontossághoz való ragaszkodásomat. Nagyapáéknál minden nap pontosan délben volt az ebéd. Az ablakon beömlött a harangszó, amikor nagyanyám kimerte a tányérokba a levest. Ebéd után a professzor lepihent. Nagyanya ráterítette a plédet, amibe ké-

sőbb belecsavarták a halottakat. Harminc perc múlva nagyapa felállt, és útnak indult a belvárosba, a magánrendelésre, ahol délután fogadta – mint mondta – a pácienseket.

Jómódú ember hírében állt. A kertet ő vette fenn a hegyen, és volt két bérháza lent a városban is. A háború után persze mindez elveszett. Én csak a Vörösmarty utca negyvennégy bét sajnálom. A házat, ahol születtem. Pontosabban, ahová hazavitt a Győri útról apám. Egy napon a házmesterék fiával, Réti Karcival, aki nemrég még a negyvennégy ában lakott.

5.

Nagyapámnak két öccse volt: Jenő és Gyula. Jenő, a bíró, a Margit körúton lakott. A felesége is Margit volt, az én fejemben mindig összefüggött ez a két dolog. 1951-ben kitelepítették, napszámos volt Mezőberényben, és a Kún utcai kiegészítő kórházban halt meg. Volt egy fia, a Duci, de vele kihalt a család. Finom, csendes emberek voltak, engedelmesen elpusztultak, amikor a polgárság rendeletileg eltöröltetett.

Gyula belga asszonyt hozott a házhoz, két lánya született, Cica és Ninette. A trencsényi belga textilgyárban dolgozott, és a budapesti Ford képviselőn. 1945-ben Nyugatra menekültek, nem volt nagy kockázat: a Ford gyár alkalmazta őt Kölnben is.

1956 után Strasbourgban tanultam, Köln közelében, de felkeresni őket eszembe se jutott. Igaz, hogy ők is meglátogathattak volna a táborban, ahol éltem: a német autóutak kétirányúak.

Az esküvőm előtt írtam egy levelet Gyula bácsinak. Kedvesen válaszoltak, elmentem, hozzájuk, 1958 márciusában náluk töltöttem két napot. Gyula is vidám, jóhumorú ember volt, mint nagyapám. A feleségét már rég eltemette, ő pedig Ninette-el élt. Persze ez így nem egészen igaz. Ninette a Ford igazgatójához ment feleségül, villájuk volt Marienburgban, az öregúr pedig egy közeli bérházban lakott. Később ebben a házban szállásoltak el engem is, mert Ninette biztatására én is a gyárban kezdtem el vadnyugati pályafutásomat.

Volt ebben a kölni kiruccanásban valami nagy félreértés. Ninette-ék befogadtak egy menekültet. Munkát adtak neki és szállást, egy cselédszobában, a tető alatt. A konyhában, a személyzettel ettem, nem szenvedtem hiányt semmiben. Idővel még karriert is csinálhattam volna a gyárban, ügynök lehettem volna én is, mint Gyula bácsi, mire megkaptam volna az állampolgárságomat.

A hiba az volt, hogy két évvel 56 után én már régen nem éreztem menekültnek magam. Strasbourgban tanári diplomát szereztem, már megjelentek első közleményeim. A feleségem polgárlány volt: azt képzelte szegényke, hogy legalábbis aligazgatónak hívott meg a kölni Ford üzem. Én pedig talpig olajos munkaruhában töltöttem az akkumulátorokat.

Igaz, hogy munka után tanultam a gyárban: már az első időkben elvégeztem egy gépkezelői tanfolyamot. Clo számára azonban ez is csak annyit jelentett, hogy napi tizenkét órát dolgozom.

Egy szó mint száz, számunkra nem karrier, hanem visszaesés volt a kölni kaland. Ott, Kölnben jöttem rá, hogy nagyapám precíz, céltudatos élete csak azért volt elviselhető, mert szolgálat volt. Szenvedők vették körül őt, betegek. Gyula bácsiék más fajta voltak. Nem érintette őket a háború, a pusztulás, mindegy volt, hogy Trencsénben, Kölnben vagy Budapesten éltek, mindenütt a világ legtermészetesebb módján ők voltak a győztesek.

Én pedig a vesztesekhez húztam már akkor is. Nem az áldozatokhoz, hanem azokhoz, akik félreállnak. Akik kinevetnek minden görcsös igyekezetet. Huszonkét éves voltam, kerestem a világban a helyem.

Nagybátyámék rossznéven vették, hogy visszamentem Franciaországba diáknak. Csak én éreztem úgy, hogy elmúlt a fejem felől valami veszedelem.

Ninette-et legközelebb húsz év múlva láttam. Az olasz Alpokban élt, visszavonultan, csendesén. A kölni kalandról nem beszéltünk. Akkor már befutottam én is: száműzött író voltam és tanár egy apró trópusi szigeten.

Ez lett volna Gyula bácsiék családja. Tulajdonképpen hálás vagyok nekik. Tudták, hogy honnan jövök, és mégis, vállalták a kockázatot, megpróbálkoztak velem.

Néha még eszembe jut: Rothenburg ott volt, Köln közelében. Visszamehettem volna oda, ahol Johann Kilian és Maria Margaretha művelték a földjüket.

6.

Az én időmben Emília három testvéréből kettő már nem élt. A harmadik, Lajoska, viszont túlélte az egész családot. Nagy, medve ember volt, kuglifejű, másfélmázsás, kétméteres. Az első felesége, Emma, a Vígszínházban volt ruhatáros a háború után. Micsoda emlék! Ha élne még, több mint száz éves kellene legyen.

Lajoska építész volt, mint az apja. Valaki azt mesélte róla, hogy ő tervezte a világhírű Ferdinand hidat. Életem nagy csalódása volt, amikor megláttam ezt a vasúti felüljárót, amiből csak a családi legenda csinált hidat.

Az első világháború után Lajoska kivándorolt. Argentínában élt 1920 és 33 között, Buenos Airesben, a mai Belgrano környékén bérházakat épített. Megnősült másodszor is, apróhirdetést tett fel egy pesti lapban, és nem sokat tekerőzött: kivítette az első lányt, aki jelentkezett.

Tőle, Edittől, két gyereke született. Közben a vállalkozás felvirágzott, nyilván a legjobb úton voltak ahhoz, hogy argentinokká váljanak. Azután egyszerűen csak mégis visszajöttek. Hozták magukkal a két spanyol anyanyelvű gyereket.

Akkoriban kezdődtek a zsidóüldözések, Edit felvarrta a sárga csillagokat. Nem tudom, ki bújtatta őket, de 1945 tavaszán már nálunk laktak, a hegyen. Lajoska, Edit és Kiki, mert Bubit, a nagyfiút elhurcolták a németek.

Festői család volt. Minden nap másképp szólították egymást. Emlékszem, egy időben Edit néni a Kázmér, Kiki pedig az Eper névre hallgatott. Veszekedni pedig csak spanyolul veszekedtek. Mint a cigányok! – mérgelődött anya.

Lajoska tántorogva jött haza minden este, és az asszonyoknak hol vágott virágot, hol pedig francia krémest hozott. Ha nagyon beivott, Edit nem engedte be őt a lakásba. Ilyenkor ült a küszöbön, és zokogott. A süteményt azért megettük, akkoriban még éhezett az ország, a francia krémes ínycséségnek számított.

Kiki szép lány volt, de súlyos beteg. Van valami zavaros emlékem, sikoltozás és suttogás keveréke, mintha megerőszakolták volna őt az oroszok. Az utcán élt egy sovány fiatalember, Pappvár Kornél egyetemi hallgató. Ő vette el feleségül néhány hónappal a történetek után. Kikire szülés közben rájött egy roham, az ápolók vizes lepedőbe csavarták, mellhártyagyulladásban halt meg szegény, alig tizenhatévesen.

Nem sokkal később Bubi, a nagyfiú is megérkezett. Az ingolstadti kórházban mentették meg az életét, elmesélte, hogy írt Buenos Airesbe, és hogy a keresztanyja hívta. Végül is argentin állampolgár volt, ha ugyan akkor az ilyesmit igazolni lehetett. Csakhogy hát hívta őt haza Edit néni is. Így azután Magyarországra szállította a Vöröskereszt.

Lajoska viszont küldött egy belga képeslapot, amin pisál egy meztelen gyerek. Argentínába szeretett volna visszamenni ő is, de nem volt pénze hajóra, és nem kapott kivándorló vízumot. Évekig Oostendében lebzsel, a kikötőben várta a hajót. 1962-ben halt meg, hihetetlen! Közben én is jártam Belgiumban, nem is egyszer, még a Heizel-stadionba is átkocsikáztam, ha Brüsszelben játszott a magyar válogatott. De az, hogy Lajoskát éppen ott keressem, eszembe se jutott.

Így halt ki a Szabó-család. Gonosz világ volt, de mégis! Az elszántság hiányzott volna belőlük? Igyekvő, dolgos ember volt valamennyi, és mégsem tudták üstökön ragadni a sorsukat.

7.

A folytatás – Emília egyetlen lánya, anyám. Benne Preiss Lisbethnek és Szabó János építésznek méltó leszármazottja lett. Az ő élete azonban inkább újramezdés volt semmint folytatás. Körülötte a háborúk elnyelték a régi nagy családokat. Anyám kalauznő volt, és gyári munkás, télen pedig hányta a havat fenn a Svábhegyen. De megmentette a házat és a kertet. Mi pedig iskolába jártunk. Átvészeltük az ötvenes éveket.

Élete alkonyán egyre kevesebbet beszélt, és a rádióban is csak németül hallgatta a híreket. Mégsem vágyódott el a helyről, ahol született. Ő volt az egyetlen a családban, aki hosszú élete során soha, még véletlenül se hagyta el Budát: a Német-völgyet és a Sashegyet.

Nem volt se sznob, sem entellektüel. De szerette a szépet. A természetet, a madárdalt. Emlékszem, fiatalkorában énekelt, később pedig, egy nyugdíjas társulatnál, eljátszott valami nem is könnyű szerepet. Valaha verseket olvasott. Ady és Szabó Lőrinc sokáig ott voltak az ágya fejenél, ahol később egy cipősdobozban őrizte a gyógyszereket.

Gyakran elgáncsolták, és könyörtelenek voltunk mi is, gyerekek. De anyánk konok volt. Mindig újra meg újra felállt. Vad volt és kegyetlen, ha kellett, mégis élt benne valami nagy, kétségbeesett szeretet. Hol egy kutyára, hol a madarakra pazarolta, azt hittük, hogy nem is szereti az embereket. Pedig csak nem tudta kimutatni, milyen kár! Sokáig biztos voltam benne én is, hogy anyám nem szeret.

Most utólag már csak a tények beszélnek. Szabó János és Preiss Lisbeth unokája kis híján évszázadon át uralkodott a régi kert közepén, a Hegyen.

A múltból mindenkiben tovább él valami. Őcsém néha nagyapánkra hasonlít. Ha tesz-vesz a kertben, vagy amikor a bajusza alatt mosolyog. Kishugom birodalma is a konyha, a répa és zeller illatú becsinált levelek. Neki is lett egy kedvenc unokája, akinek átviszi a szomszédba az édességeket.

Ami engem illet, mindig úgy képzeltem, hogy apámra – és csak apámra! – hasonlítok. Pedig életem folyamán hányszor éreztem már budai polgárnak magam! Nekem lett először idegen feleségem Gyula bácsi után, és én is visszajöttem az Újvilágból, mint szegény Lajos.

És hát szomorú ember lettem én is. Még akkor is, ha anyám makacsságával titkolom.

*

Este van, játszom nagyanyámmal. Összetoljuk a székeket, rájuk borítjuk a plédet. Ülök a sötétben, vezetem a botcsinálta járművet.

Emlékszem, azt szerette volna, hogy építész legyek. Ha megkérdeztek, hogy örömet szerezzek neki, ezt feleltem én is. Ilyenkor egy kicsit megrázta a fejét, és büszkén, hitetlenkedve rámnevetett.

Nem lett belőlem építész, Emília. Nem kőből: alanyból-állítmányból építtem a könyveket. Ezt a metrikus teret, itt a trópuson, például csak neked.

Tudatom veled, hogy tegnap megállt előttem Jorge-José, a dédunokád. Egy kis bennszülött: neki is olyan dacos és lágy a szeme, mint neked. Megállt előttem, és azt mondta: apa, én építész leszek! Nekem pedig te jutottál az eszembe. Hitetlenkedve nevettem én is. Kezdődne minden előlről? És ha igen? Mi más dolgunk lenne a világban?! *Egy máglya üszkén. Hangyaszorgalommal.* Ahogy lehet.

SZEPESI ATTILA

Tisza-parti cantus firmus

AVAGY KÉTES FIRMÁKAT IDÉZŐ KERGE KÁNTA

(Ilia Mihálynak)

*Aki voltam Szeged-szerte
lőre-kocsmák szertelenje,
borom fogytán, kvázi-vénen
magam igriccé igézem.*

*Állok újra lantverőnek,
ugaron laurusz-nyerőnek,
leszek ismét dala-hérosz:
csapszék-szülte zug-Homérosz.*

*Ilosvai vagy Tinódi?
Vágáns-nótám régimódi:
rímet, ritmust porig aláz,
hegedős-mód vala-valáz...*

*Hová lett a csitri-faló
versért vívó Petri Csathó?
Poéták közt aranymíves –
nekem örökké húszéves.*

*Lány ha lódult, leste, fél-e,
mórikál csak vagy kefél-e?
Selypegve a tárgyra tér-e,
szentfázék vagy luvnya-féle?*

*Veress Miklós nagyapó lett,
kerülgeti csak az ihlet,
mint valami gellert-kapott
mufurc Wolfram Eschenbachot.*

*Ezerféle dalt tud pedig,
alkaioszit, pindaroszit,
gezemicét – mint egy kujon
pina-bubus Anakreon.*

*(Három kobzos, hettitául
verseltünk tótul, deákul;
Veress, Petri Csathó, magam,
vizigótul és pemákul...)*

*Porvároson éji árnyék,
mintha Chagall szentje szállnék:
Szekszárd felől így tér vissza
varjúszárnyon Baka Pista.*

*Tudta mindig: Oroszbonba'
terem a jó bolondgomba;
így lett Muszkaföld-bolondász,
cirillista bolondgombász.*

*Halász Előd hazafelé
megy az égi Tisza felé;
szütyőjében tenger kincse:
világvívó Ady, Nietzsche.*

*Nincs Simai, se a szárnya,
se hajdani Miska charme-ja,
kuka remetének állva
berekedten hova szállna?*

*Gregor Jóska bőszen bömböl
burkus nyárbul, talján ködbül;
pohos, mint egy kegyet-osztó
Ochs báró vagy bús Sarastro.*

*Verset sorvaszt szörmók Zalán,
túl Credon és Úrangyalán;
nyelve: hucul, örmény, alán,
ködös, mint a Chilám-Balám.*

*Ne feledjem Kovács Jancsit,
ki az égi színen kancsít;
se tollfosztás, se trónfosztás,
nem várja új szereposztás.*

*Zoltánfy úr, piktor-Pista
a mennyei lőrét issza,
élünk hiányával – ohne
tündér Giotto di Bondone.*

*Tündér utcán éji pózna,
ide-sózna, oda-sózna:
T. F. – Balzac mái mása,
Palánk-város krónikása:*

*kisregényről nagyregényre
rogyadozva viszi térgye.
Ideje sincs – szegény, balga
ha ráérne, ébenhalna.*

*Vásárhelyi Szuromi Pál
a kocsmába el se talál,
se sör-kancsó, se teli tál,
csak a múzeumban pipál.*

*Lodovico Ambrosios,
Hetyén hetzeg Ambrus Lajos;
novelláit félbehagyja,
almafáit pátyolgatja.*

*Többé se textus, se kardal,
se nexus, se dóre bordal;
dül Zelei Dögeszvárban,
árnyékot ví véres karddal.*

*Tudós Kovács Sándor Iván
nyargal egy bős csigabigán;
Zrínyi bánnak, Weöres úrnak
boldog jóéccakát kíván.*

*Pomázon él, nem mitugrász
Simoncsics, a Nagy Finnugrász;
fújja, amíg beleszédül
közép-kelet-szamojedül.*

*Kremser Péter Medvefalván,
messze kuksol Berlin balján;
vala muszklimiska hajdán,
most csak invalidus talján.*

*Suki Béla heideggerül
óg-móg, végül alulkerül;
filozófus nem hegedül,
Szöged porába elmerül.*

*Vesztett város bogarásza
fóliáit porolássza:
múltat gázló Péter László
Szeged árgus ódonásza.*

*Vaszy Viktor földi mása:
ki emlékszik Pál Tamásra?
Kappan-kórust dirigáló
dögeszvári muzsikásra?*

*Tisza vízből kortyot kóstolt,
táltos-Béla múltat jósolt;
mint valami bős drótosTóth,
azt is tudja, ami nem vót.*

*Rendszerváltó szilveszterre
ördög bújt a Szilveszterbe;
vala egykor aranytollas,
most nem tudni: ír vagy olvas?*

*Veszprém-vári Géczy János
se mákonyos, se zákányos,
se macskajajos rím-árús;
atomkori göthös mágus.*

*Oláh Éva így se, úgy se
dall, türkül se, olábul se...
Húrja szakadt, komor mese,
nem szól gótul Koch Vali se.*

*Annus bezzeg fontos ember,
szakállá bár alig-kender;
lap-csinyáni, képviselni –
baja-gondja, mint a tenger.*

*Olasz Sanyi költész-orvos,
irodalmi mikroszkópos
alig-szavú filológus –
lesi: ennyi dili-mókus!*

*Túlvilági pincegádor,
onnan leskel Mocsár Gábor;
nincs árkuza, nincsen tolla,
pedig téma ott is volna.*

*Csaplár Feri, Zeusz-urunk,
hová lett a veresborunk?
Elég neked Mácza, Kassák –
kedvük helyetted múlassák?*

*Éhomra dalt vacsorázó
fejedelmi csepürágó:
Nagy Zoli meg Dinnyés Jóska
veszekedett versünk mondja.*

*Veress Miska, sorsa-vestő,
árnyéket árnyékra festő:
fekszel, reves fa, kidülten,
feketévé feketülten...*

*Rigó Bélát nem is mondtam,
Kelement se, Olaszthonban,
Tandi Lajost, Bisteyt se,
színész-kondás Pál Isti se.*

*Czilczer Olgát, Vörös Lászlót,
Gróf Józsit, a csöndet gázlót,
Vinkler-mestert, árnyék-Dalit,
Babits-szobrász Farkas Palit.*

*Csetrit, aki sandán mulat,
keseredő Bálint urat,
Szigetit, ki gyűjt kavicsot,
Bethlen-tudor Jankovicsot,*

*Papp Lajost meg Bárdos Palit –
nem tudom, ki merre lakik.
Hova lett Fenákel Judit
s hogyha nem ír, mihez konyít?*

*...Vesztett világ. Fönn az akol,
alattunk meg ég a pokol.
Körül, egymás hegyin-hátán
ezer bolond kukorikol.*

*Fogyó kedvem, hogyha bírnám,
Iliának meg is írnám,
vagy – ki most vívja a várat –
Attilának, Veszélkának.*

*Megírnám, de válasz alig,
Dögesvárban alkonyodik:
Miska hajdan' írnok-kedve
el is elkámpicsorodik...*

*Tisza táján gyüttmönt voltam,
néhány lator dalt dudoltam –
Poverello boldog mása,
Bálint Sándor megbocsássa.*

*Írtam húnyt parázsba nézve,
ódon időt megidézve:
búcsúzva torz évezertől,
sóhajtásra 2000-től.*

*Nem is vers ez, csalimese:
nincs eleje, se vége se.
Varjúnóta a gyázmise –
nem ír olyat Temesi se.*

*Nota bene: régi virtus,
meg nem őrzi semmi árkus:
csak e báva igric-kánta,
porvárosi cantus firmus.*

F
I
N
I
S

KAUTZKY NORBERT

A hiány körülményei

*Szavak kínjai érthetők
Akár a kínos gyönyörök
A gyönyörű is könnyörög
És kínjaiban meggyötör*

*Terítőt kötöget a lány
És nincs hiány de van hiány*

*Hiánytalanul semmi sincs
Mint ajtó nélkül a kilincs
Szabadságban a rabbilincs
Ha megkérnélek ne segíts*

*Terítőt kötöget a lány
És van hiány de nincs hiány*

*Hiánytalanul ébredsz
Álmaiból a kisgyerek
Ha elmentél visszajöhetsz
De mondhatnám hogy ég veled*

*Terítőt kötöget a lány
Ez is hiány az is hiány*

*Hiánytalanul az se jó
Ha lovagol a hintaló
És csalafinta a csaló
A pusztulás pusztítható*

*Terítőt kötöget a lány
Az is hiány ez is hiány*

Harmadik nap

*Ha azt mondd, elmúlt a
Harmadik nap, éjjél lesz,
Megtámadnak a hóhajszás betörő-
Szelek, rád vigyorog a fagy,
Az erdők jégkerítése bezár,
Miközben a szennyes ég mocsokkal
Fertőz, lázak hadtestei rohamozzák
Az ünnep békéjét, az öröm csendszülte
Kikötőit, ajándékozz mosolyáldást,
Ha van miből, a létezés csupa
Háborúsdi, vakbotok zörgetése
Az élők remetekertjében, vigyázz
A holnapokra, szüntelenül lopkodják,
Teszik-veszik nélküled, ne mondd,
Hogy elmúlt, vétkeznél, hajnal a
Reggelt, mint batyut, fényvállán
Cipeli, a lassan távolodót ráhagyja,
Bánattitkaid előjönnek fürgén,
Rejtihelyük a tudatkamrák félelemjáratai,
Ünnepidőnk elvész, hadakozz
Az árnyak emlékeivel, koldulj
Harmadik napot, ami a miénk,
És ha végleg elmúlt, törölj ki
A szószátyár holnapokból, mielőtt
Éjjél lesz, s az utolsó hajnalt várná
A reggel riadozva és reménytelenül.*

50 éve született Baka István

SZÍV ERNŐ

Napló

(RÉSZLET)

Március vége.

Lassan három éve, hogy elment András.

Miért van az, hogy ha megtudunk valamit az író személyes életéből, és ha ez az élet szenvedésekkel teli, úgy nagyobb a megrendülésünk, az empátiánk a sorok olvasatakor? Azt hiszem, mégsem igaz, hogy csak a szöveg van. Az olvasó mégis csak olyan állatfajta, hogy állandóan a versmondattal mögé kukucskál, s szeretné tetten érni a készülő vers fölött időző arcot, s szeretné meglátni abban az arcban, megpillantani a megszemélyesített szenvedést.

A sorsod hitelesít.

Mia Hawaii azzal dicsekszik, hogy ő rendre ott volt, amikor Bakó András verset írt. Bakó írta a verset a gyerekújság benzingőzös szerkesztőségében, izgatottan húzkodta közben a szakállát, fölugrott az asztalától, kortyolt valami híg szeszt, visszazökkent az asztalához, s a kéziratba akkurátusan belejavított. És ha elkészült, mondta tünődve, hatalmas melleit igazgatva Mia, alig várta már, hogy valaki rányissa az ajtót, és ő odaadja neki gyorsolvasásra a költeményt. És ha a látogató nem dicsérte meg kellőképpen a verset, hát Bakó panaszkodott Mia Hawaiiinak, hogy állandóan zavarják és zaklatják, és hogy így nem lehet dolgozni.

Tényleg úgy van, hogy az élet mindig bezavar.

Bezavar, megzavar, odaszól. Szolgák, husáanggal és csalánvesszővel.

Amikor jókora csapat dühös, husáanggal és csalánvesszővel fölfegyverkezett szolgál ront a gyerekújság szerkesztőségébe, és Bakó András, aki éppen akkor készül el az Egy csepp méz című versével, egyetlen heves mozdulattal sorba állítja a mihaszna társaságot, és fölolvassa nekik a verset.

– Egy csepp méz – mondja a címet Bakó András, és olvas.

– A szolgák meg állnak és hallgatnak.

Husángok, csalánvesszők, bikacsökök leeresztve.

– Szép volt? – kérdezi aztán Bakó.

Megilletődött, zavart csönd.

– Azt kérdeztem, szép volt-e! – kiáltja Bakó András.

- Szép volt – mondják kórusban a szolgák.
Könnyeznek és szipognak.
- Mehettek, kutyák – mutat az ajtóra Bakó.

Eszembe jut egy Balassi Bálint nevű tüneményes és nyughatatlan vadember. Balassi utolsó napjai az esztergomi vár ostromakor, amikor már nincs lába, csikorgatja a fogát, és úgy ír verset, hogy tudja, nincs sok ideje hátra. Mia Hawaii mesélte azt is, hogy Balassi Bálint egyszer erőszakot követett el rajta. Besztercebánya felé sétált éppen, a szolgálai visszamaradtak, május volt, már zöldellt a vetés, a kocsuiút oldalát bevérezte a pipacs. Repce is sárgállt a közeli dombok hátán. A kikericsről se feledkezzünk meg. És akkor, hopp neki, arra lovagolt Balassi Bálint és nem sokat teketóriázott, mert a hajánál fogva húzta be Miát valami rekettyésbe, és ott előbb alaposan megverte, majd pedig többször is a kedvét töltötte rajta. Erősen ló- és borszaga volt Balassinak. Mia, a Hawaii könyvtáros lány meg erősen csodálkozott, hogy férfi így is viselkedhet. A végén majdnem jó volt neki is, de akkorra értek oda Mia marha szolgálai, s éppen amikor Mia boldogságában belemártotta volna arcát a fölöttük hullámzó, egyre közelebb égbe, a barmok husángokkal és vesszőkkel támadtak Balassira, aki persze menekülésre fogta a dolgot. Mia sikongatott és pipacsszirmokat köpködött dühében és egyáltalán nem azért, mert időközben ő is ló- és borszagú lett. Balassi elmenekült, a marha szolgálaknak meg fősorakozva hátat fordítva kellett megvárniuk, hogy az úrnőjük befejezze azt, amit pedig nem ő kezdett el, s ami így nem is lehetett olyan jó és kellemes, hát hiszen hogyan is helyettesíthetnék törekeny női ujjak egy magyar katonaköltő komoly és elszánt, vérrrel telt faszát?! Jól van. Mia tudta, hogy ami történt, az nem Balassi Bálint hibája. Ezért ment el 1594-ben hozzá, amikor hallotta, hogy komoly baj van. Leült mellé, és simogatta a kézfejét, miközben a férfi remegett és vacogott, mert a homlokán és az arcán szétszórta ékszereit már a Halál. Mia leellenőrizte a toalettjét néhány hatalmas, csillogó verejtékcseppeben, majd mikor arcának pirosságát, szemfestését és ajkai rúzsát rendben lévőnek találta, odahajolt Balassi Bálinthoz.

- Én drága kapitányom – suttogta a férfi fülébe.
- Én drága vérnősző barmom! – tartotta a haldokló férfi fejét, aki csak azért nem okozott neki örömet, mert megérkeztek husángokkal és csalánvesszőkkel a marha és nagyon barom szolgák.

Mia Hawaii Bakó András kórházi ágyánál is ott volt. Én például fölismertem. Lázmérőző nővérkének öltözött Mia Hawaii, ágytál a hóna alatt. Nem tudom, mondtam-e valaha is Bakó Andrásnak vagy éppen Miának, hogy engem a fehér nővérköpeny egészen megbolondít. A női tompor nem mindig szép, és nem mindig kifogástalan alakú, ám ha fehér köpeny simul fölé, a női

tompor egyszerűen varázslatos lesz. Ha például a Milói Vénusz sétálna nővérkeköpenyben, én azért is nagyon tudnék rajongani. Egyes népeknél a halál, a gyász színe a fehér. Értem én ezt. Az élet egyik legszebb alakzata fölé a gyász színét vonjuk. Micsoda tartalmas ellentmondás! Azt kell mondanom, kevesebb olyan alkalmat tud az élet fölajánlani, minthogy egyszer, ám szerencsés esetben akár többször is, bele vesszünk ebbe a föloldhatatlan és örök ellentmondásba.

Egyszer egy Hawaii vágóhíd-tulajdonos nővérkeköpenyt vett a születésnapjára a feleségének, egy kicsi, akaratos asszonynak, aki folyvást beleszólt abba, melyik marhát kell aznap letaglózni az urának. Mindig ez az asszonyka választotta ki a levágandó állatot. Azzal kezdte a napot, hogy a vágóhíd kapujában kirúzsozta a száját, ajkacskáit belecsücsörítette egy zsebtükörbe, meghúzkodta nyári ruhájának a pántját, aztán elsétált a szomorúszemű jószágok előtt, s mintegy istent játszva mutatott rá a kiválasztottra. Születésnapján az asszonyka izgatott boldogságban próbálta föl a nővérkeköpenyt, s csak akkor fakadt keserves sírásra, amikor azt látta, hogy a köpeny alsó részét már összefogdosta az ura, az a nagy marha ember, vérfoltok, ujjlenyomatok és tenyérynymok sötétlettek a ruhácska hátsó részén.

Vér a domborodó, halálos fehéren.

Mia Hawaii amint a Központi könyvtárban kölcsönöz

Mia Hawaii a Playboy magazin címlapján.

Mia Hawaii Bakó András verseiben.

Mia Hawaii a kórház folyosóján, fehér köpenyben

Hawaiiiban egyébként van egy ünnep, amikor az összes nő fehér köpenyt ölt, és így járkal a főváros utcáin. Ilyenkor a Hawaii férfiak nem mennek kocsmába, nem isszák le magukat, és nem mennek focimeccsre, horgászni vagy kártyapartira, hanem kiállnak a házuk elé, és csak nézik a Hawaii lányokat és asszonyokat, akik fehér nővérkeköpenyben vonulnak az utcákon és a körutakon.

MÓSER ZOLTÁN

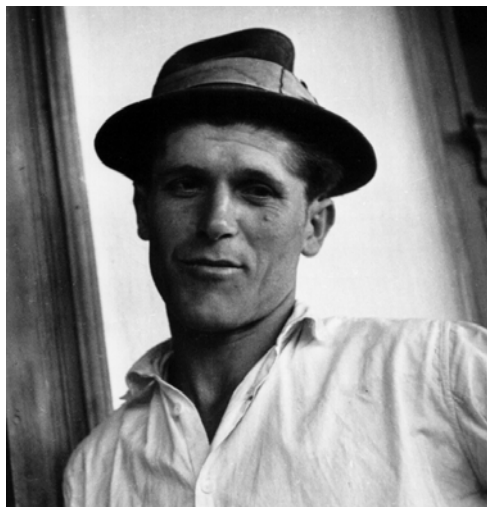
A mise elkezdődött

Soha jobbkor nem vettem fel a telefont és érdeklődtem egyik szegedi barátomtól, hogy miért is nem láttam Baka István emlékére rendezett szavalóverseny másnapján. „- Tudod, hogy jártam?!” – kezdte, s ő családotstul, ünnepélyesen felöltözve jött oda, a *Szekszárdi mise* című Baka mű bemutatójára, de később érkezett, minthogy a kezdési időpont megváltozott. Ez még hagyján, de a bejáratnál azzal fogadta a szigorú takarítónő, hogy ide most nem lehet belépni, mert *megkezdődött a mise*. (És ez így is volt.)

A *Szekszárdi mise* alapján készült színpadi adaptáció után azon gondolkodtam el, hogy ha már annyi (fontos) Liszt témát dolgozott föl, annyi Liszt mű ihlette versírára Baka Istvánt, lehetséges, hogy az 1857-ben elkészült *Faust-szimfóniát* nem „verselte” meg? A Faust-gondolat, valamilyen formában, fél évszázadon át foglalkoztatta Liszt Ferencet. Most már tudom (a sok-sok vers hallatán is erről győződtem meg), hogy Baka Istvánt is ez, szinte csak ez foglalkoztatta – az ott megfogalmazott kettőség, s a hármasság. Ilyen verset soha nem írt ugyan, de egész életében erről írt! Életműve – összes versei, fohásza – egy pontosan követhető Faust-szimfónia vázlatát mutatják.

Ezeket a képpárokat egyébként mondhatom „*maradék*”-nak is, de *maradék* helyett talán jobb, ha *Töredék*nek mondom. Ugyanis Baka Istvánról készült kis albumomnak ez volt az első címe. Ez pedig a *Hét csillagkép*ből, 1965-ből, az első nyomtatásban megjelent Baka vers néhány sorából való: „*A legbiztosabb most a töredék. / A végtelen csak a befejezetlen / dolgok sajátja.*” Ugyanakkor *maradék* is, mivel nem tudtam elhelyezni azon 12 kép sorában, amit szekszárdiak kérésére készítettem, és Baka István születésének 50. évfordulójára jelenik meg szintén. Pedig nem egyszer, nem kétszer raktam be a 12 kép közé a székeket (amihez hasonló tudomásom szerint – épp azokban az években – csak Kovács István írt), de aztán kikerült. Pedig erős vers, aminek legendája is van: ugyanis egy kárpátalji, ifjú magyar költő (máig megmagyarázhatatlanul) a saját neve alatt jelentette meg a kaposvári *Somogy* című folyóiratban. Aztán Baka István levélben felhívta a figyelmüket, azzal a megjegyzéssel, hogy ők nem kötelesek figyelni, hogy ki mit ír!? Nyilvánvaló nem ezért, bár ez sem akármilyen, hanem a vers miatt gondoltam: ha már abban a kötetben el nem fért, akkor hadd szerepeljen itt ez a képpár, ebben az ünnepi számban.

Székelyek

*Évszázadok kalászaiból
kipergő népek sorsa sorsunk?
Ringunk a szél bölcsődalában.
Holnap ki tudja már, ki voltunk?*

*Asszonyaink párnára, ingre
mentik a szűkülő hazát:
vásznaikon az elkaszált
rét nekünk pompázik tovább.*

*Úzhatnak – minket jégveréssel
szögezett a földhöz az Úr,
hol sírok kopjafái vívnak
miértünk halhatatlanul.*

*Szövetkeztünk, hogy megmaradjunk.
Oltár az asszonyok öle:
átlobban öleléseinken
Isten teremtő gyönyöre.*

*Ringunk a szél bölcsődalában.
Már borzolódnak a füvek.
Villámlik – martalóc-vigyorba
rándulnak újra az egek.*

*

Hadd áruljam el, hogy a legtöbbet a *Szekszárdi misével* bajlódtam, bár azt elég jól ismerem. Nyilván értelmezési zavarok léptek fel, mondhatná a kedves Olvasó, amiben talán igaza is van. Bár nekem nem az értelmezéssel volt bajom, hisz a kisregény elemzésére bármikor vállalkoznék, hanem a képi megközelítéssel. S azt látom, mindenki más is ezzel bajlódik. Ugyanis ez egy olyan alkotás, mint Hemingway ismert műve, *Az öreg halász és a tenger*. Szinte alig történik valami mozgás, egy kivétellel. Elsősorban „bent” játszódik, vagyis egy finoman megfogalmazott lélekelemzés: a sikertelenség elviselésének (ki ne ismerné?) és a vereség utáni feltápáskodásnak az elbeszélése. Vagyis nem Szek-

szádról (arról is), és nem Lisztről (arról is) szól, hanem Baka Istvánról, Móser Zoltánról, s mindenkiről, aki kézbe veszi és elolvassa.

Mivel a megfilmesítés terve is felmerült, sőt immáron küszöbön áll, nem tudván a rendező és a forgatókönyvíró személyét, a saját tapasztalatomból mondom nekik, hogy eszükbe ne jusson azt szószerint megfilmesíteni! Hisz ami a leginkább filmre való, az a milléneumi falu, a léghajó és annak a viharba kerülése, az legkevésbé adja a kisregény lényegét. Az álomban az álom, mint Madáchnál, már sokkal inkább, s ez egyáltalán nem idegen a filmtől. S ha a rendező saját élményeit, egyik nagy, életét meghatározó kudarcát is belopja ide, akkor sikerre számíthat, ellenkező esetben biztos bukásra.

„– Bocsásson meg, de bizonyára megérti meglepetésemet, hogy így teljesen ismeretlenül.

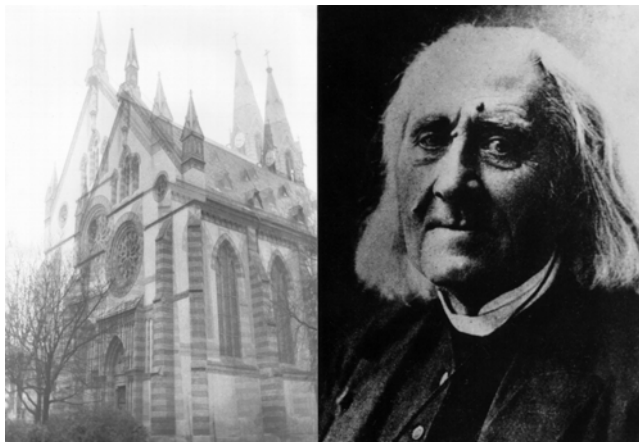
– Ismeretlenül? – kérdezte az abbé mosolyogva. – Hát valóban nem ismer fel, Séner úr?

Séner, zavarát és félelmét leküzdve, szemügyre vette az abbét. Az öreg pap pergamenbőrű arcát, melyet hatalmas bibircsókok csúfítottak el, hosszú, fehér haj keregette, feltűnő saszorra és kemény vonalú álla határozott és aszketikus jellemre vallott, ám ennek némileg ellentmondani látszott a vértelen, keskeny ajkain játszó szelíd mosoly és a bozontos, mefisztói szemöldök alatt megbúvó szemeknek meleg csillogása. Séner megijedt.

– Az lehetetlen – dadogta. – Ön bizonyára. Valóban emlékeztet a nagy zeneköltőre, Liszt Ferencre, ugye nem sértem meg, ha őhöz hasonlóítom, de ő már tíz esztendeje halott.

– Pontosan tíz esztendeje – bólintott az abbé, és visszaülvén székébe, elrendezte viaszpecsétet, több helyen kiégett reverendáját – és holnap lesz a tizedik évfordulója annak, hogy szeretett hazám földjéről távol, a németországi Bayreuthban eltemettek. Eltemettek, mint Wagnerné apját – tette hozzá, s a szája szélén keserű ránc képződött – s nem mint a század egyik vezéregyéniségét és legkevésbé mint a magyar nemzet hűségese fiát, de hagyjuk ezt! Hívó ön, Séner úr?”

„Séner János holttestét Baka Márton, az úJVárosi templom sekrestyése találta meg augusztus 4-én reggel öt órakor, amikor kinyitotta a templomot. Séner az oltár és a pad-sorok közötti térségen hevert arcra borulva, mintha imádkozás közben érte volna a halál. Körülötte, a kövön szét-szóródva kottalapok fehérltek. Amikor a törvényszéki orvos megérkezett, és megfordította a tete-met, a jelenlevők meglepetten kiáltottak fel: a szerencsétlenül járt férfi arcán az átszellemült boldogság kifejezése rögződött meg – immár örökre.”

*

Ha a misével kezdtem, akkor hadd fejezem be a mise elbocsátó szavaival s hadd mondjam, kissé patetikusan és paposan: *Ita missa est – A mise véget ért, menjetek haza.*” Menjünk haza? Igen, de a válasz – életünk-ből is tudjuk – már máshonnan érkezik: többek között Bartóktól, vagy Juhász Ferenc híres versé-nek üzenetéből. A *Cantata profanara* gondolok, s benne a legnagyobb fiú vála-szára, aki a többiek nevében is azt mondja a gyermekeit kereső és az erdő sűrű-jében őket megtaláló Apának: – *Mi nem mehetünk haza!* De ugyanakkor ott él a cáfolat bennünk, hogy inkább az érzés s a gondolat: – *Mi pedig haza megyünk!* De mégsem megyünk, csak vágyunk vissza egész életünkben a szülőföldre,

ahonnan fiatalon elkerül-tünk ezért vagy azért. Az-tán egyszer csak mégis meg-térünk (és nem hazatérünk) immár holtan (mint Tamási Áron, mint Bartók, vagy Baka István), hogy nyugod-junk békén azon a helyen, ahol megszülettünk, abban a földben, ahonnan vétet-tünk.

A *Szekszárdi miséről* pe-dig ne feledkezzünk el.

BALOG JÓZSEF

Baka István minden verse

*lett végül egy írógéphelyett
félkomputer.
csak a végleges változat került a
fehér lapokra. csak a végleges.
mégis most megtört strófát látok és
címekeket magukban. mondatok nélkül.
mégis most látom nélküle a gép félhülye
nem ír nem mozdul nem ront és nem javít
egyáltalán nem kijelez vagy befejez egyáltalán
mint egy üres merevlemez csak három kiterjedésben
mind közül nincs is az egyik s az tárol minden
verset. minden verset az fog. szorít. nem
enged.
az a testetlen névtelen hideg dimenzió
melynek ajtajában felejtettek egy embert
aki itt költő volt használtuk szerettük
megbékéltük hogy a semmit eteti mert szépen
mondta: semmi.
semmi baj.
állok majd két félfa közt nézem a földet látom
nem vagyok.
szél lesz. gép forog.*

SZŐKE KATALIN

Yorick Pokla

SZEREP ÉS MONOLÓG

*Pokloból is
Vak üdvösség
Vakog rád*

(Kovács András Ferenc:
Sztyepan Pehotnij emlékére)

Baka István költészetében a Yorick-versek megjelenése fordulópontot jelent, a szerep-vers kiteljesedésének fontos állomását. A korábbi szerepek ugyanis igazi tekintélyeket idéztek, a magyar történelem és irodalom panteonját, Vörösmartyt, Adyt és Széchenyit, akik Baka számára a finitista hagyomány dilemmáit és tragikumát személyesítették meg. Yorick velük ellentétben viszont „idegen”, „más”, „bolond”, ez volt a foglalkozása, történelmi szerepe nemzete életében nincsen, egy koponya csupán, melyet Shakespeare drámájában a részeges sírásók adnak Hamlet királyfi kezébe, aki Opheliája temetése előtt ezt a koponyát tartja kezében, mikor a földi élet mulandóságán elmélkedik: Nagy Sándorból és Yorickból egyaránt por majd sár lesz, amivel akár egy sörös hordót is be lehet dugaszolni...

*

(*Szegény Yorick: Kormos és Baka*) Baka a shakespeare-i Yorick figuráját Kormos István verse hatására fedezi fel magának. Kormost Baka személyesen ismerte, kedves költője volt, kortársaihoz hasonlóan ő is csodálta „orpheuszi” tehetségét, „mágikus” versbeszédét, noha Kormos világa és költői alkata szöges ellentéte Baka világának és alkátának. Kormos szinte „testetlen” költő, míg Baka félelmetes intenzitással éli meg (mivel kénytelen megélni) a testbezártság kínját. Kormos lírai hőse álom és valóság között lebegő kozmoszának szuverén demiurgosza: „világokat varázsolok / amikor akarok” (Nakonxipánban hull a hó); nem kell neki szerep, hiszen legendát teremt, még hozzá önéletrajzi legendát, amely számára egyben intim kapcsolatteremtést jelent a hagyománnyal, legyen az a világkultúra vagy a hazai költészet. A költészet varázserejének köszönhetően ebben a világban minden életre kel, szikrázik és ragyog, s rigófütyű kíséri még a semmit is, az elmúlás gondolatát is:

*Villám ragyog teli pohár
vizet csukott szemembe tündököltet
szélhőmpölygés arcon cirókál
de tudom elföd majd a sár
ha magamra búzom a földet
rigó kiált fölöttem VOLTÁL!*

(Rigó kiált fölöttem)

Baka István lírája ezzel szemben indulati líra. Indulatának legfontosabb tárgya az értelmetlen testi-lelki földi szenvedések, mind az egyéni, mind a kollektív nyomorúság, s ennek metafizikai megokolhatatlansága. Ő tényleg a gnosztikusok kései tanítványa, ahogy Rába György írja róla. Baka verseiben a lélek és a test érzékenységét a rossz princípiuma által uralt rideg világ teszi szüntelenül próbára, ezért Baka lírai hőse permanensen védekezésre kényszerül. E védekezés egyik eszköze a szerep-vers és a maszk, s bármennyire is paradox, amint Fried István és Füzi László tanulmányai is kiemelik, épp a szerep-versekkel válik Baka költészete fokozott mértékben személyessé. Kissé konkretizálva az ő gondolatmenetüket, a szerep-versek lírai hőse a *küldetéses költő anakronizmusát* éli meg személyes problémaként, s ezt az ambivalens léthelyzetet a maszk tulajdonképpen azzal domesztikálja, hogy a kulturális emlékezet egyetemes kontextusába helyezi. Ha a gonosz és a szenvedések uralta világban, ahol az Isten és a Sátán kiegyezett egymással, rab és otthontalan is az ember, ugyanakkor a költői szó erejével szabad lehet és otthonra lelhet a kultúra és a kulturális emlékezet teremtette határtalan térben.

Azt hiszem, Baka Kormos költészetében leginkább a könnyedséget és a felszabadult játékosságot csodálta, világának „vidám viszonylagosságát” (M. Bahtyin). Az ő verseiben a groteszk látásmód viszont inkább a romantikus, az úgynevezett „éjszakai groteszkkel” (W. Kayser) áll rokonságban, melyet M. Bahtyin a következő módon határozott meg: „*a romantikus groteszk kamaraforma: [...] olyan karnevál, amelyet az egyén magányban, izolált helyzetét mélyen átérezve élt meg*”. Ezért Bakánál a játék sohasem felszabadult, mindig van tétje, verseiben az önfeledt pillanatok gyorsan szertefoszlanak, az ő nevetésében mindig ott van a büntudat is. Nem csoda, hogy Kormossal ellentétben Baka, egy-két alkalmi rögtönzésen kívül, sohasem írt gyermekverset, noha gyermeklapnál dolgozott. (Egyébként ez remek ürügy volt számára: hogy nézne ki, ha saját lapjában önmagát közölné – mondta nem egyszer.)

Kormos István *Szegény Yorick*jában a kesernyés, resignált számvetés az élettel, a szomorkás játék az elmúlás gondolatával abban az utánozhatatlanul könnyed és mágiakusan szuggesztív versbeszédben oldódik fel, ami spontaneitásával rabul ejti az embert. A *Szegény Yorick* azonban nem szerep-vers, benne az önéletrajzi legenda egyes konstans motívumai (a nagyanya alakja, gyerekkor, barátok, franciaországi emlékek) csendenek fel, mint az „idegen”, ám kulturálisan kódolt *név* – Yorick – kiváltotta asszociációk. Mellesleg Kormosnál a *név* – *hívó szó*, archaikus értelemben, amely egyúttal kulcs is a versben teremtett világhoz; elegendő egyik korai versére, a *Névtábla seholsincs ajtóra* utalni: „*Ajtóm fák közé nyílik, / nyitja-csukja tollam / karcolászva búbjajolom: / K. I. aki voltam*”. A *Szegény Yorick* utolsó versszakát is a *név* uralja, mégpedig olyannyira, hogy különböző változatai mintegy játékosan felidéznek az életutat a születéstől a halálig, Kormostól – Yorickig. Mindenképp figyelemre méltó, hogy Baka a *Yorick-monológokban* Kormos *Yorick-jából* a verset indító helyzeten kívül (koponya, elmúlás, rothadás) csupán egy motívumot vesz át, amely úgy tűnik, számára a legfontosabb: a nyelv elvesztésének motívumát („*Valaha magyarul / éneklő nyelvemet / árva ükunokáim / a kutyának se mondják*” [*Szegény Yorick*]). Ám míg Kormosnál a nyelv-vesztés problémája nem mozgatja meg az egyéni léttéren kívüli szférákat, addig Bakánál, pályája kezdetétől fogva, ahogy megjelenik verseiben a nyelv elvesztésének, a nép, a közösség fogyásának motívuma (vö.: *Bolgárok, Székelyek*), mindig meghatározott reakciót fejez ki a politikumra – igaz, a politikum Bakánál ideológia-ellenes,

inkább etikai-egzisztenciális indíttatású: együttérzést, szolidaritást fejez ki a perifériára szorult közösséggel, egyénnel, illetve indulatot az erkölcstelen világrenddel szemben.

*

(*Helsingőr-hal-hold-homok*) Baka a *Yorick monológiáit* 1990-ben írta, a *Farkasok órája* kötetében jelenik meg először. Nyitányként a monológokhoz illesztette egyik korábbi versét, az 1983-ban íródott, Viktor Szosznorának ajánlott *Helsingőrt*. A hamleti ihletésű hely szellemének felidézésén kívül, felmerülhet a kérdés, miért éppen ez a vers lesz a ciklus nyitóverse? A *Helsingőr* véstjósloán nyugodt, jambikus lüktetésű sorai-ban nyilvánvaló, hogy nem a maszk, nem Yorick beszél, ez a beszélő nem azt a szub-kulturális prózai nyelvi létet képviseli, mint a monológok lírai szubjektuma. A *Helsingőr* „éjszakai vers” – talán Baka írta a legszebb éjszakai verseket az utóbbi évek magyar költészetében, l. pl. a *Farkasok óráját* –, a magány verse, a csigalassúsággal araszoló időé, az időtlenségé. Ez az időtlenség azonban korántsem emlékeztet az örökkévalóságra üdvtörténeti értelemben, már csak azért sem, mert a vers tere zárt, s szimbolikája is inkább az örök szenvedések birodalmát, a *poklot* idézi. Baka felettébb kedvelte a *h*-val kezdődő szavakat: költészetének alap-metaforái a *hold*, *holló*, *hó* és *homok*, melyek az európai kultúrkörben halál-közeli szimbólumok. Baka költészetére általában jellemző, hogy a Vörösmarty *Előszó* című verséből közismert *hó* és *halál* metaforák kulturálisan keresztveződnek az orosz klasszikus irodalomban szokásos jelentésükkel, ahol a *hó* és a *halál* ontológikus szimbólumok: a kozmikus káoszt testesítik meg, mind a létben, mind a egyénben. A *hold* és *holló* pedig a XIX. századi magyar hagyományon kívül Baka verseiben főként Viktor Szoszнора képi világával kapcsolódik össze, míg a *homok*, minden valószínűség szerint elsődlegesen József Attilát idézi fel, a *Reménytelenül* költőjét („Az ember végül homokos / szomorú, vizes síkra ér...”)

A *Helsingőr h*-val alliteráló metaforáinak ősképe egyértelműen a *pokol*. A bűnös várost megtestesítő „Helsingőr harcsabendő” „halbél sikátoraival”, „pikkely-cserepű házaival”, „kopolyú-zsalugátareivel” a Jónás prófétát elnyelő nagy hal bibliai metaforájának realizálása és kibontása, érezhető módon Babits *Jónás könyvének* hatására. A *Szimbólumtár* szerint ezzel a hagyománnyal függ össze az alvilág mindent elnyelő, hatalmas halként való ábrázolása például a klostenburgi oltár *Pokol* című zománcképén. A hal ugyanakkor a Megváltó szimbóluma is, Baka versében azonban ezt a jelentést tudatosan elhomályosítja: a „hal-ember-vérszaga”, a „hal-Ophelia-éjek” éppen az ellenkezőjéről tanúskodnak: ebben a világban nincs megváltás, a manicheizmus szellemiségének megfelelően csak a szenvedés örök... A *hold* itt szintén a kép archetipikus hagyományával teljes összhangban hidegséget áraszt, „Hamlet-holdként” „mereng”, s ily módon a tipológiai szimbolizmus értelmezésének tökéletesen megfelelően kiegészíti a hal-metafora jelentés-tartományát, melyhez szervesen kapcsolódik a *homok*, a *homokóra* szimbóluma is. A *homokóra* a halál, az elmúlás, a fogyó idő szimbólumaként a versben mintegy tárgyiasítja Nietzsche „létezés-homokóráját” *A vidám tudományból*, ahol a *homokórával* együtt forog a „porból lett porszem” – az ember.

Yorick poklának „helyszínét”, díszleteit Baka a *Helsingőrben* mívesen, mind a képi világot, mind a vers akusztikáját tekintve, nagy mesterségbeli tudással teremtette meg. Akusztikai-stilisztikai szempontból a babitsi-nietzschei travesztiát egyfelől a korai Babits hangzásvilágára emlékeztető alliteráló játék teszi teljessé, vö.: „*Helsingőr hol az örök / homokja elperreg / hol úsznak hal-dizózók / és Hamlet-hold mereng*”, másfelől a Nietzsche stílusára oly jellemző paradoxon, amely a népi etimológiára emlékeztető

szófejtésben (*Helsingőr–Helsing–őr*) és az *őrök* rímszerű akusztikus visszacsengetésében – *Helsingőr–őrök* – jut kifejezésre. A homokóra a vers végére „vérórává” lényegül át, vagyis a szenvedés méri az időt, s az „őrök Helsingőr”, az örök éj, az örök szenvedés monotóniájával a kör bezárul.

*

(*Yorick monológjai, a kifordított világ*) A Yorick-ciklus első darabja, *Yorick monológja Hamlet koponyája felett* már a „kifordított világ”, az ellenkultúra szférájába invitálja olvasóját, hiszen az ismert jelenet megfordul, Hamlet helyett Yorick, a bolond beszél, ő emlékezik kisvilága perspektívájából, az ő szemzőgéből ítéltetnek meg a földi visszasságok. *Yorick monológjai* a Baka költészetében bekövetkező váltást azzal is jelzik, hogy a szerep-vers szubjektuma radikálisan nézőpontot vált: a nem hivatalosság, a periféria, a nevetés-kultúra szemléletét imitálva tekint a hivatalosságra, a tekintélyek világára, sőt, az úgynevezett végső kérdésekre is. Ebből a perspektívából játssza újra, „folytatja” a Yorick-maszk Shakespeare Hamletjét, visszájára fordítva a klasszikus, kanonizált szöveget, kétségbe vonva annak hitelességét; ily módon Hamlet, aki a „*hivatalos krónikákban sovány búskomor és filiosvéd*”, „*kövér és harsány*” lesz, s hogy a szerepcseré teljes legyen – ráadásul rossz színész, mármint Yorick epigonja.

A ciklus első négy monológját a *dán–svéd ellentét* motívuma uralja, amely a shakespeare-i dán–norvég szembenállás travesztíája. Rába György úgy véli, hogy a költőt megcsalta az emlékezete, mikor dán–svéd ellentétről beszél, noha ebben csak félig van igaza. Valójában az történt, hogy Baka először tényleg rosszul emlékezett a szituációra, ám rájött még írás közben, hogy hibázott, majd utána szándékosan hagyta így végig a Yorick-versek szövegében – ugyanis a pontatlansággal, a hibás kulturális emlékezettel a szubkulturális stilizáció még teljesebb. A dán–svéd ellentéttel lényegében Baka a politikumot, az aktuális jelent viszi be a ciklus verseibe (nem véletlenül, a monológok a rendszerváltás évében születtek). Az, hogy Yorick „az ördögi praktikák diadalát kiáltja világgá” (Rába György), s hogy őbelőle is „*spionná züllesztett bolond*” lesz, a maszk szubkulturális nézőpontjának nagyon is jelenidejű hitelességét támasztja alá. A Yorick-versek ellen-világában így még szabadabban tobzódhat az indulat a politika pokoli ármánykodásai és a kultúrát nem tisztelő hatalmasságok ellen, ami a monológokban a sértett, megalkuvásra kényszerített, bolonddá degradált művész torzra stilizált indulatává lényegül át, aki még nyelvi létében is veszélyeztetett, „kisebbségi” helyzetre kárhoztatott. A néhol zavaró, ideológiai konkrétumokat érintő „bon mot”-kat, mint például a „*filiosvéd*”, „*csángótájszólás*” stb. a versekben feloldja a *szerep* közép-pontba helyezett, önreflektáló, kifejtett metaforája, amely a shakespeare-i „*Színház az egész világ*” parafrázisa: vö.: Hamlet, aki „nem profi”, mint Yorick, ezért viszolyog a felvett szereptől, Ophelia „szereptévesztve” hull a halálba, Fortinbras Yorick paródiáiból „tanulja szerepét”, az udvari beszédet.

Baka Yorick-ciklusában korábbi szerep-verseihez képest, a szubkulturális nézőponton kívül éppen a szerepre való határozott reflexió tűnik az egyik újdonságnak.

A másik újdonság Baka versbeszéde, a „novellisztikusan alacsonyan járó prózát rejtett Jupiter-lámpákkal átvilágító versfajta” (Lator László). Nem csak az utóbbi, ahogy Lator László feltételezi, de úgy gondolom mindkettő Jozif Brodskij versei hatására, a fordítások tapasztalata nyomán jelenik meg költészetében. Az indulati líra az tulajdonképpen, amely ebben az alacsonyan járó prózában „tárgyasul”, a monológok sorában fokozatosan felerősödik a vulgáris-naturális beszédmodor, párhuzamosan azzal,

ahogy Yorick a szó szoros értelmében egyre mélyebbre süllyed, udvari bolondból, fizetett besúgóból nincstelen, megalázott „falu bolondja” lesz, akit végképp kivetett a gonosz világ, félretaszított az ördögi ármány – a politika. A ciklus utolsó két darabja, a *Yorick arsch poeticája* és a *Yorick alkonya* sajátos összegezés, számvetés, melyek egyúttal megvalósítják az „ars poetica”- és „exegi monumentum”-típusú versek travesztiáját. Ily módon válik teljessé a küldetéses költő hagyományos figurájának elidegenítése, a fent említett versekben látszatra „karnevalizálódik” a XIX. századi magyar költészeti tradícióból átörökített költői hivatástudat, s Baka a Yorick-maszkkal ebben az elidegenítésben szinte elmegy a végsőkig, a blaszfémiaig. Ahogy a korábbiakban már utaltam rá, Yorick maszkjával Baka a romantikus groteszk kései változatát teremti meg, ám ugyanakkor a monológokban, a beszédmódban a Bahtyin által leírt, karneválnak nevezett középkori népi nevetéskultúra *külsődleges* – trágár, materiális – jegyeit is felhasználja. Azért gondolom, hogy csak külsődleges jegyekről lehet beszélni, mert Baka szemlélete, nevetése alapjaiban nem karneváli; noha a vásári groteszk letaszít a mélybe, az alantas világba, Bahtyin szerint a karnevál jellegét tekintve mégis felszabadítóan utópikus, magában hordozza az újjászületés, a megújulás állapotát. Baka világképéből azonban teljesen hiányzik ez az optimista, termékeny ambivalencia, az ő világában az utópia helyett az eleve elrendelés uralkodik, nála a „játéktér” egyre szűkül, s ezt a szűkülő teret kell a végsőkig kihasználni, s domesztikálni azt csupán a kulturális emlékezet segítségével lehet. A *Yorick arsch poeticájában* Baka a karneváli nevetésből oly ismerős „fent” és „lent” materiális megfordítását, a magasztos és alantas összekeverését, a giccses és trágár egymásba játszását, vagyis az „irodalmisság” kigúnyolását abszolút tökélyre viszi. A fej és fenék, a szó és szellentés felcserélésére alapozó bolond rímes beszéd, s főként az orvosi latin közkeletű kifejezéseivel való játék, a tökéletes jambikus sorok és a vaskos, a jó ízlés határát súroló „népi” humor teszi ezt a szándékosan „alulnézetből” íródott gromba „költői hitvallást” egyedivé.

A monológok köre a *Yorick alkonyában* zárul be végképp. A „történet” is itt nyer befejezést; Yorick perifériára kerül, s ezzel „bolond beszéde” is megváltozik, resignált vallomássá látszik szelidülni, Helsingőr földi pokla – az ármány, a politika – maga alá gyúri. Mindjárt a vers elején a palota helyett a „sötét folyosók” és a „zab- és lótrágyaszagú hátsóudvar” képei jelennek meg, melyek szimbolikája a *Pokol* locus-át idézi fel, mind Baka költészetének képi világából, mind a rá oly nagy hatást gyakorolt orosz klasszikus irodalomból. Az 1979-es *Éjszaka* című versben a *hold-bordó-patkány* alvilági szimbolikája egy „sötét és nyirkos pincezug” képében lokalizálódik: „s hová jutnánk a korhadó / dongákon túl ki tudja / a Mennybe-e vagy egy sötét / és nyirkos pincezugba”. A Hervay Gizella emlékének szentelt *Circumdederunt* című versben szintén megjelenik a *világ-pince* képe; ám az sem kizárható, hogy e metaforák irodalmi „ősképe” Bakánál Dosztojevskij *Bűn és bűnhődésére*, Szvidrigaljev híres monológjára vezethető vissza: „Mindig úgy képzeljük az örökkévalóságot, hogy az valami eszme, ésszel fel nem érhető, és óriási nagy, óriási. De miért bizonyos, hogy óriási? Hátha csak egy sötét kuckó lesz, képzelje! Olyanforma, mint a falusi fürdőházak, csupa korom, a szegletekben pókháló és kiderül, hogy ennyi az egész örökkévalóság!” (Görög Imre és G. Beke Margit fordítása.)

Yorick, aki „annyi rendszerváltást” „túl élt”, most az „eladó az egész világ” poklát kénytelen megélni, ám Baka Yorickját e körülmények között is egy dolog élteti, a szereppel való teljes identifikáció, a művész-bolond groteszk *öntudata*: „a dán irodalmi nyelvet / az én anekdótáim teremtették meg”. Ez a Baka költészetében a kezdetektől

fogva jelenlevő öntudat, amely heroikusan szembeszáll az értelmetlen világgal, jogosít fel bennünket arra, hogy a Yorick-ciklusban a bolond szerepét, s a maszkból következő poétikai-stilisztikai megoldásokat ne csak egyedül a „kifordított világ”, a bahtyini közösségi ellen-kultúra paradigmáját szem előtt tartva vizsgáljuk.

*

(*Yorick és a „szent eszelős”*) Amennyiben a bolond figurájának megjelenését Baka verseiben a magyar irodalmi hagyományra vezetjük vissza, akkor a szerepjátszó én egyik archetípusa akár Arany János *Bolond Istókja* is lehetne. Am Baka költészetének mélyén, a fordítások és a saját versek bonyolult „intertextuális” kapcsolatainak köszönhetően ott rejlik az „orosz kulturális kód”, amely a magyar hagyománnyal kölcsönviszonyba lépve, létrehoz egy különösen egyedi, „multikulturális” versvilágot. A monológok Yorick-maszkja, kiváltképp a benne munkáló öntudat és indulat miatt, ahogy nem felel meg teljes egészében a középkori európai kultúra bohóc-figurájának, úgy Arany Bolond Istókja mentalitásának sem, noha őrzi, sőt, a saját képére és hasonlatosságára formálja e hagyományok bizonyos elemeit. Baka Yorick-ja, úgy gondolom, leginkább az orosz „*jurogivij*”-re, a *szent eszelős*re emlékeztet, akit éppen keresetlen őszintesége állít szembe az alakoskodó, ravaszkodó, színlelő bohóccal és színésszel. A *jurogivij* „anti-viselkedését”, nevetés-kultúráját, vallási funkcióját a régi orosz kultúrában és irodalomban D. Lihacsov és A. Pancsenko írták le a *A régi Oroszország nevetés-világa* című könyvükben. A régi orosz kultúrában a „szent eszelősség” (*jurodosztvo*) a *vallási anarchizmus* kanonizált megnyilvánulása volt – hiszen néhányukat ténylegesen szentté avatták. Szent eszelősnek lehetett születni, de lehetett választott út is, „Krisztusért”. (*Jurogivij Hriszta ragyi.*) A szent eszelősre jellemző a vallási előírásokat semmibe vevő szabad viselkedés, valamint a szegénység és nincstelenség, mind testi, mind lelki értelemben. A szent eszelősség paradigmájának van passzív és aktív része. A passzív rész az aszketikus önmegalázásban, a színlelt őrületben, a test megsértésében, lenézésében, sőt, néha csonkításában jut kifejezésre. Az aktív rész a szent eszelős világi magatartására vonatkozik: az a hivatása, hogy szidja a világot, szemrehányással illesse azt, torz taglejtésekkel kísért szidalmait viszont a templomokban is előadhatja. Nyelve artikulálatlan, zavaros, inkább indulati-gesztus nyelv, mintsem összefüggő beszéd, bár rímekeket is használ. A szent eszelős nappal bolondozik, éjszaka imádkozik, úgy él, mint a koldusok, de nem kér alamizsnát. Lihacsov és Pancsenko szerint a szent eszelős „sui generis színész”, s léte tulajdonképpen az egyszemélyes színházat valósítja meg. Ami fölöttébb érdekes, a szent eszelős kiváltotta katarzis; aki megérti nevetés-félelmetes „előadását”, az az igazságot tapasztalja meg. Ez a „színház” viszont csak a bűnösöknek nevetéses, akik nem érthetik lélekmentő funkcióját. Eppen ezért a kívánt effektus ambivalens: zokogni a nevetésesen, megsíratni a nevetésest. A szent eszelős nevetés-kultúrájában voltaképpen a rút emelkedik a pozitív esztétikai minőség rangjára a korai keresztény eszmény szellemében, mely szerint a testi szépség amúgy is az ördögtől való. Az esztétikát tehát az etika teljességgel uralma alá vonja.

Mikor Baka Yorick-jának „öntudatos groteskségét” próbáljuk megfejteni, e kulturális archetípus számos jellemző jegye megvilágító erejű lehet. Talán ezzel az archetipikussággal magyarázható, hogy Yorick nevetése a legképtelenebb nyelvi mutatványok ellenére sem felszabadult, ha torz módon is, de „küldetéses”, s a befogadó nem tud elszakadni attól a gondolattól, hogy mindez egy előrevetített, megrendítő tragédia előjátéka csupán. A szent eszelős miközben ostromozza a földi poklot, artikulálatlan

kinyilatkoztatásai az égben meghallgatásra találnak. Az „utolsókból lesznek az elsők” reménye, erkölcsi pátosza azt hiszem, Baka Yorickjától sem idegen. Másképp ugyan miért vállalná e torz próféta-ságot... Nem tekinthető éppen ezért véletlennek, mikor *Yorick visszatér* – Baka 1994-ben íródott, egyik utolsó ciklusának ez a címe –, nem Fortinbrassal vagy Hamlettel perel már, hanem az Urral, rajta kéri számon a földi poklot, a politika visszásságait. De ez a Yorick már nem azonos a monológok Yorick-maszkjával.

*

(*Yorick visszatér*: a perlekedő öntudat utolsó versei) Baka költészetében a Yorick monológjait a Sztjepan Pehotnij testamentuma közvetlen előzményének lehet tekinteni, elsősorban a versek „multikulturális” kódrendszere miatt. Sztjepan Pehotnij, a képzelt orosz költő „léthelyzetét” szintén a kivetettség, a durva, új világgal való szembeállítás jellemzi, amely Oroszországban egzisztenciális értelemben kegyetlenebb, mint „Dániában”. Amíg Yorick „beszél”, szent eszelős módjára, „szétdúlt mondatokban” (Lator László), s artikulálatlan indulatát a világnak kiáltja, addig Sztjepan Pehotnij „ír”, s veretes formájú verseiben a sivár jelen szubkultúrájával a klasszikus orosz irodalom képi világát állítja szembe, a kulturális emlékezetre apellál a kiüresedés, a lepusztult világ, az agresszíven megszakított történelem, a „társbérleti éjek” közepette. Két alteregója közül Baka mégis a bolond figuráját idézi meg újra – bár a Yorick visszatér ciklusának utolsó versében mindkettőjüktől elbúcsúzik –, mikor verseiben mindinkább a végső számadásra készül. A második Yorick-ciklus versei a megőrzött szerep, a groteszk-elidegenítő hatások ellenére Baka kései vallomások lírájának legszebb darabjai. A vulgáris-naturális nyelvi réteg noha ezekben a versekben is megmarad, karneváli jellege azonban majdhogynem végképp eltűnik, itt „Yorick” meztelen léte már a tét. A szerep-líra és a vallomások líra határán egyensúlyozó versek lírai szubjektuma már felkészült a végső búcsúra a „világ-cellának” (Yorick panaszdala) nevezett földi pokolból, melyet most már még keresetlenebb őszinteséggel ostoroz, mint a Yorick monológjaiban. A földi szenvedések iránt közömbös, távollevő Isten megszólításának a manicheizmusból ismert gesztusát már nem a szerep, hanem a nemlét közelsége hitelesíti; a ciklus első versében, a *Yorick visszatér*-ben, Istent a világ, a teremtés tökéletlenségéért felelősségre vonó hang a „fent” és „lent” hierarchiáját a vezetéknevű kisbetűs változatóból képzett metafora segítségével teszi én-képűvé, hogy a Baka számára oly fontos, plebejus öntudat végképp autentikus formát nyerjen: „De én Uram bakád én hol vagyok”. A földi pokol hierarchiája itt az égi hierarchia tükörképe; ugyanúgy működik az „égi parlament”, „akárcsak idelel / Kétharmaddal dönt a történelem”. Az Istennel perlekedő indulat, amely a plebejus tisztesség (Baka erkölcsi kódexében ez a legfontosabb kategória) nevében ítéli el az égi-földi hatalmasok világát – vallásos anarchizmus ez, mint a szent eszelős esetében –, ebben a versben ugyanakkor groteszk rezignációvá halkul, hiszen a nemléttel szemtől-szembe utolsó reménynek, mentsvárnak egy dolog marad csak, amihez nem férközhet hozzá a gonosz világ, s amit az individuumnak még az utolsó lehellelével is védelmeznie kell: az öntudat.

*S ha minden varjú azt károgja voltál
Azt felelem nyugodtan félig holtan
Igazatok van udvaroncok voltam
De nem ti én támadok fel újra*

A Hány-versek kapcsán Fried István rendkívül pontosan fogalmazza meg az öntudat fontosságát, „világtérítő” funkcióját Baka költészetében: „A szenvedés és a világszerűvé tett lét nem üdvtörténeti folyamatban zajlik; nem ott nyeri el végső értelmét, hanem a megőrzött öntudatban, amely a külső világ rideg tényeit is sajátjaként képes elismerni, ahogy a belső terek kivetítése a Mindenségbe szintén a mindvégig megőrzött (ön)tudat munkálkodását reprezentálja.”

A ciklus utolsó versében, a *Búcsú barátaimtól* című versben, úgy tűnhet, mintha a lírai „én” kilépné a szerep-versek köréből – mintha önvallomást írna; de nem a világtól, az emberektől, hanem alteregóitól, s azok teremtett világától vesz búcsút; búcsúzik a kulturális emlékezet által otthonossá varázsolt lélettől, a költészettől. A vers talányos, utolsó versszakában az arcról mintegy végképp leválik a maszk, mikor mesteri, groteszk csavarral a romantikából jól ismert „kimondhatatlan”-dilemmája vesz egzisztenciális fordulatot: TITOKTALAN – ami a Semmi lenne tán? – lesz belőle:

*Búcsúzom tőletek barátaim ti
Kik elfecsegve minden titkomat
Csak egyet nem mondhattatok ki
A legnagyobbat a Titoktalant.*

Ezzel a „Titoktalannal” – a Semmivel zárul Baka búcsúja, amivel most már mezeten arccal, kedves maszkjai nélkül kényszerül szembenézni, s amihez képest Yorick pokla, a földi pokol (a politika) merő banalitás csupán. A szenvedések ellenére mindvégig megőrzött öntudat Baka utolsó éveinek költészetében megdöbbentő erejű verseket hozott létre.

*

(*Post scriptum*) Azt hiszem, Baka-Yoricknak megkésett vigasztalásul szolgálhatnak Weöres Sándor sorai, aki szintén bizonyos értelemben a gnosztikusok kései tanítványa volt: „*Ha pokolra jutsz, legmélyére térj: / az már a menny. Mert minden körbeér. (A fogak tornáca)*”

IRODALOM

- FRIED ISTVÁN: *Baka István betvenkedő katonája (a tragikus Hány János)*. Jelenkor, 1995/6.
 RÁBA GYÖRGY: *Sátán és Isten foglya (Baka István: Tájékp fohással)*. Holmi, 1997/2.
 FÜZI LÁSZLÓ: *A költő titkai*. Töredékek Baka Istvánról. Kalligram, 1997/4.
 LATOR LÁSZLÓ: *Utószó*. In: Kormos István és Baka István versei, Magyar Költészet Kincsestára. Unikornis Kiadó. Bp. 1998.
 M. BAHTYIN: François Rabelais művészete, a középkor és a reneszánsz népi kultúrája. Bp. 1982.
 D. SZ. LIHACSOV, A. M. PANCSENKO: „Szmehovoj mir” *Drevnyej Ruszi*. Leningrad, 1976.
Szimbólumtár. Szerk.: Pál József és Újvári Edit. Balassi kiadó. Bp. 1997.

SZIGETI LAJOS SÁNDOR

(De)formáció és (de)mitologizáció

BAKA ISTVÁN ANGYALAINAK TÜNDÖKLÉSE (ÉS BUKÁSA?)

Az angyal motívumra – mint kompozíció-meghatározó képzetre – épülő Baka-versek közt jelentős szerepe van a Mészöly Miklósnak ajánlott *Képeslap 1965-ből* címűnek, mert egyrészt összegzi, szintetizálja benne az addigi formációkat, másrészt viszont olyan új elemek (deformációk) is megjelennek már benne, amelyek ettől kezdve jellemzően fogják egy idevonatkozó új típusú vers sajátosságait. E versben ugyanis a költő visszatér az álom és egyúttal a művészet megtartó világába, amelyben együvé sorolhatók, sőt ültethetők azok, akiket Szekszárd éltetett, akik e város transzcendens létét adták: „– újra tó a Csörge-tó // halott vizének jégkérgé alatt, / a régi házban verset ír Babits, / Liszt zongorázik Augusznál, s szikáran / ülsz a sarokban s hallgatod te is...” A három pont több mindent megenged e szövegvilágban: azt is, hogy amint számos versében Baka maga is asztal melletti vendéglétként képezi meg a saját sorsát, hogy időjátékaiban maga is jelen van a Liszt-koncerteken, azonban itt nem ez történik, hanem egyszer csak vége a vers egyik idejének, hogy átléphessünk egy másikba, ugyanis a vers – címe szerint – abba az esztendőbe vezet vissza, amelyhez – a visszaemlékezők által megerősített módon – Baka István költői indulása köthető; a szerző tehát, mintegy játszva az idővel – 1990-ben született a vers – visszamenőlegesen is, mégis bekapcsolja magát az akkori irodalom véráramába: „Nem tudok rólad, félig tiltva vagy, / és nem tudom még, hogy Te vezeted / a leforrázott égi sereget: / megrontott mézü múlt napok hadát, // de már előre megmosolygód a / *Megbocsátás* suta őrangyalát.” Az idővel való játék átlátható: a képeslap idejében a költészetbe éppen csak induló Baka valóban nem nagyon tudhat Mészöly Miklósról, hogy tiltva van, azt is csak későbből vetítheti vissza, mindenesetre Mészölynek ekkor valóban csak meséi jelennek meg (mint a szerző maga mondja: kicsiknek és nagyoknak) a Móra Könyvkiadó gondozásában *Az elvarázsolt tűzoltózenekar* címmel, a „félig tiltva vagy” igazsága pedig abban nyilvánul meg, hogy ekkor *Az atléta halála* a kultúrpolitikai körülmények folytán nem magyarul, hanem franciául jelent meg először, de éppen 1965-ben (!), itthon egy évvel később látott napvilágot a regény. A kurzívan szedett *Megbocsátás* című, a vers befejezésében – erre fut ki a mű – említett kisregény pedig jóval, közel húsz évvel későbbi, hiszen 1984-ben jelenik meg önálló kötetként. A vers értelmezéséhez sokban hozzájárul a kisregény ismerete, az például, hogy a benne megformált történet is a múlthoz és a régi Aliscához kötődik, vagy az, hogy Mészöly érdeklődése az ekkor (tehát a nyolcvanas években) írt műveiben térbelileg a Dél-Dunántúl, illetve Szekszárd felé irányul, mind mélyebb rétegeket tárva föl annak történetéből. Ez azonban önmagában még kevés ok és magyarázat arra, több lehetséges Mészöly-mű közül kitüntetetten miért éppen erre hivatkozik Baka István. A lehetséges válaszok egyike újabb intertextuális értelmezést ad, hiszen maga az elbeszélés-cím értelemszerű magyarázatot nem kap egyetlen epizódban sem, de a keresztyén erkölcs központi kategóriáját idézi, és az alapima *miké-*

pen mi is megbocsátunk részletét aktualizálja.¹ Baka István verse, mint láttuk, úgy épül föl, hogy a Mészöly-mű még meg sem született e „képeslap” idejében, a Baka-líra is éppen csak születőben van, a *Képeslap* megírásának ideje (1990) szempontjából azonban a *Megbocsátás* előszövegnek tekinthető s mint ilyen, struktúraépítő funkciót kap egy közös irodalmi és kulturális forrásvidék már megvalósult és beépített tárgyaként, ahogy Liszt és Babits is részeseivé válnak a hagyomány Baka István-i teremtésének és átértelődésének, illetve magának e folyamatnak, amely e szövegek köziségét létrehozva mégis saját szuverén mozgást, önálló létet kap, amelyben – kulturális-irodalmi emlékezetéről, (bizonyos értelemben) kultuszeremtésről lévén szó – egy lehetséges világ jön létre, amelyben Baka Mészölye vezeti az angyalokat, saját alkonyt idéző költői képére visszautalva: „a leforrázott égi sereget”, amely a vers kompozíciójának, címének megfelelően szintén idődimenziót kap s lesz „megrontott mézü múlt napok hada”-vá, hogy így immár logikusan vonhassa maga után mind a megbocsátást, mind pedig a fölötte való kontempláció beláthatóságát, ami mögött ott van annak a bizonyága is, hogy ezt „hőseivel” (választott elődeivel) az író/költő meg is teheti. A Baka-versben az angyali világ ráadásul olyan értelemben is jelenti a múltat, hogy az egyúttal a gyerekkor visszavágyott ideje és tere is. A verszárás összevonja a két transzcendenciát: azt, amelyben az angyalok a közvetítő lények Isten és ember között és azt, amelyet egy másfajta teremtés: a művészi jelent. Hogy a megbocsátás szólhat magának a mindenkoron léelt életnek, az egyéni-egyedi emberi sorosoknak, benne a szerzőinek is, hogy tehát a Baka-vers megengedi a keresztényi értelemben vett bűnbocsánatot is (sajátos értelmezésben persze), azt megerősítheti az, hogy a *Képeslapot* a költő már eredetileg is a *Farkasok órája* ciklusba helyezte (kötetbeli megjelenéseikor pedig mindannyiszor változatlanul ott is hagyta), s a cikluscímadó verset is hasonlóan, liturgikus fordulattal, illetve annak parafrázálásával fejezte be: „Felébredtek. / Már hamujába roskad / az éj. / Uram, irgalmazz farkasodnak!”²

Fontos helyet foglal el Baka angyalversei közt a Mészöly Miklósnak ajánlott *Képeslappal* egy időben írt *Örökség* című is, mely tulajdonképpen egyetlen ötletre épül, azonban olyanra, amely évszázadok filozófiai gondolkodását és a legújabbkor Nietzschei tagadását is magában foglalja, mégpedig oly módon, hogy a Teremtőt, pontosabban maradékát képezi meg a mű. A „meghalt az Isten” tételét a Baka-vers úgy értelmezi, hogy már teremtésünk egyúttal az Isten pusztulását, halálát jelentette s mi élők – földi és égi világ egyaránt – belőle, testi-lelki mivoltából lettünk, vagyunk s még ma is ő éltet bennünket: „Lágy részeit az angyalok lerágták” – hangzott az első sor, jelezve, hogy a teremtőhöz legközelebb lévő lények nyerték a legtöbbet az Úr testi mivoltából is, nekünk, embereknek csak a hatalmas váz maradt, ebből képződött a bennünket körülvevő világ: „meszes-fehér koponyaként borul / reánk az égbolt, és szemüregén / hol nap süt át, hol ólom-hold vonul”. Ebben, az Isten emberi fogalmaink szerinti földi maradványaiból létrejött univerzumban élünk, mint „korhadó világban”, ahol mindennek logikus magyarázata van: „fogaiból bányászva érceket” biztosítjuk a magunk létét, miközben nem is tudjuk, „hogy e koponya kié”, a platonikus meggondolást is kifordítja a költő, amikor azt mondja: „s nem sejtjük, hogy csak vágyak, érzetek / voltunk: Teremtőnk gondolatai, míg élt”, mára azonban a végtelen egész is csak az ő nemlétét hordozza: „lecsupaszodott / Tejút-gerince, s éles csontszilánkok / a fosz-

¹ Vö. Thomka Beáta: Mészöly Miklós. *Kalligram*, 1995. 88.

² E dolgozat része egy hosszabb tanulmánynak. Az első részt az *Új Dunatáj* 1998. 7. közli.

for-villogású csillagok”. E parazitalétet is az Isten irányítja ugyan, de az is csak furcsahalvány követése lehet az örökül hagyottnak: „s agyveleje, mely szétfolyt, elrohadt, / hajnalban a talajból felszivárog, – / eltévedünk ködgomolyaiban”. Vigaszként akar szólni vajon a zárószakasz? Nem tudjuk, mindenesetre fontosnak véli a szerző – keretet is adva versének – újra tudatosítani, hogy az isten testén való osztozásban (lásd József Attila!) jelentős szerepet kaptak az angyalok is: „élősködünk, s nemcsak mi, ámde fenn / az angyal-regimentek is, – miénk lett / a bomló, édes, rég kihűlt tetem, / Zabáljuk hát, míg át nem jár a méreg.” Az egész vers egy *trouvaille*, de marad energiája a műnek a poén létrehozására is: az utolsó szó, a méreg azonban csak első olvasásra hökkent meg bennünket (Isten mint méreg? Isten mint halál?), valójában hihetetlenül logikusan következik az egész képből: hiszen egy holt tetemből táplálkozunk, amely mint ilyen halált hordoz magában, halálával életet (és halált is) adva úgy, hogy pusztulásából végső soron a mi pusztulásunk lesz. S ha már poénról volt szó, még ezt is megtétezi Baka azzal, hogy versét milyen ciklusba helyezi. Ez az első vers *Az apokalipszis szakácskönyvéből* című ciklusban, ahol a címadó triptichon is hasonló képzetekre épül, különösen a második darabja, amelyben újra szerephez jutnak az angyalok: „Zörög a fény, az égi sztaniol. / Bontogatják a megvasodott / bonbont – a Földgolyót – az angyalok, / nyáluk csurog, s kialszik a Pokol // egy percre, – ámde máris újralobban / s cukortól kéken ég a kárhozat / (mint akta új lapján az áthozat), / olt s szít az édes nyál, ha tűzbe pottyán.” Ellentétei e versek azoknak, amelyekben az Isten vagy az istenek mintegy felzabálják az embert, egy egyetemes étlap kínálataként, mint a *Szatur-nusz gyermekei* látomásában vagy a „szakácskönyv” első darabjában, amely felépítésében az *Örökségre* emlékeztet, hiszen itt is „az Isten téli szájában megyünk”, itt is „homorún borul fölénk, mint szájpadlás, a menny”, a különbség azonban jelentős, mégpedig az, hogy itt nem mi osztozunk az Isten testén, hanem épp mi vagyunk az „ínyencfalatok”. Mindehhez hozzátehetjük, hogy egy sajátos intertextualitás nyomait itt is felfedezhetjük: Baka minden bizonnyal akkor találkozhatott e képzetekkel, amikor Bellmann fordított – és teremtetete meg közben egyik nagyon nagyon sajátos alteregóját: Fredmann –, minden bizonnyal a svéd költőt olvasva és „tolmácsolva”, rajta keresztül (is) megismerked(he)tett az óészaki eredetmítosz, a skandináv mitológia idevonatkozó metaforakincsével: a mitologikus és hősi énekek világával, a *Grimm-énekekkel*, amely szerint Ymir óriás a világ első emberszabású őslénye, leszármazottai az az istenek: Odin, Tór, Loki (hasonló elképzelésekkel más – déli és keleti – mitológiákban is találkozhatunk). A skandináv mitológia szerint Ymir feláldozásával, testének feldarabolásával jött létre a földi világ (leszármazottai áldozzák fel). „Ymir húsából / hasították a földet, / véréből vették a tengert, / hegyekké csontját törték, / hajából csomóztak erdőt, / eget koponyája kerít. // Szempilláiból alkották / a szíves hatalmak Emberhont / az emberfiaknak, / háborgó felhőket / habartak agyvelejéből, / létével lettek mindenek.”³

Míndezen talán elfogadható, csakhogy fölmerül a kérdés: érvényes lehet-e ez a Baka-versre is, hiszen az *Örökségben* a keresztény Isten képzele jelenik meg. Az elsők, akik „áldozatnak” tekintik az Urat, éppen a keresztény mitológia közvetítő lényei: az angyalok. Ne felejtjük el, hogy ha nem is ilyen formában, de a keresztény hagyomány-

³ Edda. Északi mitologikus és hősi énekek. Szerk., nyersfordítás N. Balog Anikó, Ford. Tandori Dezső. *Európa*, 1985. 40–41. vers. – A helyre doktorandusom: Újvári Edit hívta fel a figyelmemet.

ban is megjelenik a kozmikus ember, igaz, nem csupán mint a kezdet, hanem mint a teremtés, az élet végső célja. A Biblia szerint az ember Isten másaként teremtett: „Isten újra szólt: Teremtsünk embert képmásunkra, magunkhoz hasonlóvá” (Ter 1,26), a mikrokozmosz és a makrokozmosz, vagyis Isten és ember párhuzama tehát itt is megvalósul, azaz itt is szerepelhet az ember a kozmikus kapcsolatok csomópontjaként, a kozmikus ember modellje itt is ismeretes, gondoljunk csak arra, hogyan ábrázolja Leonardo da Vinci egy körbe és négyzetbe rajzolva az ember és természet, a mikrokozmosz és a makrokozmosz összefüggését (ld. test és hús). A középkori európai gondolkodásban is fontos helyet foglal el a szervanalógia, amely a társadalom felépítését állítja párhuzamba az emberi test felépítésével, Pálnak abból a gondolatából indulva ki, amely szerint az egyház Krisztus teste, az egyház feje pedig maga Jézus. Hozzátehetjük, a kabbalista hagyományban Ádám a teremtés pillanatában óriás volt, teste a földtől az égig, északról délre, keletről nyugatig ért, vagyis kozmikus természetű volt, Isten később zsugorította össze, a kabbala szerint Isten végtelensége a „bölcesség 32 útjában” fejeződik ki (a tíz szefirotban és a héber ábécé 22 betűjében), a szefirotok egy-egy testrészt megfeleltet. Hamvas Béla így foglalja össze a kozmikus ember ősi hagyományokban megjelenő szimbolikáját: „Az első ember a világ ősi alapformája volt. Kozmikus jelenség. Őslény, akiben az isteni származás világos tudata élt. Az ősi ember a homo aeternus, az örök ember.”⁴

A Baka-életműben ezt követően – érthető okokból hosszú időn keresztül – nem vagy alig találkozunk a motívummal, mégpedig azért, mert ezután írja meg Baka a Pehotnij-verseket, pontosabban fogalmazva: a Pehotnij-füzeteket, hiszen az első füzetben található régebbi versek is (1972 és 1990 közöttiekből állította össze a költő), a második füzet pedig már tudatosan épül az eltávolításra, az újabb alteregó-keresés szándékára, következésképpen ha azt mondtuk, hogy az angyal motívuma-metaforája kifejezetten személyes képzet, nem egyszer a lírai én gyerekkorába vezet vissza, logikus, hogy amikor – a szerzői szándék szerint – egy önmagától eltávolított világba kényszeríti magát, akkor e személyesség jegyei háttérbe szorulnak. A Pehotnij-versek – jóllehet, a Baka-költeményekben, mint láttuk, nem érvényesül egyfajta időbeli lineáritás – a *Raszkolnyikov éjszakái* és a *Testamentum* között feszülnek mint végpontok, legyen bár szó – szinte kivételesen – biográfiai, kronológiai vagy épp a metaforikus képzetsor, a demitologizációs folyamat kezdő- és végszaváról. E füzetekben, ne feledjük, a felszínen mégiscsak Oroszországban vagyunk, még akkor is, amikor a „birodalom” költőjeként, a mindannyiunk sérelmeit megfogalmazó szövegekben egy teljesebb – a magyarságot, annak minden birodalmi kínjával együtt is beépítő – kelet-európai világot jelenít meg a költő, logikus tehát a kérdés: mit is keresne itt az angyal bármily funkciójában is. Nem is nagyon jelenik meg, ha mégis, részben visszatalásként, részben az adott világra jellemző módon: az első füzetben egyáltalán nincs jelen, a másodikban egyszer, a harmadikban pedig mindössze kétszer és az sem véletlen, hogy hogyan: a *Leningrádi estében*, ahol – mint a korábban idézett versekben is láttuk e megközelítést – „egy égi száj” jelenik meg, csakhogy itt „jelmondatot böfög”, hiszen itt egy olyan „kis” világban vagyunk, ahol automatikusan tudomásul vesszük, hogy ami fémjelzi a környezetet, az nem más, mint egy „Lenin-ikonosztáz a tér fölött”, egy ilyen világban az Isten- és emberlét között képződött metaforikus átmenet is csak holmi lá-

⁴ Vö. Hamvas Béla: *A Vízöntő*, 21. = Láthatatlan történet. Ld. Még Hans Biedermann: Szimbólumlexikon. *Corvina*, 1996., ill.: Szibólumtár „Kozmikus ember” címszava.

tens, kifordított üzenetként lehet jelen csupán, nincs (nem lehet) építő, áthidaló, egyáltalán: létet mutató funkciója, úgy jelenhet meg – logikusan –, mint utalás valami másra, valami itt létezhetetlentre, de (torzult formájában) mégis szükségszerűen, törvényszerűen jelenlevőre: „S az utcák orrlíkát átjárja a / Felhő-pelenkák angyalhúgyszaga.” S ez a vers zárórémája: poénja. S ha mégis megjelenik az angyal, mert nem tehet mást, még ebben a – neki idegen – világban is meg kell jelennie, akkor tulajdonképpen mégsem ebben a kézzelfogható, mint kiderült, tehetetlenülését és lehetetlenülését súlyozó környezetben ad létformát magának, hanem – mint a Mészölynek szóló képeslapon láttuk – átgázol a lehetséges világba, hogy egyáltalán valamilyen formát legyen képes adni önnön mégis-létének, még egy ilyen világban való létformájának is, hiszen muszáj megjelennie.

Az angyalnak ugyanezt a tehetetlenségét, tétovaságát mutatja a *Szentpéterváron újra* című vers, melyben maga a lírai én – persze Pehotnikként – veszi magára a cselekvés-képtelenség kívülről is rákényszerített (részben az orosz hagyománynak is megfelelő gogoli) köpönyegét: „megdermedt lábam haza nem találhat”, együvé téve az orosz kultúra és a magyar kiégettség időszakának mentalitását, hogy valamiféle tiblából bizonyosságot mégis kereshessen e valahova – nem akárhova – partra vetett figura, aki Pehotnij álarcába öltözve egyszerre sok mindent ölel magába. Ezt a tétovaságot mutatja az ige, a „lépegetek”, amely szerint minden cél és irány nélküli cselekvésről van szó, azonban így folytatódik: „de máshová” s hogy többé-kevésbé világos legyen, egyáltalán hova lehetséges e mozgás, hamarosan kiderül, hogy mint lehetséges világról, nem lehet másról szó, mint arról, amelyről már beszélt a költő a „képeslapon” is, tehát a művészi transzcendencia világáról, ahol, minden börtönök ellenére találkozhatnak e „világ” lakói, ez az a „más”világ, amelybe belépni egyrészt szükségszerű, másrészt egyáltalán a lehetőségek lehetőségét jelenti, ezért mondhatja a szöveg: „Lépegetek de máshova oda”, azaz hirtelen egy olyan univerzumba lépünk át, amelyben a világi-mindennapi-politikai (stb.) irányítás nem működik, egy önálló létet – *másik létet* – élő világ ez, olyan, mint volt a *Képeslapon* is, ahol Liszt, Babits, Mészöly és – tán a szöveg sugallata szerint is(!) – Baka is egy asztal mellett ülne, olyan világ tehát, „hol Mandelstam lohól telefonálgat / S ír konyhaasztalán Ahmatova.” Itt nem lehetetlen tehát, hogy valahol és valamikor – a bahtyini időtér (kronotoposz) koordinátái közt megvalósuljon egy századvégi időtlen orosz kulturális képzet, amelyben végre – e hely adta szükségszerűségnek megfelelően – megjelenik – ha inkább csak a zene, a képzőművészet és az irodalom adta lehetőségként is csupán, de mégis – a motívum, még ha egy szerelmet csöndesen illető mivoltában is, így: „A zöld szalonban tea gőze terjeng / Szivarfüst-felhőn *puttó* könyököl”. A szerelem pufók angyalának hirtelen megjelenése inkább egy franciás budoáros lexikonkép némi iróniával is felkent megjelenítését mutatja, semmint hogy korábbi funkcióiban látnánk viszont a képzetet, az már más kérdés, hogy a kis Amor – mint rekvizitum – megformálódásakor hogyan jelenítetnek meg a korszak – nem véletlenül – megnevezett költői, a maguk előképével egyetemben, iróniával számúzva minden orosz irodalomismeret és -történet patetikusságát és emelkedettségét: „Előszobából sárcipőt levette / Blok lép be és a kerevetre dől”. Egész eddig azt hihetnénk, valamilyen többé-kevésbé új orosz költészettörténetet írunk (a vers szerzőjével közösen egyébként, legyünk őszinték, végső soron ezt is tesszük), valójában azonban többről és másról is van szó éspedig arról, hogy itt a korábbi kánonok, sőt a politikai-kultúrpolitikai szempontok szerint felépített „hivatalos” irodalomtörténet-létből eddig hiányzó szerzők jelennek meg a maguk legtermészetesebb módján, egy

Baka-kánon alakításában, mint akik hovatovább hivatalosak erre a – Baka István szervezte, versében természetessé tett – tea-partira, amelyen joga van bárkinek megjelenni. Utólagos kérdés csupán az lehet, kinek engedi meg – s ez már valóban minőséget jelent –, hogy megmutassa itt magát: „A zöld szalonban tea gőze terjeng / Szivarfüstfelhőn puttó könyököl / Előszobából sárcipőt levetve / Blok lép be és a kerevetre dől / Hodaszevics heringgel a kezében / Csúszkál a járdán Puskinról motyog”. Fent és lent világa találkozik e versben is, mégpedig úgy, hogy amit eddig láttunk, az – mint transzcendencia – álomnak minősül és szembesül azzal a lehúzó „valósággal”, amelyben „megindulnak Kronstadt felé a jégen / Végső rohamra a bolsevikok”. Nem véletlen, hogy a Pehotnij-füzetek végpontjaként megformált vers sem tud más *Testamentumot* hagyni, csak olyat, amely szerint halála után sem kíván a költő alteregója – itt logikusan: dvojnyikja – e vidéken kapni helyet: „Ha meghalok, a nyirkos pétervári / Talajba engem ne temessetek!” A minden mindegy végzetes megjelenítésében el tudja fogadni az olvasó, hogy a lírai én olyan élethelyzetben van, melyben a vágy szinte szükségszerű: „Burok-koporsó rejszen embrióként! / Gyökér-köldökzsinór köt össze itt / A Föld-anyával, – szívom majd a hólét: / Vérét az Utolsó Ítéletig.” S ha már megjelenik a bibliai végítélet, azt váránánk, hogy itt megtörténik valamiféle kilépés e világból, Bakának azonban erre is van válasza, ismét megjelenítve a minden mindegy relativizálását, mégpedig azt is úgy, hogy szükségszerűen maradnunk kell birodalmi meghatározottságunkban, még ha ez másban nem, csupán az alternatívában jelenik is meg: „Angyalkürt ébreszt vagy az Auróra / Ágyúszava, mindegy lesz énnekem, / S az is, hogy mennybe szállok vagy pokolra / Taszít alá közömbös végzetem.”

A betegség és a halálközelség tudatában, amikor szükségszerűen személyesebbé lesz a költői gondolkodás is, gyakrabban jelenik meg, még a látszólag távolító költeményekben, az orosz kódot mutató művekben is, a motívum, így például a *Változatok egy orosz témára* címűben, ahol megpróbál a költő a választott mottó szerint tudatosan beöltözni az 1989-ben elhunyt Arszenyij Tarkovszkij éntelen énjébe. A Tarkovszkij-től kölcsönzött sorok így szólnak: „Én az vagyok, ki élte századát, / S nem én volt...”, Baka a *Testamentumra* emlékeztető módon ezt magára vonatkoztatottan (is) egy álom részeként formálja meg, melyben a létező világot a látomással váltaná fel, már itt meg és felidézve a betegség- és haláltudat kifordított teremtő szándékát: „Én az vagyok, ki nincsen is talán, / Egy álom – mint egy asszony – oldalán / Elnyúltam egyszer, és azóta várom, / Hogy a való helyére lépjen álmom.” Ez is deformáció: egyszerre szól Tarkovszkij és a maga nevében is, kifordítva ugyanakkor József Attila gyönyörű sorait, melyek szerint „nem volna szép, ha égre kelne az éji folyó csillaga”. A második szakaszban derül ki, hogy álmoként az életen túli, az élet fölötti létet – a halálon túlit, ha tetszik – próbálja versben megélni és nem „egyszerűen” „csak” emberi méltósággal elfogadni (pedig már az is hatalmas küzdelem eredménye lehet csupán, gondoljunk Babits *Balázsolás*, de még inkább József Attila *Talán eltűnök hirtelen* című művére!), itt azonban másról van szó: a Baka-vers megemeli a halált, az élet fölé helyezi, kifordítva ismét a platonai tételt is: „Én az lennék, ki nincs, de léte több, / Mint bárkié a létezők között, / Mert *vanni* könnyű – *lenni* nehezebb / Léleknek, földi árnyképek felett.” E szakasszal, de különösen zárósorával visszautal a *Caspar Hauser*-re („a tömlőc jó volt vaknak lenni jó volt / én nem tudom ki volt ki engemet / kiragadott a semmiből a jóból / hogy árnyak közt mulandó árny legyek”), hogy azután a szonett sextettje egy olyan helyre költöztethesse a lírai ént – ismét egy játék a dimenziókkal –, ahol lélekké lehet, még ha e léleklét csupán arra szolgál is, hogy díszleteként a menny világa jelen-

hessék meg, s vele nem a halál, hanem az elnyugvás, a békés – bár egyúttal a súlyos betegre jellemző lemondó, apátiás – belenyugvás a várható elkerülhetetlenbe, amelyben a metaforába a betegeket óvó-vigyázó ápolónővérek emelkednek meg, válnak transzcendens lényekké, a „létel” tehát folytatódik, de immár odafönt, az égi világban, amely a betegségből való kilábalást és a betegség súlyosbodását egyaránt hordozza, hiszen hittel szóló szavai kapnak némi palinodikus (sőt katatimikus – önbecsapó –) jelleget, a zárósorok azonban visszarántanak az egészen valóságosnak látszó kórházi körülmények közé: „Hol angyalok kötöznék át sebem: A kék csempéjű égi kórterem / Vasrácsos ágyán volna jó örökre // Elszenderedni és aludni csak, / Gyógyulni fény-infúzióba kötve, / Míg mint a var pereg le napra nap.”

A *Gecsemáné* ciklus címadó versében már az előbb említettek jegyében nyilatkozik meg a költő, aki a korábbiakhoz mérten tudja: „Borok virrasztják át az éjt velem / Szemem csak félig hunyva álmokat / Nem álmodom de látok jó előre / Mindent amíg a vaksötétbe nézek”. Ebben a tagadott álomléletben lesz értelmessé egy olyan lehetséges világ megeremtése, amelyben a bibliai értelemben vett Jézus, az Isten fia a maga nagyon is emberi érzéseivel, halálfélelmével küzd és – megerősítve az Atya akaratával – aláveti magát kiszabott küldetésének, csakhogy mindezt olyan módon látjuk viszont, hogy a lírai én nem egyszerűen párhuzamot, hanem ellenpontot teremt a klasszikus jelenetben. A vers egy többszörösen összetett mondatot mutató párbeszédében egy Istennel folytatott – helyenként Jónás perlekedésére emlékeztető – vitát szólaltat meg, amelyben az Úr hallgat ugyan, de rendíthetetlen némasága minden szájába adott szónál (ha ezt tette volna a költő) nagyobb erővel fejezi ki végtelen hatalmát és akaratának megdönthetetlenségét. A vers mindezek ellenére (vagy mindezzel együtt) imaként is értelmezhető, de nem az Atya akaratába belenyugvó Istenfiúé, hanem a titán kiáltása az Úr arcába: nem bűn vagy istenkáromlás, hiszen ugyanúgy, ahogy a görög hőrosok tettei, ez sem tudatos protestálás, hanem a létezés szükségszerű velejárója s mint ilyen, nem morális kérdés, annak ellenére sem az, hogy a hübriszt a görög istenek sem hagyták megtorlás nélkül, ám a büntetés tudata nem befolyásolta a tettet. (Mindez annak ellenére is igaz, hogy az elbizakodottság értelmében vett hübrisz a tragikus vétség fogalmával kapcsolódott össze s az újkori tragikumelméletek – abból kiindulva, hogy részvétet csak alapjában végtelen hősök iránt érezhetünk – összemosták a hübrisz és a hamartia fogalmát.) A *Gecsemáné* szerzője felveszi ezt a magatartásformát, mellyel nem saját honnanjöttiségének megfelelően viselkedik, ugyanis Istennel hadakozik, Istent perli ember létére. Csakhogy ne feledkezzünk meg arról, hogy nem egyszerűen emberként, hanem ráadásul költőként teszi ezt, azt is mondhatnám persze, hogy egyúttal az Evangéliumot átíró olvasóként/költőként, tehát nem a teológiai hermeneutikának az alapképlete szerint, amely nem más, mint a kinyilatkoztatott szöveg (a *Szentírás*) tekintélyének és az Írást értelmező ember engedelmességének szembenállása. Jauss e feltevésének megfogalmazásához E. Fuchs következő gondolatához megy vissza: „Annak, hogy egy szöveget *Verbum dei*-ként értsünk, sajátos premisszája van: a hit álláspontján lévők számára a szöveg »megszólítás-jellegű« s a megértő én »eleve megszólított én«.”⁵ A teológiai olvasattal szemben (amely szerint az ember rendeltetése, hogy válaszként létezzen) az esztétikai tapasztalat éppen az ellenkezőjét fogalmazza meg, mint a Gadamerrel vitatkozó Pannenberg is tette: „Csak a kérdező ember számára vá-

⁵ E. Fuchs: *Hermeneutik*. 1958. 133. Id. H. R. Jauss: *Ästhetische Erfahrung und literarische Hermeneutik*. Frankfurt am Main, 1982.

lik kérdése a szöveg, magától nem az.”⁶ Mártonffy Marcell szerint a párbeszéd-metafora Gadamer Igazság és módszer című könyvének közvetítésével vált a hermeneutikai gondolkodás szemléleti alapjává, az írásokkal való foglalatosság természetes közege azonban kezdettől fogva az Ige szabad és teremtő – dialogikus – befogadása.⁷ Baka versében e dialogikusság, sőt a szembehelyezkedés is nyomon követhető, mégpedig annak sajátos intertextualitásában, illetve a megjelenő deformációkban, a vers részleteiben és makrostruktúrájában is: deformált szimbólum az *ujj*, a *bor*, a *pohár* motívuma s maguk a bibliai idézetek is: „Már évek óta csak búcsúzkodom / S még mindig itt vagyok tréfálsz velem / Hogy annál jobban megalázz Uram / Te azt hiszed hogy végül elhiszem / Meg sem halok s megint nyugodtan alszom / És akkor de csak akkor ujjaid / Egyetlen pöccintésével a férgek / Közé parancsolsz hát nem hát nem / Nem ejtesz át ily könnyen a bőröndöm / Becsomagolva és lezárva áll az / Ajtóm előtt rég útra kész vagyok / Borok virrasztják át az éjt velem / Szemem csak félig hunyva álmodok / Nem álmodom de látok jó előre / Mindent amíg a vaksötétbe nézek / Látlak ahogy Te engem sohasem / Mert mit is lát aki maga a Látás / S tudom nem múlhat tőlem e pohár / Kitépem hát az angyalod kezéből / Magam hogy mégse úgy legyen ahogy Te / Akarod hanem ahogy én ahogy / En akarom én akarom Uram.” Mint látható, nem lehet a szó eredeti értelmében vett imáról beszélni, pedig a vershelyzet önmagában még megengedné, hiszen akkor és ott kezdődik, amikor az evangélium így szól: „Akkor elméne Jézus velök egy helyre, amelyet Gecsemánénak hívtak és monda a tanítványoknak: Üljetek le itt, míg elmegyek és amott imádkozom.” (Máté, 26: 36) Mégsem ima a szöveg, mert bár a költő felveszi ugyan a krisztusi képzetet, a deformációk másfelé mutatnak. Az *ujj*, Isten uja például mint a teremtés jelképe jelenik meg mindannyiunkban, különösen Michelangelo *Teremtésének* hagyománytörténete révén, a festményen az *ujj* életet ad, itt a szövegben ellenkezőleg: halálhozó eszköze az Úrnak, akinek az ember tehetetlen kiszolgáltatottja. A szövegkörnyezet csak megerősíti e hatást: a sírgödörre, a pokolra utalással, a férgek megjelenítésével, a pöccint ige durvaságával, prózaiságával, mindezek a köznapi asszociációkat, leginkább a fenyegetést helyezik előtérbe. A *bor* motívuma Krisztus vérére, az áldozatra (ld. a keresztre feszítést) és a megváltásra utal (ld. az utolsó vacsorát), itt azonban mintegy lefokozódik a szöveg helyzet egy pillanatára maga Krisztus is Megváltóból apostollá, ugyanakkor fel is értékelődik, hiszen a „borok” virrasztanak, az apostolok pedig nem, ők magára hagyták Jézust. Kettős deformáció ez tehát és magában foglalja a dacot, mellyel a beszélő Istenhez fordul, kifejezve paradox fölényét, amelyet a következő sorokban indokol, magyaráz a halál sötétségével is ironizálva: „de látok jó előre Mindent amíg a vaksötétbe nézek”. A borhoz közvetlenül kapcsolható a pohár mint jelkép, mely elsődlegesen a keserű pohár szimbólumára utal, amely a következőképp formálódik meg eredetileg Máténál: „És egy kissé előre menve, arcra borula, könyörögvén és mondván: Atyám! ha lehetséges, múltjék el tőlem e pohár!, mindazáltal ne úgy legyen, amint én akarom, hanem amint te.” (26,39), majd később: „Ismét elméne másodszer is és könyöröge, mondván: Atyám! ha el nem múlhatik tőlem e pohár, hogy ki ne igyam, legyen meg a te akaratom.” (26,42). Ugyanerre történik utalás János evangéliumában is: „Monda

⁶ Vö. W. Pannenberg: Hermeneutik und Universalgeschichte. Grundfragen systematischer Theologie. Göttingen, 1971.

⁷ Vö. Mártonffy Marcell: Kérdések kertje. Az irodalmi szempontú Biblia-értelmezés néhány problémájáról. *Literatura*, 1996. 4. 424.

azért Jézus Péternek: Tedd hüvelyébe a te szablyádat, avagy nem kell-e kiinnom a pohárt, amelyet az Atya adott nékem?” (18,11). Azaz, mint a Zsidókhöz írt levélben olvasható: „Ambár Fiú, megtanulta azokból, amiket szenvedett, az engedelmisséget.” (5,8) Baka versében azonban szó sincs engedelmisségről, az alázat, a küldetés tudat kifejeződéséről, ezek mind a hübrisz gesztusaivá válnak, különösen, ha arra figyelünk, hogy – Baka, mint már mondtuk, gyakran utal a vendégség motívumára – itt nemcsak a keserű pohár értelmezése jelenhet meg a deformáció, a demitologizáció tárgyaként, de az örömök pohara is, ha a huszonharmadik zsoltárra gondolunk, melynek második versszakában ott van a Baka emlegette sötétség mint a halál sötétsége is, a harmadik szakaszban pedig a hitretalálás öröme: „Ha a halál árnyékában járnék is, / De nem félnék még ő sötét völgyén is, / Mert mindenütt te jelen vagy én velem, / Vessződ és botod megvigasztal engem, / És nekem az én ellenségim ellen / Asztalt készítesz, eledelt adsz bőven. // Az én fejemet megkened olajjal, / És engemet itatsz teljes pohárral: / Jóvotlod, kegyességed körülvészen / És követ engem egész életemben. / Az Úr énnekem megengedi nyilván, / Hogy mind éltiglen lakjam ő házában.” A *Gecsemáné* című vers lírai énje ugyan Jézusi helyzetből, illetve a Jézust követő hívő helyzetéből beszél, ki is mondja Jézus szavait, de e szavakat egyúttal át is alakítja a szövegegész, Ady „hiszek hitetlenül” magatartása ez így, miközben tudjuk, hogy a profán emberi hang a halálos beteg költőé is egyúttal, aki korábban is harcolt, pörölt Istennel, a *Zsoltárban* így: „Tudod hogy nem szeretlek Istenem”. A halál közeledtét bizton érezve és tudva még a nem-hívó is – többnyire – keresi Istent megbékélni vele, számot vetve életével, Baka azonban még ekkor sem, nem a megbékélés, nem a belenyugvás hangján szól. Tudja ugyan, hogy nem múlhat tőle sem a kín, akár Jézustól, a különbség – mint láttuk – alapvető: Jézus teljességgel az Atyára bízta, az ő akaratának rendeli alá magát, ezzel szemben a költő nem engedi, hogy Isten döntsön az életéről, még kevésbé a haláláról, a halált sem fogadja tehát el tőle: „S tudom, nem múlhat tőlem e pohár / Kitépem hát az angyalod kezéből”. Vállalja a szenvedést, a kint, de egyedül, Isten nélkül. Életében és halálában sem engedi közel magához az Istent, az Úrral való szembenállása már a második sorban, a „tréfálsz velem” kijelentésében megszólal, s innen kezdve bontakozik ki az elmúlást elrendelő Isten és – mert így is értelmezhető – a méltóságáért küzdő ember „párviadala”.

A *Gecsemáné* tehát nem a halálfélelmet oszlatja el, sokkal inkább arra keresi a választ, hogyan lehet méltó módon viselni a betegséget és a halált. Az ujsa pöccintésével az embert a férgek közé parancsolni tudó Isten megjelenítésében egyúttal a lehető legkifejezőbben az önbecsüléséhez, öntudatához kétségbeesetten ragaszkodó ember is jelentést kap, s az így elindított gondolatsort a bőrönd képe lendíti tovább, amely az utazást idézi meg: a „becsomagolva” és „lezárva” kifejezések a felkészültség, a készenlét állapotát jelzik, amely újra a Bibliát evokálja, hiszen az evangéliumok egyik legfontosabb tanítása a virrasztás tana: a halálra fel kell készülnünk, hogy tisztán állhassunk az Úr ítélőszéke elé. Ehhez a virrasztáshoz, az élet és halál határán való léthez is kapcsolódik a bor kettős szimbóluma: mint az élet itala (az életöröm jelképe) és mint Krisztus kiontott vére (az áldozatiság jelképe). Majd összemosódik a virrasztás valós és biblikus képe: „Szemem csak félig hunyva”, a lelki és a testi virrasztás összekapcsolódásával a lelki szenvedések mellett feldereng a testi szenvedés árnya is, a lélek és a test világának egybemosódása továbbfolytatódik, hiszen a „vaksötét” – mint már láttuk – utal a halálra és a halált követő sejtelmes ismeretlen világra, de utal a betegen átvirrasztott éjszakákra is. Ezen a ponton – nem véletlenül – kanyarodik vissza a vers a *Gecsemáné*

szimbolikához, de úgy, hogy ez nem jelent szakítást a költemény eddigi menetével, hiszen a sötét szobából (a betegszobából, a kórházi ágyból) észrevétlenül kerülünk át az éjszakai Gecsemáné-kertbe, ahol Jézushoz hasonlóan a költőnek is megjelenik az angyal a szenvedések keserű kelyhével, ekkor, az elmúlást megelőző utolsó pillanatban mégis felülkerekedik az ember, aki elég bátor ahhoz, hogy szembenézzon a sorsával, de aki nem képes arra, hogy akár az utolsó pillanatban is kiengedje kezéből sorsának irányítását, nem engedi, hogy megfosztassék szabad akaratától. *Az emberi akaratnak ezt a radikális következetességét kevesen fogalmazták meg napjainkban úgy, ahogy Baka teszi a demitologizáció, a deformáció eszközével*, Jézus szavainak átfordításával és az „én akarom” többszöri ismétlésével.

Ezeknek a deformációknak a hatását már a verssorokban húzódo ellentétek is erősítik: sorrendben elsőként a *már-még* szópár: „Már évek óta csak búcsúzkodom S még mindig itt vagyok”. Ez a szembenállás az időtényezőt tágitja, ez a kiterjedés pedig csak fokozza a mű szemrehányás-jellegét. Hasonlóan viselkedik a *hiszed-elhiszem*, a *Te-én* pár is: alátámasztják a lírai én istenképének ellenféljellegét. Fölmerülhet bennünk a kérdés: miért ellenfél az Isten? Túl egyszerű lenne az a válasz, amit pedig sokan kézenfekvőnek lát(hat)nak: Baka nem volt istenhívó (a szó vallásgyakorló értelmében semmiképpen). Itt azonban ennek nincs jelentősége. Talán azért ellenfél, mert nem biztonságot ad, hanem rámutat, rá akar mutatni (Baka világértelmezésében) az ember alárendeltségére, fenyegetettségére. Olyan ez az Isten, mint az ókori görögök vagy rómaiak istenei, akik szabadon irányíthatják az emberek sorsát, „tréfál”-nak velük, mint láthatjuk a Baka-triptichonokban is: például az *Aeneas és Didoban*.⁸ Ez a szemlélet indokolhatja (ha indokra van egyáltalán szükség) a versben megszólaló ember titáni magatartását. A költő szavai azt mutatják, hogy – látszólag – fölényt érez, hogy – szándéka szerint – fölényre akar szert tenni: „Látlak ahogy Te engem sohasem Mert mit is lát aki maga a látás”. Ezek a sorok is visszautalhatnak az ókorra: Anaxagorasz filozófiájának eleme az a fajta istenkép, amely szerint az isten minden tökéletesség összessége, gömb alakú s mindenütt szemek borítják, emiatt csak önmagát látja, nincs rálátása a részletekre, ezzel szemben az ember, bár a teljességet, a tökéletességet felfogni nem tudja, több nézőponttal bír, ezt érzi előnynek a beszélő. Lehet, hogy ebből az érzésből fakad az ereje is. Az erő jelenléte egyértelmű, ha figyelünk a szavak erejére: „kitépem”, „parancsolsz”, „megalázz”, az ismételt felkiáltásokra: „hát nem hát nem hát nem”, „én akarom én akarom”, a központozás hiányára, a különböző stílusrétegekből vett szavak egymás mellé-, konzekvensebben fogalmazva: egymással *szembehelyezésére*: „nem ejtesz át ilyen könnyen” – „nem múlhat tőlem e pohár” (e stílusvegyítés emlékeztethet Babits Jónásának a nyelvben megformálódó magatartására). Az erő, a lírai én ereje azonban nem konstans, a vers zárószava mintha feloldaná, megtorpanásként hatva, főként az indulatos sorkezdés után, ezt az erőt: mintha a lírai én valamelyest megenyhülne, bár ez az enyhület nem elég erőteljes ahhoz, hogy igazán, fenntartás nélkül elfogadható lenne. Annyi bizonyos, hogy az utolsó sorok óriási erővel fejezik ki az elszakadni vágyást. Ez az evangélium- és zsoltárparafrázis olyasmi, mintha egy apokrif irat lenne: szereplői – köztük hangsúlyozottan az angyal – bibliaiak, evangéliumiak, témája is az, üzenete azonban nem egyeztethető össze az egyház tanaival, még a teoló-

⁸ A vers részletes elemzését vö. Szigeti Lajos Sándor: „Te is megháromszorozódsz előttem”. Tükörszonettek és triptichonok Baka István lírájában. *Tiszatáj*, 1998. 4. Diákmelléklet. 10–14.

giai hermeneutika – mondjuk bultmanni, pannenbergi, rahneri szabadabb – nézőpontjával sem, esztétikai és végső emberi tapasztalat szülötte, amely végső soron úgy jön létre, hogy a helyzet evangéliumi, az erő titáni, a szándék pedig nagyon is emberi s így hiábavaló az angyal „segítsége”.

A *Gecsemáné* egyike a magyar költészettörténet legradikálisabb nagycsütörtök-verseinek, ezt akkor látjuk különösen, ha összehasonlítjuk Dsida Jenő versével, amely pedig a költői magatartásforma szerint egyszerre elégíti ki mind a hívő keresztényi, mind az általános emberi elvárásokat, jóllehet, a várhatóság elvének (abban az értelemben, ahogy azt az orosz formalisták használták) azért ellentmond s éppen ezért nagy vers. A Baka-vershez hasonló motívumok, az ember végső dolgainak kérdései együtt alkotják a Dsida-vers méltóságát is és vezetnek el olyan szintézisversekig, mint a *Nagycsütörtök* és az *Út a kálváriára*. A kötetcímadó vers egyike a Megváltóval való Dsida-i metaforikus azonosulás verseinek, azoknak, amelyek érzelmi evidenciaként fogadtatják el velünk, hogy a költő helyzete egy lényegű a Messiáséval, hogy itt Krisztus mennyei, a költő földi küldetésének metafizikus egy lényegűsége kell, hogy megmutatkozzék. „Nem volt csatlakozás. Hat óra késést / jeleztek és a fullatag sötétben / hat órát üldögéltem a koczárdi / váróteremben, nagycsütörtökön. / Testem törött volt és nehéz a lelkem, / mint ki sötétben titkos útnak indult, / végzetes földön csillagok szavára, / sors elől szökve, mégis szembe sorssal / s finom ideggel érzi messziről / nyomán lopódzó ellenségeit. / Az ablakon túl mozdonyok zörögtek, / sűrű füst, mint roppant de nevérszárny, / legyintett arcul. Tompa borzalom / fogott el, mély állati félelem. / Körülnéztem: szerettem volna néhány / szót váltani jó, meghitt emberekkel, / de nyirkos éj volt és hideg sötét volt, / Péter aludt, János aludt, Jakab / aludt, Máté aludt és mind aludtak... / Kővér csöppek indultak homlokokról / s végigcsurogtak gyűrött arcomon.” A *Nagycsütörtök* a korai expresszionista versek tárgyiasságára, tárgyilagos közléssoraira emlékeztet bennünket, ugyanakkor az út, az utazás fogalmi síkon mégis felidézi Krisztusnak a Gecsemáné-kertbéli nagycsütörtök éji halálfélelmét, magányát és vívódását, de úgy, hogy az evangéliumi parafrázis mindvégig a személyes élményrajznak van alárendelve, a hétköznapien realiztikus képek utalásszerűen vonatkoznak a jézusi történetre, míg nem az utolsó négy sor a tanítványok felsorolászerű megnevezésével azonosítja a megtört testű, „mély állati félelem”-től gyötört lírai ént Krisztussal; jellegzetesen huszadik századivá, modernné épp az teszi a verset, hogy a szerepazonosság csak a verszárlatban történik meg, csak itt kerül át a látszólag valóságosan realiztikus történet az evangéliumi szenvedéstörténet mítoszába, azaz az ezt megelőző állapotrajz emberi tartalmai csak utólag telítődnek krisztusi vonásokkal. Ami igazán hasonlónak teszi Baka István *Gecsemáné* című verséhez, mintegy előképet képezve, az az, hogy Krisztus szenvedéstörténetéből a *Nagycsütörtök* is a halállal való szembenézésnek, a magányos virrasztásnak a motívumát emeli ki, mégpedig saját életművéhez (például *Nocturno* című verséhez) képest azzal a fontos különbséggel mégis, hogy ebből a leírásból – Bakát azonban mintegy megelőlegezve – hiányzik a bibliai táj megnevezése, így a bibliai parafrázis mitikus rekvizitumaitól megfosztva, lecsupaszítva kerül be a személyes emberi lét egészen hétköznapi valóságába, a várakozás helyzetrajzába, a profán tárgyiasságba, amelyet nem csak a mozdonyok hangja, a szálló füst képe jelez, de már a helyszín megnevezése is: a Dsida élettörténetét vagy a modern Erdély történelmét nem ismerő olvasónak legfeljebb csak versbéli ellenpontot, esetleg lekicsinylő vidékiséget jelölő jelző, a „koczárdi”, ugyanis „a székelykoczárdi állomás majd minden erdélyi előtt ismerős, jeles hely. Pár kilométerre attól a ponttól, ahol az Aranyos a Ma-

rosba torkollik, három erdélyi tájegység határán áll. Itt csatlakozik a Balkánt Európával összekötő, Kolozsváron is áthaladó fővonalba a Maros és az Olt völgyét követő Székely Körvasút. Tulajdonképpen az állomás a puszta mezőn van, a helység, amely a nevét adta, távol esik tőle, nem sok köze van hozzá. Két magyar tájegység, két erdélyi magyar kultúrcentrum, Kolozsvár és Marosvásárhely között vonattal utazó számára – és ez Dsida idejében csaknem általános – kikerülhetetlen intermezzo, a maga európai-balkáni átmenetiségében. És penitencia is, hiszen a kisebbségi érzékenység pontosan felismeri a mindenkori hivatal packázó szándékosságát abban, hogy a két város, a két tájegység között soha sincs közvetlen járat, és Kocsárdon menetrendszerűen rossz a csatlakozás. Millió órákban mérhető az a gyötrelmes várakozási idő, amit az elmúlt háromnegyed évszázad során eltöltöttek itt az erdélyi utazók. Ilyen hangulat tapad ehhez az állomáshoz, melynek román neve egyébként Razboieni, amit Hábórufalvának, Hábórudnak fordíthatnánk.⁹ E várakozásban alig van valami, talán csak a „fullatag sötét” jelzős szerkezet, ami Krisztusra mutatna. Ami mégis kiemeli a lírai ént a vershelyzet e mély realitásából, az a „titkos út”, a „csillagok szava” által jelzett elkerülhetetlenség képzete, a kijelölt messiási sorsra utaló elrendeltség: „sors elől szökve, mégis szembe sorssal”, azaz a sors elől kitérni lehetetlen, küldetése elől a Krisztus-sorsú ember nem menekülhet. Természetesen a vers egészét – annak tárgyias epikus részét is – áthatja a cím, a „nagycsütörtök” fogalmisága, az, hogy mégis mindig ott érezzük benne az evangéliumi szenvedéstörténet üzenetét is. Azt is, amit az evangélisták közül csak Lukács tudott, hogy a tanítványok elaludtak (ezt követi a Baka-vers is), s ő tudta csak Jézus megindítóan emberi félelmét, magányát, verejtékezését az Olajfák hegyének fullatag, nagycsütörtöki éjszakájában, Lukács így idézi fel ezt az időt: „És haláltusában lévén, buzgóságosabban imádkozék; és az ő veritéke olyan vala, mint a nagy vércseppek, melyek a földre hullanak.” (Lukács, 22., 44). A teljes elhagyottság tragikumának ad hangot, mint már annyiszor: a feleségének, Imbery Melindának írt *Örök útitársak* című versében is előbb épp az a fontos, hogy könnyebb talán szembenézni a halállal, ha van melletted valaki: „Halld meg, halál: nem vagyok egyedül!”, de rögtön így kénytelen bevallani szorongását: „Miért alszol most, társam? Félve félek.” Az idézett evangéliumban Jézus is így fordul társaihoz, a tanítványokhoz: „Miért alusztok?” (22, 46) Így válik még inkább érthetővé és követhetővé, hogy „a vállalt küldetés emberfölötti terhei embervállal hordhatatlannak tűnnek, vállalásuk, hordozásuk éppen ezért a küldetéstudat tisztán emberi szépségét, emberi áldozatát domborítja ki”,¹⁰ ezt hangsúlyozza a vers kompozíciója is, az, ahogy a külső benyomások, a helyzetkép átváltanak a magányos, védtelen ember lélekrajzába, vallomásba, amely szerint a költősors elrendelés is, így kerekíti ki a zárlat a legenda-parafrazist s válik az Olajfák hegyén halálveritékben fürdő Krisztus evangéliumi portréja költői önarcképpé. Mint Lengyel Balázs írja: „Úgy áll a költő a versben törékeny alakjával, mint El Greco képén Krisztus az Olajfák hegyén, alvó tanítványai között. A festmény és a vers szinte akusztikus víziójukkal egyet vallanak: a létezés – amíg tart – megkövesült Nagycsütörtök este.”¹¹ Baka István versében is a Lukács megfogalmazta krisztusi magány helyzetében vagyunk, de míg Dsida elfogadni kényszerül a beteljesedést, addig a *Gecsemáné* című vers beszélője

⁹ Éltető József: Nagycsütörtök. 99 híres magyar vers és értelmezése. Móra, 1995. 521–522.

¹⁰ Láng Gusztáv: A legenda ember-arca. Dsida Jenő: Nagycsütörtök. Utunk, 1973. 29.

¹¹ Lengyel Balázs: Angyalok citeráján. Dsida Jenő költői arcképe. = Közelképek. Szépirodalmi, 1979. 162.

(Krisztusa) lázad, pöröl, még az előtörténetből vigaszul érkező angyalt is elutasítja magától, azaz nagycsütörtökvers marad ugyan a szöveg, de olyan, amelyben Krisztus példájából a beszélő nem evangéliumi hitet merít, hanem emberi-titáni lázadást, dacot parancsol magára.

Ahogy Dsida megírja a maga nagypéntekversét (*Út a Kálváriára*), Baka István is szembenéz a nagypénteki megváltó halállal és az azt követő feltámadás lehetőségét is felvillantja, igaz, ismét deformációk sorozatában, mégpedig egy doppelgänger-versében, a *Yorick visszatér* címűben, melynek zárósorai így hangzanak: „S ha minden varjú azt károgja voltál / Azt felelem nyugodtan félig holtan / Igazatok van udvaroncok voltam / De nem ti én támadok fel újra.” Ez a vers több szempontból is meghatározó a kései művek között, paradigmikus jellegű, mert bár itt is megfogalmazódik a bűn és a bűntudat kérdése is, mégis másként, mert ismét többszörös deformációval találjuk magunkat szemben. Mint József Attila kései verseiben a csillagok, az univerzum mint börtönképzet jelenik meg, Baka csillagai is felsejditik a metafora ilyen kontextusát is, de úgy, hogy bekapcsolja a költői képbe az angyal motívumát is, mégpedig a verskezdet, az alaphang ráütésével máris: „A csillagok igen a csillagok / Az angyalok rangjelzései ott / Vannak hová felvarrta őket a / Mennyei káplár-hierarchia / De én Uram bakád én hol vagyok”. E kezdősorok eszünkbe juttathatják Pilinszky Jánost, aki egyik éppen József Attilához szóló versében a következőket írja: „Te: bakája a mindenségnek, / Én: kadettja valami másnak. / Odaadnám tisztí kesztyűmet / cserébe a bakaruhának.” (*Újra József Attila*). A két költőt összehasonlító tanulmányában Beney Zsuzsa azt mondja, hogy e vers szerint Pilinszky a maga létformájának megvalósulását a semmit is magában foglaló transzcendenciában képzelte el. A tanulmány megfogalmazza a vers sajátos paradoxonát, s a két költő nyelvi-szemléleti hasonlóságában rejlő különbségre is felhívja a figyelmet: „Mi az, ami a mindenségen túl lehet, mi az, ami *más*, mint a mindent magában foglaló? A paradoxon hasítóan fájdalmas; hiszen a mindenség Isten teremtése, az a teljesség, mely teremtőt és teremtettet, Istent és a világot egyesíti. Az, ami ezen a világon kívül helyezkedik el, talán maga a semmi – akkor, ha feltételezzük, hogy a semmi Isten hatalmán kívül áll, hogy a létezés elemei nem terjednek ki a mindenségre; ez azonban, a mindenség értelmezése szempontjából abszurditás. Nem marad más megoldás, mint szó szerinti értelemben venni a „más” létezését, a világon, Istenen, a mindenségen kívülállónak. Aligha tudunk szabadulni a topológiai fantáziakeptől, talán a *szúró meleg kocka aljától, hol ég és föld beroppan, megszűnik, / s akár a moslék, egybehuppan* és ahol: *itt lehetjük meg, egyesegyedül, / amit anyánk örökre elveszített*. Annak a »más«-nak *helye* talán itt van, *ideje* pedig abban a mozdíthatatlanságban, a mozgás ellenképében, melyet Pilinszky oly sokszor leírt, mint emlékeinek és létezésének közegét. A kívülállásnak (mely nem azonos a kirekesztettséggel – de tán jobb is, rosszabb is annál) ezt a magányát nem lehet másképpen, mint a romantika pátoszába öltözötten elviselni. S ez megint olyan kérdés, ami összeköti a két világképet, s ami egymás megvilágításában vizsgálódásra készíti e két költői attitűd kutatóját: vajon a szikárságában, puritanizmusában askétikusnak ható Pilinszky »távolállásának« romantikájára hatott-e a nem-romantikus képekben fogalmazott József Attila-i »szöveg«? – s ha igen, reakciója-e ennek a kései Pilinszky lírája, vagy egyenes következménye – olyan módon, hogy Pilinszky olvasatában talán a József Attila-i »bakaruhak«

a romantikus álöltözetek egyike?”¹² A kérdésre nem válaszol a tanulmány szerzője, de elgondolkodtatja olvasóját azon, milyen jelentések tulajdoníthatók Pilinszky József Attilára vonatkozó kijelentésének: „Hiszen bakának lenni a mindenségben, a leginkább lenézettnek, leginkább meggyötörtnek, a legalsó lények közösségébe észrevétlenül beolvadónak, nyilvánvalóan olyan rang, melynél nagyobbat ember el nem képzelhet – már-már Isten szenvedő szolgálójával egyenértékű. Az a más, amiről Pilinszky ír, ennek a beolvadásnak számára meg-nem adatott lehetősége, ugyanaz, amit az *Apokrif*-ben így fejez ki: kimeredek a földből. A világból való kimeredésnek tragikumja és pátosza.”¹³ Hosszan idéztem Beney Zsuzsát, mert úgy vélem, a Pilinszky kapcsán József Attiláról mondottak érvényesek Baka Istvánra és különösen a *Yorick visszatér* című versére is. Csakhogy Baka esetében irodalmi onomasztikáról van szó, ha tetszik, a József Attila-i értelemben vett „névvarázs”-ról,¹⁴ hiszen ő saját vezetéknévét viszi be egy metaforasorba. Ráadásul a vers elején e rájátszásban tovább is megy Baka, mint Pilinszky tette József Attilával kapcsolatban, ugyanis Baka öntudattal helyezi magát a fénylő csillagok közé: „S hogy közlegényként is ragyoghatok / Te tetted-é vagy én tettem magammal”, olyan értéket tulajdonít tehát magának, mint amelyet Pilinszky adott József Attilának, hogy a következő sorban a vallomásértékű, egyszerre többjelentésű versmondattal („Jó jó tudom sohase voltam angyal”) látszólagos palinódikussága mégse visszavonást, mégse visszavonulást, meghunyászkodást, Istentől való félelmet jelentsen, hanem a korábban már látott dacot és öntudatot, hiszen így zárul a szegmentum: „S mégis üres fakózöld váll-lapom / Szebb mint amit Te hordasz válladon.” E sorok eszünkbe juttathatják Bertók Lászlónak azokat a műveit, amelyekben az vezérli, hogy megformálja önmagát: Petőfiről szólva azt a tanulságot vonja le – mintha Petőfi üzenné neki –, hogy „legyek különb, legyek magam”, mint ahogy Hamlethez forduló verse is erről a törekvésről tanúskodik: „húzd körül / piros vonallal részedet (...) Bennünket jelölsz, ha elkülöníted / pontosan, ami még te vagy” (*Szavak a sűgőlyukból*). Baka is ezt érzékelteti: költői öntudatát, s leginkább azt, hogyan próbálja védeni, körülhatárolni önmagát; azt, hogy saját – költői és emberi – identitását, szabadságát akarja biztosítani az Istennel szemben is, mi sem mutatja jobban, mint – talán nem blemagyarázás –, hogy a választott vállapszín éppen a zöld („fakózöld”), amely korábban a közlegényeké (bakaké) volt, később (és ma is) éppen a határőröké.

Ettől kezdve a vers már nem védekezés, hanem – mint már utaltam is rá – deformációk sorozatába, demitologizációs láncokba zárt pörölés, amelynek során a beszélő Istent teszi meg nem csak felelőssé mindenekért, de sok tekintetben bűnössé is. A szakrálisból kezdetben profán lesz,¹⁵ később pedig a vulgaritás szintjére jut a versbeszéd. Itt nem egyszerűen arról van szó, ami a korai klasszikus modernség jellemzője, hogy a szakrálisból a profánba való átmenet során a szubjektum olyan sorsot jelöl ki

¹² Beney Zsuzsa: *Én, kadetje valami másnak. Pilinszky János és József Attila. = „Merre, hogyan?” Tanulmányok Pilinszky Jánosról.* Szerk.: Tasi József. Petőfi Irodalmi Múzeum, 1997. 116.

¹³ Uo.; *Az Apokrif c. Vers értelmezését ld. Szigeti Lajos Sándor: A teremtett Isten csendje. Pilinszky Apokrifja és apokrifjei. = Evangélium és esztétikum. Bibliai motívumok a modern költészetben. Széphalom Könyvműhely, 1996. 183–207.*

¹⁴ Az irodalmi onomasztikára vonatkozóan ld. *A Helikon A név hatalma c. különszámát (1992. 3–4.), abból különösen Tverdota György: A névvarázs poétikája. 410–421.*

¹⁵ Vö. Mircea Eliade: *A szent és a profán. A vallási lényegről. Európa, 1996.*

magának, amelyben a „halott Isten” utóda és örököse, hanem arról, hogy a szubsztancia filozófiáját felváltja a szubjektum filozófiája, ráadásul Baka – ha a Schelling alapján gondolkodó Heidegger-értelmezésből a szubjektivitásnak nem a pozitív, hanem éppen – a negatív szubjektivitás jellemzőit tulajdonítja az Istennek. A szubjektivitás pozitív meghatározásaiban: önmagaság (szellem, akarat, kreatúra- és természetfelettség és -kívüliség), szabadság, összefogottság (folyamatos létel az isteni akaratban és a szeretet elvében, saját erők isteni mértéke és egyensúlya, szollicitáció (a rosszra és jóra képesség és kísértés zaklatott állapota), rendezettség, elhatározottság (átlépés a szabadságba és az egzisztenciába), vágyakozás (ugyan a teremtés kezdetén van, de a kreatúrában mint tettben végig ható erő) és ösztönösség. Amennyiben azonban a létel nem iránybetűző, akkor a szubjektivitás nem más, mint visszaélés, (a természetbe juttatott) rendtelenség és hamis élet. „Ez az a fajta élet, amely az emberben szorongást keltvén a centrumból, ahol a szeretet akarásában kell élnie, a perifériára űzi. A lételnek ez a szorongást keltő szakadékosága azonban az embert a létezés legexponáltabb helyzetébe állítja, ez Schelling legfontosabb üzenete.”¹⁶ Nos, Baka István ilyen negatív szubjektivitást tulajdonít az Úrnak a vers második szakaszától kezdve: „Végül is hogy gondoltad az egész / Világot hol egészebb lett a rész / Mint kozmoszból varrt díszruhád a rend / Mit rég kihíztál és csillag-patent- / Ek ezre pattan rajta szét örökkön”. A Káoszt, a negatív isteni szubjektumból fakadó rendtelenséget és rendezetlenséget még a versformával is súlyozza, amikor az Isten öltözetét összetartani sem tudó „csillagpatentek” metaforáját kettészeli, a többes szám jelét és a kötőhangzót nagybetűvel a következő sor elejére „biggyesztve”. Hogy szándékos gúnyról és e gúny kedvéért vállalt öngúnyról van szó, azt mutatja a következő két sornyi zárójelbe tett, mintegy odavetett megjegyzés: „(Rangjelzés vagy patent e képzavar / Ha téged nem hát engem sem zavar)”. Míg e sorokban csak a késői versekben amúgy is megszokott öngúny, a magát eltávolító szándék érződik, addig a szakasz befejezésében már megkezdődik az a folyamat, amelynek során a versbeszéd fokozatosan válik istenkáromlássá: „Körömpiszoknyi földünk s e piszokba / Amely fölött körmöd lerágott holdja / Fénylik vetünk és aratunk is rögtön / Hogy meg ne lásd hasznunk lehet belőle”. A harmadik szegmentum utalásrendszere az özönvíz ősi mitikus motívumát idézi meg, amely ott van már a Gilgames-eposzban, az indiai és a görög mitológiában is, ahol Deukalion és felesége (Pürrha) élnek túl a pusztító vizet, míg a bibliai történetben Noé és családja. E mondák többségében hajók mentik meg az emberiséget a pusztulástól s a középkorban magát az egyházat is ábrázolták megmentő hajóként (Bakánál ez is csak egy bárka!), a katasztrófáról szóló történet annak mitikus szimbóluma, hogy az emberiség állandóan ki van téve a természeti tragédiák fenyegetésének, illetve ez egyúttal az ember bűnének bevallása, melyért Isten büntet, hogy végül mégis megbocsásson. Bakánál azonban az ószövetségi történet is deformálódik: nem bűn és büntetés kettőse, hanem Isten közönyössége és az ember mindenkori Isten elleni lázadása, Isten előtti meg nem hunyászkodása, kölcsönös egymást lenéző magatartása formálódik meg Yorick szavaiban: „Mert mint mi rád úgy köpnél rá a földre / Meg is tetted már Vízözön-alakban / S mi úszhattunk a mocskos-barna habban / Bárkánkra oly sebtében felpakolva / Egy listára került az eb s a bolha / De mégis mindig volt egy Ararát / S nem csókolgattuk zsar-

¹⁶ Vö. Egyed Péter: A teremtés biztonsága. *Korunk*, 1996. 12. 13–14. Hivatkozásai: Heidegger: Költőien lakozik az ember. *T-Twins-Pompeji*, 1994. Es Schelling: System des transzendentalen Idealismus. *Reclam*, Leipzig, 1979.

nokunk farát”. Baka megközelítésében tehát az emberiség megmentése sem bűnbocsá-
natként, nem az Úr ajándékaként jelenik meg, hanem mint ami az isteni akarattól füg-
getlenül adott/adatott az embernek. A tudatos cselekvés vállalását, Isten közönyössé-
gét, s az ennek megfelelően szükségszerűnek, törvényszerűnek látszó életforma kiala-
kítását mutatja be, történetet formálva a (valójában) negatív szubjektumként meg-
jelenő embernek, a hamis életnek, amelyért – ha bűnnek tekinti – az Úrnak kell(ene)
felelnie: „Szőlőt ültettünk inkább hegy tövén / Lerészegedtünk s asszonyunk ölen /
Alusszuk át azóta éjszakáink / Mit bánva Ábelt és mit bánva Káint”. Ádám és Éva
gyermekait: a Megváltó, a „jó pásztor” előképének tekintett ártatlan áldozatot és
a testvérgyilkost sem azért említi Yorick, mintha az ősbűnökben bűntudatának okát
keresné, hanem sokkal inkább azért, hogy a korábban látottakhoz hasonlóan itt is fele-
lősségre vonhassa Istent: „Az ősökért ne hidd hogy az felel / Ki nyíltan él s nem felhő
rejti el / Mint téged és hitvány üzelveid”. Ez már valóban istenkáromlás, de oly mó-
don, hogy épp e káromlásból derül ki, hogy az ember az, aki legalább nem bújjik el tet-
tei mögé, aki – szabadságát is bizonyítva – vállalja adott létét, szemben az Úrral, akit
felelőtlen negatív szubjektumnak mond. (Hogy mennyire elszakad a versbeszéd már
nem csak a szakralistától, de még a profántól is, hogy vulgarizálódik, azt leginkább ak-
kor látjuk, ha felidézzük ismét Dsidát, akinél szintén találkozunk a szent és a profán
kettősségével, hitbéli kételyekkel, mint ahogy például hasonló szkepszist, némi öniga-
zolás is sugalló iróniát olvashatunk ki a *Leselkedő magány* Bakát megelőlegező vers-
sorából is: „az Isten is egyedül van az ormok fölött”, de itt még csak az emberi ma-
gáynak az Úrra vetítését látjuk.) Majd hirtelen vágással a Baka-vers a legújabbkorra,
napjainkra, a politikai pártokra épülő világra utalva mutat vissza a bibliai őstörténet ál-
landóságára s arra, hogy az ember – bár mint láttuk, egy nézőpont szerint, „ura”
a szükségszerűen neki jutott sorsának – már csak azért sem hódol(hat) az isteninek,
mert amellett mindig ott van az ördögi is: „Hogy Te vagy Isten egyedül ne hidd / Itt
isten az kinek bár púp a hátán / Koalíciós partnere a Sátán / Hol jobbra ülve hol meg
balra fent / Így működik az égi parlament”. A következő egység első két sora – bár
tudjuk, hogy a versgegészben Yorick beszél – megerősíti az olvasóban, hogy – mint
annyiszor másutt – itt is helye van és meg is szólal a költői öntudat: „Voltam s vagyok
de hogyha nem leszek / Hiányod lennék és nem érdemed”, hogy azután igazi Yorick-
monológga lehessen a szakasz, amely már valóban vulgáris (és nem csak stilisztikai-re-
torikai szempontból csupán). E kifejezetten durva rész idézésével kell rákérdeznünk,
hogyan, miért alakulhat ilyen formájúvá e szövegrész? A válasz egyszerű: ne felejt-
sük el, hogy itt az a Yorick beszél a versben, akit Shakespeare *Hamletjének* különös figurá-
jaként ismerünk, ugyanis ő az, aki jelen is van, meg nincs is a színpadon, nincs ott, hi-
szen halott, a koponyáját a sírásótól átvéve Hamlet tarja kezében, de jelen van, hiszen
a szellemét (gondolkodását, magatartását) idézi meg a dán királyfi a nagy monológban,
abban, amelyben a kor felismeréseit adja főhőse szájába a szerző, de úgy, hogy e fel-
ismerések és az igazság kimondásához Yorick segíti hozzá Hamletet, mégpedig azzal is,
hogy Yorick nem más, mint Hamlet megölt apjának, a királynak az udvari bolondja,
márpedig ő, az udvari bolond az egyetlen ember, akinek eltűrik (még a király is), hogy
megmondja az igazat. Nos, Baka Yorickja is ilyen figura, azzal a különbséggel, hogy
nem a királynak, hanem a mennyek, a világ Urának vágja szemébe felismeréseit, ráadá-
sul úgy, hogy kezdetnek saját ruházatával öltözteti föl, s csak azután káromolja is, gú-
nyolva, karikírozva, még durvábban, mint ahogy egy királyt lehetne szidni: „Bohóc-
nadrágodon a luk hol épp / Résre talált s most szállong a sötét / S hidd csak tovább

hogy a fekete lyuk / A segglikad hová minden bejut / S ki nem holott a funkciója nem / Ez voltaképp de tiltja illemem / Az olvasók előtt kitergetnem / Hisz nem vagyok se csillagász se Isten”. Yorick tehát elbúcsúzik az Úrtól, mégpedig a jól végzett munka (beszéd) és a maga igazának tudatában, megmutatva még egyszer, mit is lát(hat) az Úr jóvoltából maga körül: „Isten hát véled Istenem igen / Helsingör úgy lebeg a semmi-
ben / Ahogy Noé kasztrált hímtagja éppen / (Nem megható e bibliai képem?)” Itt, a vers e második zárójeles megjegyzésében érzékeljük, hogy a szerzői én mintegy kiszól a Yorick-i versbeszédéből, önironikusan, de egyúttal belehelyezkedve hőse, pontosabban alteregója szemléletébe is, amely a durva káromlás után objektívebb, de éppen ezért keserűbb egyetemes tapasztalatokról tudósít: „Véget nem ér amit e sárgolyóra / Kimért az Úr s akárcsak ideleln / Kétharmaddal dönt a történelem / Fent vagy elég tán az egyszerű többség / Hogy ezt a kis világot romba döntsek”. A már idézett verszárlat pedig egyértelműen tudatosítja, hogy a szerzői én nem csak zárójelesen akart megszólalni, magára vonatkoztatja azt is, amit doppelgängerével mondatott ki, igazán egyéjre újra akkor válnak, amikor – megerősítve a Hamlet-monológ szellemének, igazságtartalmának és fedezetének evokációját is – öntudatukat mutathatják meg (az Úr és Krisztus által kínált halálon túli lét helyett a magukét választva), hittel, bizakodva, az utolsó sorban: „De nem ti én én támadok fel újra”. (A sor azért is érdekes, mert egyszerre hangsúlyozza az individuum fontosságát és az alteregók kettősségét az „én” megkettőzésében.) Hasonlóan formálódik meg a *Yorick panaszdala* is e kettősséget illetően: „Hisz együtt búzlunk s tudom nem a testem / Világ-cellámban lelkem rothad el.” De itt új mozzanatra is felfigyelhetünk, amely jellemző lesz az angyalversek egy egész csoportjára, attól kezdve, hogy Baka elköszön választott alteregóitól, Yoricktól és Pehotnijtól, a „fogadott fivérek”-től (*Búcsú barátaimtól*), mégpedig a börtön képzetének hangsúlyossá, kompozíció-meghatározó tematikai motívummá válására.

Börtönképzetet hordoz az *Orosz triptichon* mindhárom egyes szám első személyben megidézt költő-énjének „története”: Gumiljov, Jeszenyin és Cvetajeva áldozattá válása. (Az említett költőkről írt Baka esszéket is, kedvenc költői közé tartoztak, akiket fordított is, akik hatással is voltak rá, itt pedig azt tartja fontosnak, hogy a „hivatalos” – a politikai – kánon okán kevésbé ismert költőkről versei mellé jegyzeteket is mellékeljen, mégpedig a következőket: „1. Nyikolaj Gumiljov, Anna Ahmatova első férje, az Afrika-kutató és háborús hős, volt a bolsevik forradalom első költő-áldozata. 1921 augusztusában tartóztatta le és végeztette ki – koholt vádak alapján – a pétervári Cseka. Gumiljov halála az orosz értelmiséggel való leszámolás nyitányát jelentette. 2. Angleterre – leningrádi szálloda, ahol Szergej Jeszenyin 1925 decemberében öngyilkos lett. 3. Marina Cvetajeva, családját követve, fiával együtt 1939 nyarán tért vissza párizsi emigrációjából Moszkvába. De férje és Ariadna lánya néhány hónap múlva eltűnt a lágerek poklában, őt pedig – a háború kezdetén – a „szovjet” írókkal együtt az Uralba evakuálták. Munkához, megélhetéshez nem jutott, még egy mosogatói állásra is hiába pályázott, – végső elkeseredésében 1941. augusztus 31-én felakasztotta magát. Fia három évvel később elesett.” Az angyal motívuma az első versben jelenik meg, a kivégzés előtt álló Gumiljov szavaiban, a földi kínoktól való szabadulást hozó lövedékekre utaló metaforában: „A börtönőrök ólomlábaik / Ólomgolyók váltják fel holnap reggel; / Már hallom: szürke angyalszárnyaik- / Kal surrogva hogy kísérnek a Mennybe.” Hogy ezekben a versekben önmagát is megmutatja Baka, hogy e művek is részeivé válnak a halál közelségével számoló összegző műveknek, hogy – a látszat ellenére – „beöltözések” ezek is, azt nem csak az egyes szám első személyűségük mutatja, hanem

tematizáltságuk, retorikájuk, metaforaláncaik, a klasszikus alanyi, illetve én-versekre emlékeztető szókincsük: Olomgolyóként átsurrantam én a / Világon, s úgy szállt vélem, mint soha / Még senkivel, az égen át a néma / Kométa: az Orosz História.” Hasonló építkezést mutat a tükörszonettek (is) emlékeztető *Strófák* című műve, mely két versből áll, közülük az első az idő kegyetlen múlását érzéken-érzékletesen megjelenítő létsírató, a második viszont kompozíció-meghatározó módon hordozza magában a börtön képzetét és az angyal motívumát úgy, hogy a *Változatok* és a *Yorick visszatér* elemeit (is) szintetizálni látszik: „Így van reményed üthet még az óra / eljő a kormányzó és Leonóra / Kilép a részeg foglárak közül / (Ő volt csak absztinens itt egyedül)”. Ez, az első szakasz egészében vonja be a szövegvilágba Beethoven operáját, a *Fideliót*, egyes szám első személyben szólva a fogoly Florestan nevében, aki föld alatti cellájában synlódik, ahova az őt kínzó és megölni is szándékozó fogházparancsnokon, Pizzarón kívül senki sem léphet be. Leonóra nem más, mint a címszereplő, Fidelio, aki férfiruhába bújva keresi bebörtönzött férjét, csellel sikerül is bejutnia a fogházba, s – a második felvonásban – megmenti a halál elől a férjét, korty bort és egy falat kenyeret nyújtva neki, amikor rátalál. Ekkor érkezik a miniszter (Bakánál a kormányzó): Don Fernando is, aki felszabadítja az igaz embereket és méltó büntetést ró a zsarnokokra (Pizzaróra is), hogy felhangozhassék az összegyűlt nép szava: éltethesse a hős asszonyt (Leonóra-Fideliót), aki kimentette férjét a halál karmaiból: „Nincs oly szó, mely méltón zengje, hős szíve csodát művelt, hős szíve csodát művelt” („Nie wird es zu hoch besungen, Retterin des Gotten sein, Retterin des Gotten sein”).¹⁷ A versben azonban éppen az az érdekes, ahogy Baka átalakítja az opera szövegekönyvét, ahogy a „történetet” folytatja, ahogy a börtönből való szabadulás, mint korábban látott műveiben, itt is a mennyei világgal lesz azonos, intertextualitássá emelve nem csak a Beethoven-operát, de saját megszenvedett napjait-óráit is, így lesz nem csak Fidelio-Leonora, de Florestan s vele először maga Baka is angyallá: „Majd hazavisz erőlevessel táplál / Félig hű asszonyod de félig káplár / Ki rangjelzést hord fénylő szárnyain / S ekkor megérted véget ért a kín // Ez itt a menny és épp olyan ahogy / A prédikációkban hallhatod / S a gyermekcsont-halomra sem haraggal / Gondolsz hisz angyal lettél végre angyal” (A kiemelés tőlem: Sz. L. S.). A zárószakaszokban már az égi világ mutatja meg magát, úgy, ahogy Baka – még innen – az előre fájlalható hiányokat is sorolva, megpróbálva elfedni őket, látni szeretné: „S milyen közöd lehet az őszi tájhoz / Avar cefréje nem vonz már magához / A téli törkölyt főzze más belőle / Ambróziád szeszmentes égi lőre // Jobb volt kerülni hidd el ide föl / Ahol mi nem hevít nem is gyötör / Bár ami nem gyötör nem is hevít / Nyugalmat kértél megtaláltad itt.”

A létbezártság ontikus fájdalma szól ki a *Van Gogh börtönudvarán* című versből is, mely Vincent Van Gogh Börtönudvar című festményét vonja be a szövegvilágba, Beethoven Fideliójához hasonló erővel, sőt itt a teljes vers a képre épül, annak hangulatát sugallja, de kozmikussá tágítva művészi üzenetét. „Mint van Gogh börtönudvarán ...” – indul a vers, szinte várva, hogy az olvasó képzelje vagy tegye maga elé a festményt, a Van Gogh képzelte világot: az egymást követő, körbe menetelő, magukba roskadt foglyokat. Akik a képet ismerik, tudják, milyen módon képes a festő ábrázolni a reményvesztettséget, megtörtséget, fáradtságot, fásultságot hordozó életérzést: a rabok feje lehajtva, válluk, egész testük megrogyva vánszorognak, szinte húzva magukat, körbe, a zárt falak között. Ezt a hangulatot és életérzést ragadja meg a kép alapján

¹⁷ Vö. Gál György Sándor: Új operakalauz. I. kötet. *Zeneműkiadó*, 1978. 200–207.

Baka, de már az első szakasz végén tovább is mélyíti: sajátjává, magára vonatkoztatottá teszi, illetve egyúttal kivetíti az egész emberi világra, ontikus létbezártságunkra: „Mint Van Gogh börtönudvarán, a tarka / Falak között, kopaszra nyírt rabok, / Úgy követik egymást, a sort betartva, / Társukkal – vélem – hetek, hónapok.” A lírai én és az idő is fogolyként jelenik meg a képbezárt börtönudvaron: az idő sem tehet tehát mást, mint forog körbe, saját tengelyén, ahogy a festő alakjai, ez magyarázza a következő szakasz többes szám első személyűségét: „Megyünk a rend szerint, csak körbe, körbe, / Fénytől vakon, tapogatózva még, / Cellák sötétlő bűzéből kitörve, / E napi séta, ennyi épp elég.” Hasonló jelenetnek lehetünk tanúi a *Fidelió*ban is, amikor Fidelio-Leonora kérésére a foglár teljesíti régi ígétét, egyszer kiengedi az udvarra a foglyokat, akik először vakon tántorognak a napfényben (hiszen rég elszoktak már a napsugár fényességétől). Nincs tehát más, csak a kör, az egyhangú, megváltoztathatatlan állapot: a lét börtöne, mely időbe-zártságként mutatkozik meg, menny és pokol nélküli világ ez, melyből nincs menekvés, felvillantja ugyan a vers a szabadulás esetleges lehetőségét, egy pillanatra valamiféle transzcendenciára hivatkozva, amikor bekapcsolja az angyalképzetet, de a következőkben azonnal vissza is vonja: „Kút ez az udvar – azt hiszed, kimerhet / Belőle még egy mennyei vödör, / Am angyal-őreid csak kinevetnek; / Tudják: nincs fent, se lent, csupán a kör. // Sem a pokol tüze, se mennyek fénye, / Csak ez van, ez a zárt udvar, melyet / Még Isten mért ki körzője hegyével, / S ő szabta meg a büntetésedet.” Az utolsó szakasz nyelvi-retorikai és metaforikus szintézise a versnek, egyszerre önmegszólítás és mindannyiunkhoz fordulás is: „Hetek közt, hónapok között, időd / Fegyházában sínylődő földi rab, / Keringsz tovább te is, akárcsak ők, / És várod a szabadulásodat.”

Hova lesz és lehet menekülésünk e létbezártságból? A vers tanúságtétele szerint csak a halálba. Mi sem bizonyíthatja ezt jobban, mint hogy az eredeti megjelenéskor, a *November angyalához* című, a költő életében utolsóként megjelent kötetben záróversként és a (még a költő által összeállított) posztumusz gyűjteményes kötetben is, e börtönverset éppen az eredetileg kötetcímadó gyönyörű klasszikus petrarcai szonett követi, amely (részbeni) összefoglalását is jelenti az angyal motívum életműbéli immansens történetének, ugyanis az ódai magatartásformának megfelelően a megszólított őszi hónap angyala a posztuláció mozzanatában magába sűríti mind a klasszikus ókori, mind a keresztény mitológia idevonatkozó jellegzetességeit, mégpedig úgy, hogy hihetetlenül érzékien jelenítetik meg: „Jöjj el hozzám, köd-peplumodban és / Krizantém-öllel, őszöm angyala! / Lefordítottad fáklyádat, de ma – / Bár kőpapucsban – a szívembe lépsz.” Az oktáva második négyese még erőteljesebben vágykiteljesítő, ugyanakkor emlékeztet az *Én itt vagyok* című vers logikájára, amely szerint a mitológiai alakok (Európé és Marsyas) éppen nem kővémeredésüknek,¹⁸ hanem ellenkezőleg: kőből való újraéledésüknek köszönhetik versbéli létüket, amikor „Kint száll a köd és megmozdulnak a / kőszobrok most egy képzelt őszi kertben” – olvashatjuk ott, s hasonló szerepet szán a költő a megszólított lénynek is, akihez a következő szakaszban vallozással fordul: „Lennék halottad, s úgy élnék veled, / Ahogy gyökérrel él a föld, a víz; / S bár szemgolyód fehér, akár a gipsz, / Poromból támaszt föl tekinteted.” A sextettben az eddig megfogalmazottak önellentétükbe fordulnak át, hiszen a költői kép szerint a szoborangyal pillantásától halottaiból feltámadó lírai én biztatja hasonlóra azt,

¹⁸ Erről Kerényi Károly: *Ember és maszk. = Az égei ünnep. Vál. és ford. Kocziszky Éva. Kráter Műhely Egyesület, 1995.85.*

akiben társra látszik lelteni, hogy a zárósor erotikája kettős jelentést hordozhasson: egyszerre jeleníthesse meg az élniakarást és a halál illetén módon – a szerelemben való elnyugvás eufemisztikus formájába öltöztetett – elfogadását: „Jöjj el hozzám, november angyala! / Halottak napja elmúlt, – élni kell! / S ha élni kell, a kő is énekel, // S bódít krizantém-szirmod illata, – / Halotti mécs, öröklét lángja tán? / Mindegy! Fejem öledbe hajtánám.”

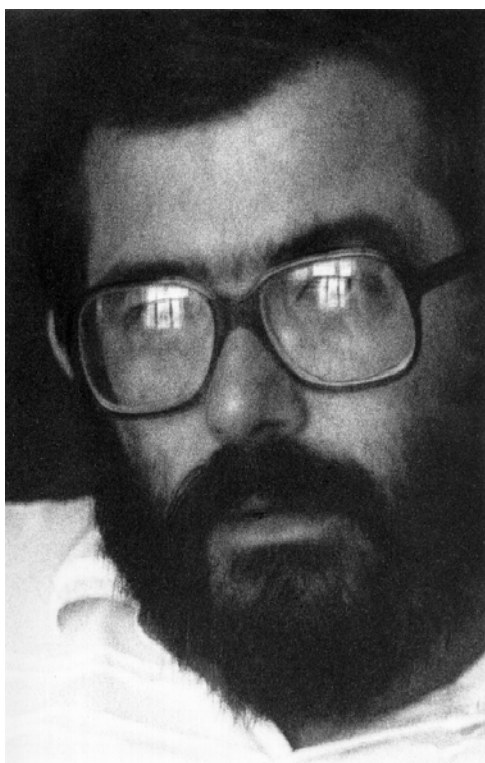
A költő, életének utolsó – csonka – esztendejében (1995-ben) már keveset ír, a gyűjteményes kötetben mindössze hat mű szerepel *Új versek* cikluscímmel, közülük kettő azonban nem is szerepelt a költő által összeállított tartalomjegyzékben (*Rapszódia, Sellő*). Az angyal motívumát verbálisan is idéző mű pedig csak egy van, mégpedig a *Toldi* című, amely egyetlen – igaz, nyolc versszaknyi – hosszú mondat. Jóllehet, már Aranyánál is látható, hogy egy-egy versmondata gyakran kitölt egy teljes versszakot felező tizenkettősökben írt elbeszélő költeményében, mint már az Előhangban is: „Mint ha pástortűz ég őszi éjszakákon, / Messziről lobogva tenger pusztaságon: / Toldi Miklós képe úgy lobog fel nékem / Majd kilenc-tíz ember-öltő régiségben.” De Baka itt nem Aranyt evokálja (verselése is eltér: tizenegyeseket és tízeseket változtat szabályosan), hanem az Ilosvai és Arany megénekelte hőst, hogy mintegy még utoljára „beöltözhessen” valakinek, akiben egyszerre szólalhat meg választott alteregó és a lírai én, az önmagától távolító szerep és a személyességet mégis nyíltan hordozó önvallomás: mindkettő a léttapasztalatok keserű tárházaként mutatkozik meg, hiábavalónak látatva mind a vitézi cselekedetek, mind az emberi törekvések – bármily hősiessé – megnyilvánulási formáit, pedig választott népi hőst is a mennybe helyezi, mint korábbi idemutató verseinek alakjait, csakhogy e menny a legkevésbé sem tudja szebbnek hazudni magát, mint amilyenek a kettős énbé szorított költő látatja: „Oly sűrű lett az alkony mint a kása / mit angyalok kavarnak szorgosan / felhők fehérítő lisztjével berántva / tömegkonyhának látom most Uram // a Mennedet egy bádogperemű horizontnyi éj jut itt mindenkinek”. Az olvasót bizonytalanná teszi már a szokatlan, minden központozást nélkülöző dikció (bár a késői Baka-vers gyakran él vele) is, a költő azonban még tovább nehezíti kontemplációra készülő szemléletünket, mert az enjambement-ok (amelyek nem csak verssorokat, de versszakokat is egymásba hajlítanak) eltérítenek egy ilyen olvasat lehetőségétől, a szavakat sorvégen kettétörő mozdulat pedig lehetetleníti is ilyen közelítésünket, azt sugallva hihetetlen keménységgel, hogy ez nem a (más költőknél esetleg ismerős) mégis-derűs szemlélődés tere és ideje, hanem a keserű-fájdalmas ítéleteké, amelyek mögött ott van természetesen Toldi történetének számos, tapasztalatokkal telített mozzanata csakúgy, mint a korábbi angyalversek történetesített lehetőségei, de úgy, hogy a kettős én által hordozott tételek ismét – és végérvényesen – a deformáció és demitologizáció eszközeivé lesznek, mert egy-egy pillanatra feldereng a lét lehető boldogságára utaló menny valóságának enyhet adó képzete („és aszujától álomi boroknak / szám szélén csordul édesen a nyál”), a költői szándék azonban ezt is visszaperli, visszahúzza és lemondó gesztusokká merevíti. A Toldi-történetnek az olvasóban bünt vagy hősiességet idéző rekvizitumai kozmikus emberi hiábavalósággá, a hősi szembenézés, a harc vállalása értelmetlen kilátástalansággá silányul: „a telihold-malomkő feldereng még / vér- és velő-szennyyel de engemet / nem büntudat gyötör kegyetlen eszmék / feszítik próbatétre szívemet // s közben fölöttem címert festegetve / sárkányt levágott karddal és / bíbor lángnyelveket formáz az este / heraldika talán ez az egész // Világ s behorpadt pajzsa bár a Naprend- / szernek de mégis acélsisakom / résén át nézem lándzsáját szegezve / hogy támad rám na-

ponta új napom”. A vers befejezése a mennyből visszanező kettős én életút-értelmezése, amely szerint ahogy maga a lét, annak hiábavalósága, újra- és újrakérdező állapota s vele kiszolgáltatottságunk, folytatódik odaát is: „bár fröcsköltem volna szét a Tejúton / a Bence-hozta sárga aranyat / a csillagokat s nem kellene folyton / bizonygatnom vitézi voltomat // megfékezni a megvadult bikákat / itt méltóbb dolgom amúgy se leszen / odalökik jutalmul majd a máját / s híg angyal-kásám feltéttel eszem”. Hihetetlen iróniával szólnak e sorok, azt sugallva, mintha a világ egésze sem hordozhatna értelmet, mintha nélkülöznünk kellene a hitet a lehetségesben, mintha az isteni nem is létezne s csak az ördögi vezérelné a sorsunkat. Ezt a kettős kiszolgáltatottságunkat többször megfogalmazta a költő (a *Sátán és Isten foglya* című művétől kezdve számos prózai és költői alkotásban) s tudjuk, hogy az ördögi valamikor égi volt, hiszen Lucifer sem más, mint bukott angyal, ez azonban már egy újabb „története” a Baka-lírának.

Hiábavaló volt tehát a költői-emberi kísérlet: odafordulni és megkapaszkodni az égi világot közvetítő lényekben, s vajon ők – a várt feladat-teljesítés közben – bukásra ítéltettek? Az olvasó csak *nem*-mel válaszolhat, megismerve azt a költői teljesítményt, amely e versek és e motívum hozadéka is, az *igazi* választ azonban csak Baka István és (még inkább) angyalai tudják odafönt!

Vissza a Forrásokhoz

BESZÉLGETÉS LÁSZLÓFFY ALADÁRRAL

HEVESI ZOLTÁN ISTVÁN: Mindenekelőtt köszöntöm Lászlóffy Aladárt a Láthatatlan Kollégium Vissza a Forrásokhoz című sorozatának második találkozásán. Mit jelentett Ali bácsinak – és mit jelent ma – az első Forrás nemzedékhez való tartozás?

LÁSZLÓFFY ALADÁR: Abban a kontextusban, amikor ez a forrásosdi kipattant, akkor a levegőben volt valami egyéb. Először is: „Világ proletárjai, egyesüljetek!” Ennek volt egy tágabb formája, a szakszervezet, és egy szűkebb, ez volt a Párt. Nem minden szakszervezeti tag volt párttag, viszont minden párttag szakszervezeti tag volt. Ezen túl egyéb csoportosulást csak az Alkotmányban lehetett találni, utcán nem. Mai szemmel talán nehezen érthető meg, hogy (túl a személyes kapcsolatokon) nem volt tanácsos semmi, ami nem szervezett. A fennálló rend, rezsim, kultúra ideológiai alapon hevesen tagadta, hogy léteznének nemzedéki ellentétek. Tehát: fiú az ő atyját nem bírálja, atya az ő fiát bírálhatja, de nem „azért”. Ebben az értelemben kevésbé volt tanácsos elfogadni, érezni egy olyan indítást, hogy egy nemzedék talán másképp gondolkodik. Valószínűnek tartom, hogy a másként gondolkodás egyik legősibb formája a szellemi tétnek, ugyanis például Káin egészen másként gondolkodott, mint Ábel. (Ez később tettekben is megnyilvánult.) Mi akkor voltunk fiatalok, amikor már azt kezdték mondani, hogy a szocializmus sokoldalú. Nyilván megkérdézhethetnénk, hogy: Miért, azelőtt egyoldalú volt? Erről soha senki nem beszélt, de attól a pillanattól kezdve sokoldalú volt, és ez az értékrenden egy pozitív irányba történő elmozdulást jelentett. Ebbe a sok oldalba azért az nem fért bele, hogy a nemzedékek külön próbáljanak maguknak programot, vagy külön ízlésvilágot kialakítani. A szocialista erkölcs, a szocialista viszonyulás benne volt abban, hogy elképzelték az irodalmat, ahogy elképzelték, hogy egy új generáció feltűnik. Azt képzelték, hogy ez a nemzedék majd ugyanolyan elvtársakból fog állni, mint az addigiak.

Ez a nemzedék valószínűleg több irányból és több feldühödés eredményeképpen talált önmagára, úgy képzeljétek el, hogy egy csendes, holdas éjszakán, mikor már minden ablak sötét, egyszerre felgyúl egy fény, kicsapódik egy ablak, valaki óriási, házsártos veszekedésbe kezd, aztán szemben egy másik, egy harmadik, és ingben-gatyában kifutnak nyolcan-tizen, lihegve és méltatlankodva, aztán a tér közepén, ahol csobog esetleg egy szökőkút, találkoznak. Egyszerűen, mert valahonnan a házsártos feleség, a hirtelen rájuk szakadó plafon, vagy a szobán átfutó kiséger – tehát valamilyen felháborodás – odahordja őket. Így történt az, hogy az irodalomba való befogadtatás már eleve meghatározta, hogy lesz itt nemzedéki háború is, mert ez nem velünk kezdődött, hanem azzal a Móricz-kollégista nemzedékkel, tehát Herédi Gusztávval, Fodor Sándorral, Bajor Andorral, és alig valamivel később Kányádival és Páskándival, akik „nagy fiúk” voltak már ’44–’48 között, és akik első nyersanyagát, ágyúütelékét képezték egy ideológiai bevetésnek. Rájuk mondják, durván leegyszerűsítve, hogy a háború után volt egy népies szakasza az erdélyi irodalomnak. Ezt úgy kell érteni, hogy minden, ami népi volt, vagy véletlenül egybeesett a népieskedő vonulatával vagy különöségeivel, de már szocialista, osztályharcos színezetet kapott, az elfogadható volt. Ennek az első exponense Kányádi volt. De ha rákérdeztek, hogy ki volt az előttünk járó nemzedékben az első modern költő, akkor ugyancsak azt mondom, hogy Kányádi.

Vagy mind a kettő nagyjából talál Páskándira is, aki a népiséget inkább csak mímelte, mert érezte, hogy valahol közel áll hozzá. A népi dolog abban az időben egy nagyon pozitív valami volt, tehát mindenképpen megpróbálta ő is. Ezt azonban annyi nem-népi és nem-modern között nem tudták nemzedékké formálni, nem tudtak mozgalomként megindulni.

Mielőtt tovább megyünk, mindenképpen ki kell jelentenem: semmiféle összebeszélés nem volt a Forrás nemzedék indulásánál. Egyetlen egységes, konferencia-jellegű összeülés volt, a nagyanyám háttér díványán, amikor újra visszakaptuk a Gaál Gábor Kört. Akkor történt egy olyan számbavétel, hogy: nini, ott van a Szilágyi Domokos, nini, a Kántor Lajos, Jancsi Pál, Páll Lajos, öcsém. Körülbelül nyolcan-tízen lehettünk ott, kapcsolt részekkel. A kapcsoltrészek a múzsák voltak. Abban az időben még két igazán tehetséges költőnő volt, kapcsolt részek nélkül – az azóta elhunyt Tamás Mária, és Hervay Gizella.

Ez a sok baj végül is összehozta a társaságot, olyan miliőbe, közegbe, amiről ma azt hinnénk, hogy negatív. Pedig íme: pozitív. Azt lehet mondani, hogy minket Hajdú Győző talált ki. Az első olyan lapszám, ahol ez a banda 1956 októberében megjelent, és amelyben ott volt már Páll Lajos, Tóth István, Csávossy György, Jancsik Pál, Hervay Gizella, Szilágyi Domokos, jómagam, már a jószemű szerkesztőnek volt a reflexe. A kor levegőjében az is ott volt, hogy: Elvtársak, észrevenni a fiatal sztahanovistát, és idejében támogatni, mert ez a vezetői kvalitások bizonyítéka.

Arra, hogy jó érzés volt-e a nemzedék tagjának lenni, azt mondom, hogy: Hm, hm, biztos. Utólag ezek mind személyes barátok is lettek, részben azért, mert gyerekkor óta ismertük egymást. Például, ha hiszitek, ha nem, '46-ban közöltem először a Dolgozó Nőben, ott közölt először Szilágyi Júlia, ott közölt először Veress Zoltán. '52-től már Jancsik Palival is ismertük egymást, és Kántor Lajossal osztálytársak voltunk elemtől, középiskolán át, együtt érettségiztünk, végül pedig együtt voltunk öt évig az egyetemen. Szilágyi Julikáék, Csabáék, Szilágyi Domokosék egy évfolyammal lennebb jártak. Tehát az összezártság, és az, hogy, elvtársak, vannak munkásifjak, vannak szegény parasztifjak, és vannak szegény értelmiségi ifjak, valahogy ki is adta az alakzatot, amiben haladjunk. A lényeg az, hogy a nemzedék tagjának lenni jelentett egyfajta védelmet, és azt, hogy egymás esztét a legkülönbözőbb helyzetekben kipróbálhattuk. És, tetszik, nem tetszik, a nemzedékek lett aztán egy ideológusa, ő nevezte ki magát annak, mi pedig elfogadtuk, ez Kántor Lajos volt. Lajos, azt hiszem, ideológusnak született...

Az újabb nemzedéknek különben eszébe sem jutna rákérdezni, hogy az akkori értékskálának a negatív oldalán helyezkedett el az is, hogy: szabadvers. Jóllehet a két világháború között szocialista értelemben volt renitens dolog szabadverset írni, a háború után viszont, a „Zúg a traktor, szánt az eke, / Elvtársnő, öntözhettek-e” formavilágában magas labdát jelentett, és ezeket a labdákat fel is dobták, és baseball-szerűen ők maguk le is ütötték. Ugyanis az első konfliktusom Látay Lajossal például akkor volt, amikor azt mondta nekem, hogy: Ti úgy írtok, mint a Tristan Tzarának, meg a Bretonék – bár úgy írtunk volna –, és én akkor csak azzal tudtam érvelni, hogy: És ezt te olyan marhaságok nevében mondod nekem, mint a Reviczky Gyula? Ebből látszik, hogy a mi hozzáállásunk sem volt feltétlenül egészséges, inkább támadásra támadó, kunkorodásra kunkorodó. Az, hogy az ember fiatalon mit mond, nem feltétlenül az akkori álláspontját fejezi ki, jelentheti azt is, hogy mire ingerelték.

OROSZ JUDIT: *Ez a kialakult csoporttudat mennyiben befolyásolta az Önök által művelt irodalmat? Mennyiben volt mai szemmel jelentősége annak, hogy ne egyénenként, hanem csoportosan jelentkezzenek?*

L. A.: Ez jó kérdés. Ugyanis az ember nem önerőből hülye. Az, hogy más is ugyanarra a következtetésre jut, az egy ősi közege a jóérzésnek. Mindenképpen fontos volt, hogy találkozott az a néhány ember, akik nem programszerűen, nem előre elhatározva, de mindenképpen másképp képzelték el a verset. Mikor bennünket azzal vádoltak, hogy úgy írunk, mint a lejárt, polgári, avantgárd nem-tudom-mi, akkor mi nagyjából csak két dolgot nem tudtunk: hogy mi is az az avantgárd, másrészt pedig, hogy ki az a Tristan Tzara és André Breton, mert ugyebár akkor még a Kosztolányi elvtárs és a Babits elvtárs sem álltak valami jól. Két út állt előttünk: vagy vállaltuk azt, hogy: Igen, igen, mi ezt csináljuk, vagy pedig bevalljuk, hogy műveletlenek vagyunk. Nos, mi ahelyett, hogy bevallottuk volna, dacosan azt mondtuk, hogy mi igenis avantgárdok vagyunk. Ebből következett az, hogy egymással gondolatot, kéziratot cserélünk, rábólintunk, valahol lekoppintjuk azokat a kliséket, azokat a belső formákat, és óhatatlanul közeledik egymáshoz az a befejezettség-eszményünk, amit ma kánonnak neveznek.

Itt valóban történt egy váltás, mert egyrészt tehetségtelen, rosszul megírt, csengőbongó versezetekkel szemben egyszercsak jelentkezik egy nemzedék, amelyik mást ír, és az a más azért mégiscsak elfogadható, amit az is bizonyít, hogy az Igaz Szó '56 októberi száma közölte ezt a társaságot. Az addig használatos, addig vetett vers-dikció, vers-diskurzus, vers-retorika helyett egy más ilyen izét kezdtek el bevezetni – nem hiszem, hogy tudatosan, nem hiszem, hogy összehangoltan. Huszár Sándor azt mondta, hogy: Szamarak, írjatok, tegyétek le a garast! Írjatok néhány komoly pártverset, tehetségesek vagytok, és a Pártnak az a fontos, hogy jó piacról vásároljon. Akkor elbocsátja ezeket a hülye klapanciákat gyártó költőket. És mi ezt be is vettük. Muszáj volt bevenni, mert kötet nem is jelenhetett meg anélkül, hogy lényeges része ne szóljon a Pártról. Ezt különben követni lehet, szinte mint a karbon 14-gyel, hogy a Forráskötetében mindenkinek van, szinte egy ciklusnyi, úgy '64–65-ig. A *Képeskönyv a vonalokról* című harmadik kötetemben még van ilyen vers, attól kezdve, a *Szövetségektől*, *A betvenes évektől* kezdve mindmáig nincs. Annak idején Jevtusenko elvtárs megmondta: fiúk, az irodalmat majd megvizsgálják. És ő végül is arra gondolt, hogy lehet handabandázni, de a lenyomatott textus ott van; az író, a költőt nem muszáj szeretni, de ami irodalomként elétáratott és megmarad, azt kell megmérni, az a lényeges.

Az, hogy a nemzedék egy kánonváltozás alapját szolgáltatta, az gyakorlatilag azt jelentette, hogy: elég sokan voltunk. Ha egy, akármilyen tehetséges ember van, az mártírként, vagy valamilyen formában elkopott volna, feldolgozták volna a fogaskerekek. Így a jelentkezés nagyjából konkludens volt olyan szempontból, hogy nyilvánosan elfogadták ezt a nemzedéket. A Kántor-Láng például értékeli, hogy mennyire a szocializmus igénye csendül ki abból, amit ez az új nemzedék is ír.

Ezzel együtt 1958 januárjában volt a Bolyai Egyetem aulájában az első estünk, ahol ott voltak már velünk a képzőművészek, a zenészek. Velük a katonaságnál is együtt voltunk, együtt voltunk a román kollegákkal is. Itt jön be a román szál, ugyanis Bukarestben élt jó néhány olyan író, akinek ez nemcsak szenvedélye volt, hanem már a '30-as évektől a létformájához is hozzátartozott a román irodalommal való kapcsolattartás. Ilyen volt Majtényi Erik, Szemlér Ferenc, ők voltak, akik '58 és '60 között összehozták bennünket Nichita Stănescuval, Cezar Baltaggal, és mikor, nagyjából két-

három évvel korábban a románok Luceafărul néven elindítottak egy könyvsorozatot az elsőkönyveseknek, Domokos Géza és Szemlér Ferenc, meg Majtényi kiügyeskedték, hogy a magyar elsőkönyvesek is megjelenhessenek, és a Forrás embléma és elnevezés került rá az első könyvekre.

Még egyszer hangsúlyoznám, hogy itt különbség van egyrészt az indulás ideje, módja, szórtsága, és aközött, hogy ez szállá sodorhatóan egy vonulattá válik, mert az már fenn van a könyvespolcon, a többiről pedig csak beszélünk. Ez elszállt, az a „scripta manent”.

OROSZ JUDIT: A csoportos jelentkezésnek van egy negatív oldala is, hiszen akkor lehet bíráltni... Mivel vádolták a Forrás-nemzedéket, illetve egyáltalán vádolták-e?

SZILÁGYI JÚLIA: Emlékszel egy bizonyos Ács álnéven közölt „feljelentésre” az Előrében? A Korunkban megjelent verscsoport kapcsán, amelyhez a Lajos felkérésére én írtam egy „kopf”-ot, és amelyben te voltál, Pali, Fábián Sándor, Szisz... Ez az Ács néven írott cikk azt tartalmazta, hogy: Mi az, hogy ezek a költők őszinték? Tehát mások nem azok? Ugyanezt mondta aztán Nagy István is...

L. A.: Nyilván ugyanez történt volna akkor is, ha azt írod, hogy: Íme egy nemzedék, amely őszintétlen. Tehát itt kiút nem volt. Amit viszont hangsúlyozni kell: ne-hogy azt higgye valaki, hogy ez egy renitens nemzedék volt, itt arról volt szó egy-értelműen, hogy voltak dolgok, amelyeket lehetett másképp csinálni, és hogy az is hülye, aki tudja másképp csinálni, jól csinálni, vagy legalábbis: szebben csinálni azt, amit mások tehetségtelenség vagy egyéb okok miatt másképp csináltak. Tehát ebben különbözött a mi nemzedékünk, és semmiképpen sem abban, hogy ez már egy jól fejlett, kezelésre szoruló összeesküvést jelentett volna.

Ami pedig az „Ács” elvtársat, vagy Nagy István hozzáállását illeti, szét kell választani, hogyha árnyaltan akarjuk látni a dolgokat. Volt egy beprogramozott, egy robotlélek-hozzáállás, amely tudta, hogy „ettől eddig” mi van, és ami ennél kinnebb esett, az nem tartozott oda, tehát le kellett nyesegetni. Nagy István hozzáállása szinte végig ilyen volt. De nála is ott mutatkoztak a meggondolkodás tünetei, a Sáncaljától, ugyanúgy, ahogy Veress Pali bácsinál, akik megírták ’44 nyaráig vagy későbbi időig, hogy mi történt, és reszkettek, hogy mikor tartanak náluk házkutatást. Ugyanis a háború utáni években csak kérlelhetetlennek vagy hazugnak lehetett lenni – és éppen ez volt a Nagy Istváné szinte inertív hozzáállása mindenhez. Nagy Istvánnál nem vonom kétségbe, hogy ez őszintén történt, de nagyon sokaknál ez a látszat-kérlelhetetlenség indokolt egyfajta versengést, hogy ki az, aki először „éber”, ki az, aki észreveszi, hogy itt két jelzővel a Kántor a sorok között próbál valamit mondani.

Persze nekünk azt sem mondta senki – mint ahogy 476-ban sem szóltak, hogy: gyerekek, vége az ókornak – hogy vigyázat, mert aztán ’90-ben lesz valami fordulat. Mi arra rendezkedtünk be, hogy ez kétszáz évig tart, és modus vivendit kell találni, ezalatt meg kell írni ugyanazokat a „Nyílnak a völgyben a kerti virágok”-at, és amennyiben ez a Forrásnemzedéknek sikerült, akkor eme kupola, katakombá alatt sikerült, bár mi akkor nem éreztük katakombának.

H. Z. I.: Felvetődött már az avantgárd, ezzel kapcsolatban lenne egy kérdésem. Egy időben bevett közhely lett az első Forrás-nemzedékre, és különösen Szilágyi Domokosra és Lászlóffy Aladár-ra vonatkoztatva, hogy neoavantgárd vonalba tartoznak. Ali bácsi most, a kilencvenes évekből visszanezve mennyire gondolja, hogy valaha avantgárd lett volna?

L. A.: Mi annyiban voltunk avantgárdok, hogy később, amikor erre rányitották a szemünket, akkor ezt valóban tudatosan műveltük. Ennek egyébként voltak előzményei, például Méliusz József, de ő teljesen a szocialista avantgárd költészet exponense volt, a szónak a kassáki értelmében. Ez ránk bizonyos értelemben hatott, de semmiképpen nem úgy, hogy aztán Görömbei írta, hogy mindnyájan Méliusz hatására kezdünk. Méliusz csak megerősítést jelentett, de semmiképpen nem elsődleges az a „Méliusz-szalon”, ahová Szilágyi Domokoson és rajtam kívül még nyolc-tíz ember eljárt. De pont olyan baráti „farkascordában” csatangoltunk Majtényi Erikkel, aki végig míves költő volt. Tehát ez semmiképpen sem jelenti, hogy formai jegyeken, formai csiszolódáson kívül bármi átjött volna ebből a két világháború közti avantgárdból. Viszont attól kezdve már olyan értelemben vállaltuk az avantgárdot, ahogy Cs. Gyimesi Éva a kánonváltásról beszél: a kánonváltás nem az egész irodalmat érintette, hanem először kifejezetten a Forrás első nemzedékét és annak körét. Itt még egyszer tisztázzuk, hogy nem feltétlenül azokból áll a Forrás első nemzedéke, akiknek az első két évben Forrás-kötetük jelent meg. Pontosan úgy a Forrás első nemzedéke Szilágyi Júlia vagy Fábíán Sándor. Nyilván nem voltunk annyira számos nemzedék, mint amennyire a következő. A következők indulásáról még azt kell elmondani, hogy mi „dajkáltuk” őket, és ez felháborodást szült. Akkor mondták a Nagy István és „Acs Pityu”-féle hangok, hogy: Mi van itt, kérem, fiatalok írnak előszót fiatalokhoz? Az történt ugyanis, hogy talán Király Lacinak, Farkas Árpinnak – négy-öt embernek – a kötetéhez én írtam az előszót.

Itt megint visszatérek a nemzedékszerveződés módozataira, elfogadott kánonjaira, ugyanis akkor a fiatalokat be kellett vezetni, mint az úrilányt az első bála egy garde-mama. Tehát ha én például jelentkeztem, akkor egy kipróbált elvtárs Târgu-Jiuból – Majtényi Erik – előszót írt a kötethez. Nos, az elsőknél ez így ment, hogy valaki: „Szemlér Ferenc”, „Reviczky Gyula”, „Kossuth Lajos” és „Bajza József” vezette fel a fiúkat. A második nemzedék esetében már jók voltunk mi is, sőt, mi úgy éreztük, hogy sokkal avatottabbak is vagyunk – de persze akkor jöttek az említett hangok is.

Közben jöttek azok a bizonyos változások, ugyanis '65-ben sok minden változott meg egy miccentésre, amikor azt mondták, hogy az új vezetővel más szelek fognak fújni. Valami azért tényleg volt, mert egy csomó mindenben liberálisabban kezelték a dolgokat. Többek között szabad volt avantgárdot játszani, vagy azt az avantgárdot, amelyet domesztikálva elfogadott a – nem cenzúrának nevezett – Sajtóigazgatóság. Magyarországon viszont ezt sem volt szabad játszani, minden egyéb liberalizmus ellenére. Ez az avantgárd tenyészet nálunk ott tetőz – bőven Szócs Géza után – a *Szövegek és körülmények*, a *Kimaradt szó* táján, ahol valahol ma a Nappali Ház van. Ebben a tetőződő diszkurzusban a politikumot már igazán nem tudod fellelni, és egyáltalán nem használható semmilyen ideológiai front igazolására.

O. J.: *Összefügg-e az új irodalom azzal, hogy valamilyen hagyományokat is magáénak tekint a Forrás-nemzedék? Lehet-e arról beszélni, hogy egységesen a magáénak tekintett valamilyen irodalmi hagyományt?*

L. A.: A Forrás-kötetek nyakig tele vannak Babitscsal, Illyés Gyulával, Kosztolányival, József Attiláról nem is beszélve. Az egész múlt Mohácsostól feltűnt ezekben a szövegekben. Sokszor egészen érzékenyek voltak egy-egy verssor kapcsán – kérem, ez nem lesz jó így –, és akkor alkudozni kellett. Máskor viszont, ha haladó hagyományként beleillett az elképzelésekbe – és haladó hagyományként mindenki beleillett – akkor nem tiltakoztak. Ilyen értelemben a haladó hagyományt felvállalni nemcsak hogy

szabad volt, hanem illet is. Hogy mi volt az, ami a cenzúrát ingerelte, az sokszor egészen személyre szabott volt vagy a levegőben volt.

Egy ideig például az Előre *Vasárnap* című mellékletét szerkesztettem. Egyszer csak jön hozzám egy Cseke Péter nevű fiatalember, hogy: te, írtam a recsenyéidekről egy riportot, hogy ezek miket csináltak a századfordulón; szörnyű, de ezek kivándoroltak Amerikába. Ez ideológiailag ugyan nem helyes, de én meg is bírálom őket. A címe az volt, hogy; *Atkorcsolyáztunk Amerikába*. Én lelkesen le is adtam az anyagot. Honnan tudtam volna, hogy a következő héten Ceausescu elmegy Amerikába? Ebből óriási baj lehetett volna, ha idejében nem vesszük észre.

CS. GYÍMESI ÉVA: *Ha már itt tartunk, akkor megkérdezhetem, hogy miért írtál te Szabó Lőrincről szakdolgozatot?*

L. A.: Ez azért érdekes, mert mi József Attilát mindnyájan imádtuk, mindnyájan a világ legnagyobb költőjének éreztük, nemcsak a magyar irodalom vagy a huszadik század legnagyobb költőjének, és azt hiszem, hogy igazunk volt. De attól függetlenül, hogy az egész nemzedék a József Attila-imádat, és egy kicsit az Ady-imádat jegyében írt, nekem az volt az érzésem, amikor „megismerkedtem” Szabó Lőrincsel, hogy legalább akkora nagyság a magyar irodalmon belül, bár talán kevésbé fordítható. Úgy éreztem, hogy az ő mediatisáltsága nem olyan nagy; plusz volt egy Szabó Lőrinc-momentumom. Talán az azelőtti délutánon, hogy fellótték volna az első műholdat, halt meg egy Balaton-parti kórházban Szabó Lőrinc. Lényegében akkor fogant meg ez a dolog.

Aztán teltek-múltak az évek, és mindig felvetődött, hogy ha az elvtársnak nincsen egyetemi végzettsége, akkor bizony-bizony levonnak a fizetéséből. Akkor elhatároztam, hogy leteszem az államvizsgát, és úgy '71 körül meg is írtam a Szabó Lőrincről szóló szakdolgozatot.

Azt a bizonyos negyven oldalt aztán Hajdú Győző kérésére továbbfejlesztettem az Igaz Szóban. Volt akkoriban egy kismonográfia-sorozat, és egy ilyen kismonográfia lett aztán a Szabó Lőrinc-dolgozatomból. Hogy miért Szabó Lőrinc? Azért, mert én a mai napig is vallom, hogy Szabó Lőrinc egyike a huszadik század legnagyobb költőinek, és éppen azért jelentős, mert a formát a végtelenségig tisztelve, és a lehetetlen kifejezésére is tökéletesen használva, végig így tudott kommunikálni.

H. Z. I.: *Azt hiszem, tágíthatjuk ezt a kört a költészettől a kultúra irányába, hiszen Lászlóffy Aladárra induló kötetétől jellemző az alapvető történelmi élmény, a minden-mindennel-összefügg. Ha megnézzük a versek hivatkozási alapját, akkor egy hatalmas, képzületbeli könyvtárat „gyűjthetünk össze”. Hogyan épül be ez az anyag az emberi kultúrába, vagy személyesen Lászlóffy Aladár költészetébe?*

L. A.: Két mérőpontot mutatnék fel. Az egyik, amit a hatvanas években megfogalmazott egy nagyon kinyíró kritikájában Földes László. Az összehasonlítási alapja az volt, hogy: Ez a Lászlóffy mennyivel gyengébb, mint a József Attila. És igaza volt. Bebizonyította, én egy ámolygó fiú vagyok, aki rettenetesen rácsodálkozik a technikára és arra, hogy az emberiség halad, és itt minden jóra fog fordulni. Ennek a bődületnek én ma is hiszek, csak akkor azt gondoltam, hogy: ezt a mozt én még látom. Ma már biztos vagyok benne, hogy ennek a moznak a végét senki sem fogja látni. De azért is hiszek benne, mert ahhoz a nemzedékhez tartozom, veletek együtt, akinek a neandervölgyi Pupi-Nyenyerevel szemben megvan az az esélye, hogy megnyom egy gombot és meggyúl a villany.

A második mérési pont a Cs. Gyimesi Éva könyve, a *Találkozás az egyszerűvel*, ahol ez már másképp merül fel, mert abban a pontban már úgy fest, mint egy célfotó, ahol oldalról látnak téged. Más volt tehát a Földes Laci „radaros” mérése, és már az Évái, és Földes Lacinak is igaza volt, és Évának is igaza lesz.

Cs. Gy. É.: Ne kerüljük meg a kérdést... Engem mindig foglalkoztatott, hogy lehet-e történelemfilozófia viszonylatban arról beszélni, hogy: fejlődés. Es egy idő után az érlelődött meg bennem, hogy nemcsak a szocialista fejlődésérvet kell elutasítanom – hogy egyáltalán létezik tökéletes társadalom –, hanem magát a történelem hegeli, teleologikus szemléletét is. Neked van egy olyan versed, hogy Középkorok. A kérdésem az, hogy mindig olyannak látad-e a történelmet, ahogy abban a versben, azaz: relativizálódottan, a mai kor emberének gögje nélkül a régi korok iránt? Érzel-e a saját világszemléleted alakulásában történelemfilozófiai következetességet, vagy változott ez a szemlélet?

L. A.: A válaszom röviden az lenne, hogy: kezdetben vala a statikus történelem-szemléletem, nosztalgia egy élőképként megjelenő múlt iránt. Ebben nagy szerepe volt részben a neveltetésemnek, különböző olvasási szokásoknak, a gyűjtőmániáimnak. A múlt bennem egyfajta hangulati buborékot jelentett. Ezt a statikus történelemszemléletemet aztán óhatatlanul mozgásba hozta már az is, hogy az idő telik; az olvasmányok, a történelemmel mint nyersanyaggal való bíbelődés. Ez a hangulatokban létező történelem tehát átváltozott mozgó történelemmé, de hivatkozhatok Spenglerre is, aki azt mondja, hogy ugyanaz a dolog, ugyanaz a fázis más kultúrákban máskor történik meg. Amikor ezt a motívumot „meghallottam”, saját magamnak kellett olyan időt szereznem hozzá – és ez évtizedeket jelentett –, hogy hangszereljem. És itt van igaza Évának: az ember nem marad meg saját fiatalkori történelemszemléleténél. Talán ez az a sokat vitatott erény-hibája Madách Tragédiájának is, hogy valahol Madáchban egy statikus, csak képekben megnyilvánuló történelemszemlélet maradt meg. Az az érzésem, hogy filmen nem tudta volna megrendezni a Tragédiát, csak színpadon.

A történelem folyását természetesen nem tartom célelvűnek, de az elején tényleg azt hittem, hogy minden a jó, a javulás irányában halad. A relativizmus persze már abban ott bujkál, hogy: mi az a jó. Azt kell mondanom, hogy ezt Sztálin elvtárs sem gondolta komolyan, mert amikor megkérdezték tőle, hogy mi jön a kommunizmus után, akkor azt felelte: A kommunizmus egy felsőbb foka. Tehát ő sem gondolta végig, hogy: egyszer akkor meg is érkezünk? Abban hinni tehát, hogy egy cél fele halad az egész, szerintem átgondolatlanság.

H. Z. I.: Ali bácsi szerint mennyire fontos a kritika, és úgy általában: hogyan viszonyul a kritikához, kritikusokhoz?

L. A.: Annyit mondhatok ezzel kapcsolatban, hogy legalább kétféle kritika van: az a bizonyos tudomásul vevő, regisztráló, ünnepélyes nem-bántunk-kritika, és ez nem ér semmit. Viszont nagyon jót tesz a szerzők hiúságának, jót tesz annak, amikor valaki számba veszi, hogy hányszor, hányan írtak valakiről. És van a szó szoros értelmében vett kritika, amit a magyar irodalomban is sokan művelnek – köztünk a par excellence, sokszor az igazságtalanságig is elmenő kritikus, Szócs Pista. Az a kérdés, hogy nálunk melyik kritika van túlsúlyban. És ez koronként mindig más. Azt hiszem, a szocializmus inertív öröksége nálunk az, hogy érdemben nem lehet kritikát írni, valamiért sohasem, úgysem lehet megírni a véleményedet, ezért aztán megszületett a ki-vágom-magam-kritika. Ez vagy ünnepélyeskedő, vagy felköszöntő, vagy biztató, vagy vállonveregető, de semmit nem árt, főleg a műnek.

O. J.: Még azt kérdezném meg, hogy Ali bácsi hogyan látja a mai költői csoportosulásokat, és van-e ma szükség csoportos fellépésre?

L. A.: Szerintem soha nem attól lesznek a csoportosulások a költészetben vagy a társadalomban, hogy van-e rájuk szükség. Attól van rájuk szükség, hogy léteznek. De ezt nem előre megfontoltan szokták elgondolni. Ezt mint törvényszerűséget legfeljebb észrevételezhetjük, de minősíteni, hogy kell-nem kell, nem érdemes, hisz legfeljebb egy olyan jelenség, amely esetleg leírás tárgyát képezheti. Ilyenek vannak, voltak, és „vanni fognak”.

O. J.: Köszönjük szépen a beszélgetést.

Szerkesztette: BALÁZS JÓZSEF IMRE és HEVESI ZOLTÁN ISTVÁN

*

A legifjabb erdélyi bölcsészgeneráció tagjai – akárcsak az előző nemzedékek – nem elégszenek meg azzal, hogy elfogadják az iskolai és egyetemi tankönyvek, kézikönyvek lapjain átörökített, többé-kevésbé merev irodalomszemléletet és értékrendet. A hagyománnyal kezdeményezett közvetlen párbeszédre vállalkoznak, hogy elsősorban a maguk számára, mai nézőpontból újraolvassák-írják az irodalmat és annak történetét.

A kolozsvári Láthatatlan Kollégium most nem csupán e jogos nemzedéki igény megszólaltatója, hanem szakmai partner abban a szegedi egyetemen kezdeményezett négyéves kutatási programban, mely a magyar irodalom és a kritika 1957 és 2000 közötti történetének újszerű megközelítésére vállalkozik. Szegedi irányítója Odorics Ferenc, docens, aki az Elméleti Munkacsoportban maga is egyetemi hallgatókkal, doktoranduszokkal együtt végzi a filológiai és értelmező tevékenységet. A tervek szerint a munka eredménye négy kötetben fog megjelenni.

Közös célunk többek közt azoknak a kanonizációs stratégiáknak a feltárása, ahogyan az irodalomkritika és -történetírás szűri, válogatja, értékké avatja a műveket, vagy éppenséggel egy-egy megcsontosodott kánon lebontására törekszik. Tanszékünkön már több – főként magiszteri – szakdolgozat született a kanonizáció témaköréből. Szegedi előadásaim és szemináriumaim (Új horizontok – változó kánonok) szintén ebbe az összefüggésbe illeszkednek.

A Láthatatlan Kollégium tagjai az első Forrás-nemzedék által teremtett értékek szemléletének felrészletét szolgáló és a kánonképződés titkait fűrkésző tevékenységbe kezdtek. Ennek előmunkálataihoz tartozik az a nyilvános interjúsorozat, melyet a nemzedék író és kritikus tagjainak szíves közreműködésével – elméletileg átgondolt kérdéskörök alapján – e tanév folyamán készítenek.

CS. GYÍMESI ÉVA

LÁSZLÓFFY ALADÁR

Május 18

Páskándi Géza emlékére

*Májusban Kolumbusznak lenni
s várni egy októberi estét.
Májusban sült szerelmet enni
s éhesen binni: holnap lesz még.
Május a virághóglyótok.
Májusban hajlongnak az eszmék.
Májusban halnak ki a gótok.
Májusban bármi velem lesz még.
Májusban országot találtam,
regénybe préselt múlt-virágot.
Májusban tudtam még hol álltam,
mióta célkeresztben állok.
Májusban kiírni a versenyt
a legutolsó lovagoknak,
akik még virágot és verset
és régi csókot tovalopnak.
Májusban kitézni a zászlót
a klorofill ezer falára.*

-----
*Májusban már előre látszott,
hogy eltűnők majd, mint a pára.*

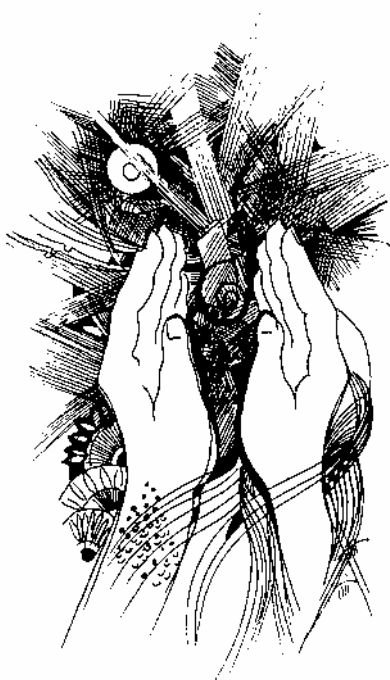
Húsvét

Ágh Istvánnak

*Uram, neveld az olajfákat
Időre odaérek én is.
Kétfelől hat-hat tanítvánnyal.
A jóból tán ennyi elég is.*

*Uram, nyisd ki az igazságot
s zárd el a szándékot magadban.
Elfogyunk mind, mire belátod:
hogy ez épp így megoldhatatlan.*

*Uram (s most jön:) mindazonáltal ---
Úgysem fogsz végetvetni ennek,
paktum a zsaroló halállal -
s a fiak sorra belemennek.*

GÉCZI JÁNOS

Megjegyzések a szegedi rózsákról

EGY BAKA ISTVÁN MOTÍVUMHOZ

Az újszegedi parkban, a templom mögött bozótos kezdődik (hetvenes évek vége!) s tart a liget közepébe beült sörkertig. A sűrű és elmúlás szagú vegetációban, tenyeres bodzák, telenként láthatóvá váló, fekete, fürtös fagyalok közén szökőkút mozaikkövekkel kirakott betonmedencéje állt, mindig üresen. Kicsi tisztás, arányos fák, gatzól felvert ösvény. Innen már regény, innen már dulakodás. Romkertnek kinevezett helyzet.

Azt a magába forduló, önmagával elfoglalt ligetes teret tavasszal érdemesnek látszott megkeresni; pl. a vizsgára készülők, félmeztelen egyetemista lányok és a farktollait próbálgató pávakakasok miatt. A pávák, mint akiknek saját pokluk van, elviselhetetlen hangon rikoltoztak, de a meglepett, a vizsgákon egyébként kevésbé félszeg bölcsészlányok is. A ligeti majálistól, május elsejétől kezdve a platánok lombjába költözött fényképezőgépes kölykök, tűnődő párok, alkalmi szatírok is előfordultak arrafelé, s mindez tartott június végéig, amikor egycsapásra eltűntek a lányok, s utánuk a hódolók is lassan belevesztek a park csendjébe.

Ebben a helyzetben rózsának is illik lenni. Valóban ott nő terjedelmes bokorként a szép, csipkés szélű levelekkel borított gallyak végén sok-sok apró, fürtökben álló virágokkal. Sárga rózsá, öt szirmos. Picit poloskára emlékeztetően, de azért illatozva.

A félig fesső bimbók, amelyekből kivillog az izzó kén (a fülük hegyén kirojtozott csészelevelek csúcsukkal még összekapcsolódnak), mindig elárultak valamit: hajbatűzötten, rövidke szárral csokorba szedve, az albérletben, a gomblukban hervadva vagy szétszórtan, de mégsem hervadóan a harmattól lucskos reggeli fűvön: mindig ugyanarról a dolgról beszéltek. Ez a kis rózsató annyi fesső bimbót termelt, hogy arra a nagy, folyóparti rózsakert sem lett volna képes, annyi volt a sóhaja, amennyi a Tisza vize, s annyi a káromkodása, mint az ég szemérmetlen angyala.

*

Van ez a rózsá, ami (mint ama Rózsakert söröző a park zöld szívének közepében) beült a szövegbe, próbálgatja magát, lassan nődögel, belekotor a hamus szavak dobozába, hajtásával egy-egy mondat mögé búvik és kifecsegi a mögötte lapuló, egymás testét tapasztaló fiatalokat. A lány, mint akkor még minden lány, szőke.

*

Az alsóvárosi templom előtt, a tért átszelő járda két oldalán rosszul metszett rózsák. Tearózsák, nagy virágok gyér lombozatban. Mintha az esti szürkületben látni is lehetne vérsötét virágfejeiket. Az illatuk azonban biztos. Az egybefolyt, határozott volt és meghatározta a sötétedés gyors folyamatát. A helyi, gacsos lábú mitológia ott szeretett volt üldögelni, s ott jegyezte fel apró blokklapokra, mikor jött, már aki jött, s mikor ment, már akinek el volt szokása menni.

*

Fejfájdító szag, holott illat. Olajrózsáé, Bulgáriából. Tirnovoból, a Sipka szoroson át két óra járásnyira a rózsamezők. A rózsauiltetvény: az mező?

Ujjnyi fatok. Faragott és festett. A tisztfeleségek kedvelik az ilyesmit; piros vonalvirág, zöld vonallevél. A félszeg fiúkat is kedvelik a tisztfeleségek. És ezek a feleségek tapasztalatlanok, elvégre azért szeretik a félszességüket határozottságukkal leplező koravén, pattanásos képű ifjakat.

Csavaros kupak. Csavaros kupakkal lezárható koporsó, benne, fiolában, egy köbcenti illóolaj. Kinek jutott az eszébe, hogy abban ondót kellene visszaküldeni? Szegedről Bulgáriába.

Jó érzés, ha forró, rózsailatú kéz emeli meg az ember tökét.

*

A pártbizottság előtt véres, holland tulipánok nevelkednek. Mindazokat, főszereplőtől, ki lehet rugdosni. Nagy kígyófejűkkel halálra ijesztik az éjszakai embert.

Vagy azok függőóonok? A sötét, a sötét ugyan függőleges marad e *olyankor*?

Forradalmi helyszíneken nem maradnak meg a rózsák. A kitekert nyakú liba előtt sem: oda a színészek járnak vizelni, árvácskákat színesíteni.

Valaki Jánosnak mondta, de csupán azért, hogy fájdtássa azt a bűdösnagy fekete szívű kultúrfelügyelőt: az ifjak, a gazdátlanok a rózsásokba járnak; attól telve karomnyomokkal az arcuk, csíkos a mellkasuk, tüskékkel tele a térdük

Es nekik, huszoneves *véneknek*, együtt sincs tizedannyi sebük, számoljon csak az elvtárs utána.

Akkor ősszel csupán a templomok előtt s az újszegedi utcákon, no és a magánkertekben maradhettek meg a rózsák.

*

Az első rózsát, amelyről tudunk, amelyet valamennyire ismer(he)tünk, valamikor időszámításunk előtt 1900 és 1700 között festették. A virágot, igaz, csupán képmás formájában, egy fal őrizte meg a knószoszi palota királyi utját szegélyező egyik freskón, azt a rajzot, amely éppen számunkra most érdekes. A sors fintora, hogy hiába nézi mindenki ezt a festett kőfalról, térdmagas emelvényről lecsüngő cserjét, nem azt látja, hanem a freskó elhíresült névadóját, egy kék madarat.

A Kék madaras freskó a Freskók házának nevezett épület talán legszerényebb alkotása, habár annyira mégsem, hogy ha valaki manapság az elérhető és elérhetetlen vágyakról szólni akar, ne ejtene szót erről a képről is (a *kék madár* kifejezés századelőnk lélekűs ábrázolásaiban volt jó helyen, abban a korban, amikor a freskót Sir Arthur Evans munkatársaival egyetemben föltárták). A madár és a rózsza együttszerepeltetése a legkorábbi európai rózszaábrázoláson nem feltétlenül véletlen; mégha anno nem is volt az annyira nyilvánvaló, mint ma – elvégre majd a kereszténység is hozzájuk ragasztja a maga sokféle értelmezéseit. A galambban és rózsában egyként kimutatható egy vagy több ambivalencia, amelyek nyilvánvalóan az ember, s nem pedig a galamb illetve a rózsza tulajdonságai.

A falkép karcsú, felröppenni kész madara formára valamely galambfaj egyedének látszik, mégha csőrét valami más madár csőrévé is restaurálták.

Nem sok maradt belőle. Csupán két, picit megemelt, de még a testhez simuló sárgás és kékes színű szárny, a szárnyhegyek alól hosszasan kinyúló faroktollazat. A madár dekoratív növényzet közepében ül, talán gallyon, lehet, kődarabon, de az is lehet,

a restaurálás erre nem terjedt ki, hogy a kőfal kiszögellésén. Ha kőfal ábrája lenne az eredeti képen, az magyarázatul szolgálna arra is, hogy azok az átellenes levelekkel rakott ágak miért törnek oly szabályosan fölfelé, s a kép bal felső sarkában a cserje, amely a mi rózsánk, gallyai súlya alatt miért hajlik először le, hogy finom ív után fölfelé, a magasba emelkedjen, ahol a fény erősebb.

A szemlélőnek háttal ülő madár jobb oldalán három, bal oldalán pedig kettő gally, levele alapján olajág is lehetne, de a levélállás ezt nem indokolja. S nem is az! Minden hajtás végén (az eredeti freskódarabon is láthatóan) elmosódott fürt áll, merev, sajátos formával: a fürt egymásra szabályosan következő virágemeletekből, örvökből szedődik egybe, ahogyan az ajakos virágok közé tartozó zsályákra jellemző. A zsályafajok valamelyike van a freskón, magas illóolajtartalmuk, tömeges előfordulásuk miatt régen ismeri és használja némelyikét a mediterrán ember.

E növény pontosabb meghatározása lehetetlen. Leginkább, mert ha nem is véletlenül lett kiválasztva, hogy freskórészlet legyen belőle, azért kecses levélalakjával, szabályos állásával térkitöltő dekoráció is, így aztán könnyen válhatott stilizáció áldozatává, ezzel mintegy fajjellegzetességeit is elvesztve. A korai ábrázolásokon mindenhol szerephez jut, láthatjuk, az ismétlésnek e szabályos ritmust adó változata. De a meghatározás bizonytalanságait tovább növelték a restaurálás kiegészítései. A mester elképzelése a kép egészére vonatkozott, amely aztán meg is változtathatta a részletek sajátosságait – s most az elkészült képből úgy kellene visszabontani az eredeti részeket, hogy a törmelékek, ha akadnak, mást is mondhassanak, netán éppen azt, amit eredeti kinézetükben jelentettek volna.

Míntha az eredeti faldarabokon nem lennének oly szabályozottak a levelek, mint a kiegészítéseken. Vagy mégis?

A kép akkor hullt darabjaira, borult a fallal együtt a királyi út lapos köveire, amikor a minószi palota elpusztult: időszámításunk előtt 1450-ben, a Santorini vulkánjának kitörésekor s az azt követő tengerrengésben. Meglehet, éppen ez a katasztrófa tette lehetővé, hogy a porlékony falból – a maga paszteles földfestékszíneivel együtt – hármezer-négyszáz évvel később még találjanak valamit. Így történhetett, hogy A. Evans elképzelése szerint, alaposan kiegészülve és háttérszínekkel felerősítve visszakérültek a falakra a freskók, s angol régészünk feltárta a minószi kultúra egyik leg szebb palotáját, s ezzel megismerhetővé tette az európai civilizáció kezdeti formáját.

Nem különös, hogy azon csodálatra érdemes tények, amelyek valóságosan (vagy csupán képzeletben) körbeállják ezt a kék madarat, természetes módon elvonták a figyelmet a törpe rózsabokorról. Mindez nem kizárólag a krétai kultúra, a koragörög civilizáció eredménye, a paloták, az ötvenezer lélekszámú város, vagy annak éppen az első európai trónja, hajói, szobrai, hanem a görög mondavilágéi is, a labirintusban kóborló Thészeusszal, a fonalgombolyagot átadó Ariadnéval, s a királylány féltestvérével, az elárult minotaurusszal egyetemben. Ráadásul ezt a furcsa tollazatszínű madarat (miként a liliosos herceget, a párizsi nőnek nevezett, fitos orrú szépséget, a kék delfineket és a többi freskót) nem csupán a saját kora határozza meg s alakítja át az eredetitől eltérővé, kissé mássá, mint amilyen, hanem az az idő is, amely mindenestől magába fogadta az úgynevezett európai kultúrát.

Sir Arthur a következők szerint írta le freskórészletünket: „Balra, az ókori művészetben először megjelenik egy vadrózsabokor, a részben mélyvörös és a részben fehér háttér előtt, s e növény hajtásai egy terméskőívről tekeregnek alá. A virágok aranyrózsaszínűek, a közepük narancs, mélyvörös pettyekkel. A művész öt helyett hat szi-

rommal ábrázolta azokat s a levélkéek számát hármass csoportokká csökkentette, amint az az epernél látható.”

Az öt faldarab, amelyen a knószoszi rózsza található, két csoportot képez. Felül négy darab tartozik egymáshoz, ott a legnagyobb freskódarabból indulnak azok a hajtások, amelyeken három kinyílt virág függeszkezik. E rózsacsoporthoz nincs kapcsolata a freskó bal sarkát kitöltő, repedésekkel megosztott de összefüggő maradvánnyal, amelyen két, egymás mellett elhelyezkedő, nyíló rózsza van, számos, három levélkéből összeszedett, összetett levél között. Az itteni virágok felett azonban egy szabályos rózsalevél három levélkéje is látható, összetéveszthetetlenül. Talán két egyed virít virágaival ezen a freskón, az épebb a freskó festett falának tövén, a másik pedig fent, egy kőrepedésből előtörten, vagy csupán egy növény részei, csak éppen nem maradt meg vagy nem is volt látható, amint a részletek közötti összefüggés a hosszan futó növényeknél nem is mindig követhető. Teljes mértékben restaurálatlan virág csupán az alsó, legnagyobb darabon ékeskedik.

A sok új, eperszerűnek leírt levél mindkét csoport kinézetét meghatározza. Hogy éppen eperhez lettek hasonlítva a freskó levelei, abba talán belejátszhat az, hogy az eper közeli rokona a rózsáknak, a rózsafélékhez tartozik. De ha megnézzük a korabeli ábrázolásokat, azokon a helyeken, ahol nincs virágmotívum, a leveleket borostyánlevélként is meghatározhatjuk. A borostyánlevelek mintázatát az ókortól kezdve dekoratív felületek kialakítására használták. Miközben az is igaz, hogy egészen a középkor utolsó harmadáig nem fedezték fel a rózsák valódi levélformáját, s a növény öt esetleg hét levélkéből összetett levelét a végeletekig stilizálták. Minden esetre éppen ez a stilizálás jelzi azt, hogy a rózsát az antikvitás kezdetén már legalább kettő vagy több okkal kedvelték: egyszer, mert a sok vadon élő növény közül bármi indokkal (s ezek a rózsatermészetből következően vagy az illatban vagy pedig a feltűnő szíromlevelekben lennének megtalálhatók) kiválasztották, másszor pedig, mert hogy fontos, kiválasztott növényé vált, a másolatával, a reá való utalással is díszítésre nyílik mód.

A növényrajz rekonstrukciójában résztvevőknek azonban nem tűnt fel, de mi sem találunk semmi olyan előzményt, amely miatt szabálytalanságot követtek volna el, amikor a rózsahajtások végére olyan félig nyílt virágot illesztettek, amelyek nem valók oda. Merthogy azok (és én megvizsgáltam eredetiben is a Kék madaras freskót) a gránátalma kifésülés előtti bimbóit utánozzák.

A mindenféle esetlegesség ellenére Evans angliai botanikus munkatársa, C. C. Hugs e rózsában felismerni vélte az Abesszíniában, Kisázsiaiban és Egyiptomban elterjedt rózsza fajt, a *Rosa sanctát*.

A szerencsés növényhatározás ellenére mégis meg kell hogy állapítsuk, ez az első európai rózsza mégsem ennyire egyértelmű növény, mégsem ilyen egy jelentésű virág, amint azt Hurst mondja.

*

A rózsák lombhullatóak vagy örökzöldek, tüskés száruk kúszik vagy feláll. A cserjék levelei minden esetben páratlanul szárnyaltan összetettek, a levélalagnál párhásak. Kivételt képez a *Rosa persica*, amely levelei a levélcsúcsok egyetlen tüskeszerű képletével magányosan ülnek a száron.

A rózsák virága általában feltűnő, alakja, mérete, színe, illata miatt. A virág magányos vagy többed magával ernyőt illetve fürtöt alkot. E fajok virága pentametrikus, virágtakarója kettős: csészeleveleinek és szíromleveleinek száma 5, illetve annak többszöröse. A virág porzóinak illetve termőinek száma határozatlan. A termése színes, ál-

talában húsos falú, korsó alakú szerv foglalja magába az aszmagokat. A rózsza nemzetiség ilyen termését csipkebogyónak is hívják.

A botanikusok máig nem tudták eldönteni a rózsafélék alcsaládján belül, a szigorú értelemben vett rózsákhoz (a rózsák tribuszához) hány rózsafaj tartozik. Abban meg egyeztek, hogy számuk kettőszáznál nem lehet több, száznál pedig nem lehet kevesebb. Persze, ha a faj fogalmát átértelmeznénk, amint erre számos kísérlet történt, a fajok száma igencsak megnövekedne.

A rózsák az északi mérsékelt éghajlati öv mindhárom nagy életközösségében, a füves pusztákon, a lomberdőkben és a fenyőerdőkben előfordulnak, egyesek, mégha ritkán is, az északi félgömb trópusi magashegységeiben ugyancsak alkalmas életkörülményeket találnak maguknak.

Jellemzőjük a nagy mértékű változatosság és a kereszteződésre való hajlam: éppen ez adott arra lehetőséget, hogy változatos körülmények között változatos emberi igényeket is ki tudott úgy elégíteni, hogy közben a lényege, a rózsaság attribútumai nem változtak meg.

A korai európai kultúrrózsák három vad fajjal mutatnak rokonságot.

*

Japán rózsák közé heverni ősszel (a Fűvészkert hátsó traktusában, a felmondókert mellett – s éppen egy biol-kémes lánnyal –) annyi, mint gyorsan levét eresztetni.

*

A József Attila sugárút és a Retek utca sarkán, az ABC és a presszó előtt rózsaa gyás monumentuma. A blokkházak megépülése után, a beköltözésekkel egyidőben a környezetszennyezést elviselő dísznövényeket ültettek az utak mellé. De hetek alatt kipusztult valamennyi, nem bírták a taposást. Marhacsapások szelték ketté a füvezett területeket, a buszmegállókhöz egyenes ösvények szaladtak, át a madárbirsek telepén, ükörke loncokon, sövényrózsákon.

Néhány rumszagú, kevertillatú rózsató maradt életben a szúrós cserjék takarásában, sárga virágúak, amelyeket azért lehetett szeretni, mert bimbóban, a szziromcimpákon ott volt a pinatűz, s a pirosas szegély csak akkorra tűnt el, amikor felfeslett a virágfej.

A hűgyszag sosem érződött rajtuk. Holott éjszakánként vizeletben zuhanyozott mindahány.

*

A szigeten (dehogyan sziget az, csak homokos lapos, tavasszal és ősszel elárasztott ligeterdő, és mindig merő szemét, bádoglavór és emberi hulla) ebrózsza nő, közönséges, de hát nőkben is szükség van a közönségesekre. Olyan tudnak, amit más senki, kihúzott szemfogaik helyén keletkezett résből spricceset köpni, tele szájjal nevetni, tiszánézve órákat álldogálni, keringő dongókat tűrni, hirdetni, lesz idő holnap is.

C. ODRAJAS

Orosz novella

I. m. I. B.

Vannak esték, amikor a folyóval párhuzamos sétányra tévedek. Ilyenkor úgy tűnik, mintha semmi dolgom nem lenne, nem kell sietnem, nem kényszerít rohanásra a munka, csak sétálok, sétálok, mint a száz évvel ezelőtti magánzók, s a lelkem eltelik ismeretlen eredetű szomorúsággal.

A híd felé lépegetve megpróbálom elképzelni ezt a várost olyannak, amilyenek sohasem láttam. Ám hiába a képeslapok, vagy Adam Ponicsán akvarelljei: éppen annyira idegen vagyok abban a képzeletbeli városban, mint ebben.

Ki tudja, mitől csúszós a bitumen; a délutáni eső, a jázmin illata ez vagy a folyóról párálló ködé? Csak az öreg híd látványa tölt el az ismerős bizonyossággal: megállok, mint mindig, nagyjából ezen a helyen, s a folyó fölött átívelő építmény úgy tetszik innen, mintha a sétánnyal lenne párhuzamos. Nem a folyón át vezet, hanem a folyón hosszában, valamerre dél felé! „Lenn délen, édes éjen édent remélsz...” füttyülöm hangtalanul a fogam között a jól ismert dallamot. Arra az érzésre gondolok, amely összeköthet bennünket, ismeretleneket: annak a pillanatnak a fölismerése ez, hogy még nem merültünk el az időben. Hirtelen nagyot lélegzem és szaporázni kezdem lépteimet.

Ez az este is olyan volt, mint a többi: ünnep és hétköznapi fonódott össze azonosíthatatlanul a mozdulatokban, a félszavakban: úgy tesszük dolgunkat, ahogy két jól illeszkedő, olajozott fogaskerék, zajtalanul, a legkevesebb energiavesztéssel, örvendve az együttlétnek, annak, hogy van otthonunk és ott-hon vagyunk.

A gyerekeket lefektettük, még fülünkben a szuszogásfészek, de már készülünk az éjszakai munkára. Ülünk a konyhai asztal mellett egy kicsit, kortyoljuk a maradék teát, a munkára gondolunk, elernyedő izmaink fölkészülnek az újabb erőfeszítésre.

Ekkor szólalt meg a telefon. Alig szólt kettőt, mert ugrottam, hogy fölvegyem a kagylót – nem is a gyerekek miatt, de annyira kényszerítő volt a csengése.

– Halló!

Egy ideig szuszogás hallatszott, majd egy ismerős hang szólalt meg:

– Andrej vagyok. Fölmennék hozzátok.

Eltartottam a kagylót, de így is láttam a hangban a várakozást. Andrejt már nyolc hónapja eltemettük. Kiabálni kellene, de annyira elgyengültem ekkora pimaszságtól, hogy erőm se volt hozzá. Aztán csak annyit mondtam:

- Jó.

Natasa elképedt, amikor elmondtam, ki telefonált. Ma már mindenre képesek az emberek! Egy időben minden éjjel kettő és három között – a farkasok órájában, ahogy Andrej és Ingmar nevezte – fölcörgettek bennünket. Aztán egyszerűen csak abbamaradt.

- Újra kezdik

- Lehet. De ha mégis ő lenne?...

Nem kellett válaszolnia: egyszerre tekintettünk az órára. Nem volt éjfél, negyed tíz múltott öt perccel.

Most megszólalt a bejárati ajtó csengője. Mintha idegen akarat mozgatott volna, fölálltam a székről, meghúztam a nadrágomat és az ajtóhoz mentem. Elmenet még láttam, hogy Natasa szintén fölemelkedik a lócáról, aztán már az ajtónál voltam.

Amikor kinyitottam, Andrej állt az ajtóban. Gyorsan belépett, szinte benyomult – meglepetten hátráltam – kint fúj a szél. A város szélén lakunk, itt mindig fúj a szél.

Zakót viselt – a színére nem emlékszem, azt hiszem, sötét volt –, kockás inget, nyakkendő nélkül. Fekete keretes szemüvege bepárasodott, de a homályos üvegen keresztül is megvillant ismerős tekintete. Ő volt, kétségtelenül.

- Gyere beljebb – invitáltam.

- Szervusz, Andrej! – suttogta a feleségem. Andrej mormogott valamit és kezét fogtak.

Hellyel kínáltuk, leült az asztal mellé. A feleségem visszaült a lócára, én is. Néztünk egymásra alig titkolt megrettenéssel, s megpróbáltunk normálisan viselkedni. Andrej csak ült és figyelt bennünket, néha megsimította rövidre nyírt szakállát.

- Hogy vagy?

A kérdő hangsúly megbicsaklik, Andrej némi értetlen csodálkozással néz ránk. Itt van, itt ül. Az arca nem annyira fáradt, mint amikor utoljára láttam, a szeme csillog, nem révedező – hát ki bírja ezt ki szó nélkül. Ugyanakkor egyre bizonyosabbak vagyunk abban, hogy valóban Andrej jött el hozzánk, a régi Andrej ül közöttünk. Valami vagy valaki viszont szűkül a félelemtől az agyamban: „Láttam a ravatalon lehunyt szemmel, rövidre nyírt szakállal, hegyes orral és beesett arccal! Ott voltam a temetésén, ma is emlékszem minden mozzanatra!”

Natasán is érzem, nyugodt akar maradni, sőt valamelyes kíváncsiság árnyalja viselkedését. Hallgatunk az asztal mellett. Visszatért és eljött: valaminek történnie kell – de nem mi irányítjuk az eseményeket. Valami idegen ritmus kezd erőt venni rajtunk, ismeretlen erő türelme tart vissza mindkettőnket, pedig én legszívesebben fölugranék, magamhoz ölelném Tamásként is, Péterként is. Ülünk és nézünk, hol egymásra, hol pedig elkapjuk tekintetünket.

– Milyen a másvilág? – kérdezi egyszerre Natasa.

Megszólalásunkat csodálkozva fogadja, mintha gyermeki tudatlanságunkon ámulna el. Leveszi a szemüvegét, esküszöm, mindjárt a pipájáért nyúl! De nem. Ránk néz, aztán megadóan bólint, beszélni kezd, de valahogyan motyogva, kásásan, érthetetlenül. Nem merjük ismétlésre vagy jobb artikulációra kérni, csak hallgatjuk szívütötten a sutyorgást – mintha az avar zizegne. Az avar.

– Dehát meghaltál! – kiáltottam fel elemi erővel, félbeszakasztva a szórögök zuhogását. Meghaltál, meghaltál, meghaltál!

Natasa megfogta a karomat, nyugtatott és korholt is, ugyanakkor a szája szélén ejtve a halk szavakat:

– Tapintatlan vagy.

Andrej ránk pillant, elhallgat, aztán újra megszólal:

– Hát az egyes csapatban kezdem, a kettesben folytatom és a két-és-felesben fejezem be a focit.

Nem értem. Nem értem! Jurij igen, Jurij ma is, ha éppen itthon van. De Andrejtől soha nem hallottam, hogy játszott volna valaha, vagy ha valamikor igen, azt sem emlegette. Nincs egyetlenegy általam ismert sora, amelyben szóba kerülne a foci. Meg kellene kérdezni újra, meg kellene kérni, hogy ismétlje el!

– Mi lesz velünk *azután*?

Ki kérdezte ezt? Natasa? Én?

– Nem tudom, mi lesz – a voltra egyre kevésbé emlékezem.

Tisztán, hallhatóan ejtette a szavakat, de mit ér, ha nincs bizonyosság. Hirtelen ötlettel egy lemezt hozok be.

– Nézd!

A kezébe adom összes műveinek elkészült cédé-lemezét.

Óvatosan tartja, kipattintja a műanyag tokot, szakemberhez illő ügyességgel kiemeli a lemezt, vigyázva, ujjbegyével tartja a szélénél, s az ezüstös visszavert fényben mintha halványan elmosolyodna. Talán megszólal, talán lehet beszélni vele..., de nem, hallgat. Nézi egy ideig, aztán visszateszi a tokjába, és leteszi az asztalra.

Ekkor egyszer csak állatok, madarak jelennek meg valahonnan hátulról, a konyha kitarul és kitégüli; tukán, trópusi madarak – de mennyi! mi történik itt? – köszöntik, énekelnek. Fűszeres illattal telik meg a levegő, fölszakadni készül belőlünk a félelem, az aggodás, az öröm és a bánat.

– Mit innál? Van tea, főzök egy jó kávé, bor is akad...

Andrej elhárítja a kínálást és le is zárja.

Nézünk egymásra hárman, akár a westernfilmekben.

Egyszer csak Natasa szólal meg:

– Andrej, voltál te templomban?

- Mikor?
- Mise idején.
- Lehetetlen.

A válasz úgy hullik közénk, mint valami sötét tüllkendő. Betakar a puhasága. Andrej feláll, kicsit kihúzza magát, egy pillanatig vár, aztán így szól:

- Elmegyek.

Nem tudunk neki mit mondani. Kezet fogunk, kikísérem az ajtóhoz, próbálom alakját követni, de az utcai lámpa körén túl beleveszik a ködös homályba.

Visszamegyek a konyhába.

- A megváltás éppen úgy érvényes mindenkire, ahogyan az áldás is? – kérdezi Natasa.

- Nem tudom. – felelem.

- A megváltás éppen úgy érvényes mindenkire, ahogyan az áldás is. – mondja Natasa. Lehet, hogy ez csoda volt? – kérdezem magamtól, de hangosan nem merem föltenni.

- El kell adnod a porszívót, amíg jó – mondja Natasa.

A porszívót?

A Szent Anna templom harangjai zúgnak a debreceni májusi reggelen. A kollégiumi szoba vaságán, mélyedésben fekszem, a sodrony teljesen elengedett, fáj a derekam. Az ablak nyitva, galambok és pihék szálldosnak a levegőben. Reggel van.

Május vagy október – a Mária-litániák hónapja.

Andrejjel és Jurijjal megyek a folyóval párhuzamos sétányon. Alakzatváltás, kerülni kell az útépitést: Andrej elől, Jurij utána, én kissé lemaradva. A beszélgetést abbahagytuk, éppen a gyökérről beszéltek ketten, előre s a lábunk alá, elé figyelünk. Nem látom, csak tudom: utunk vége közeleg. A sárgára festett kavics csikorog a lépteink alatt.

Fordította: ÁRPÁS KÁROLY

Csoóri Sándor új esszéi

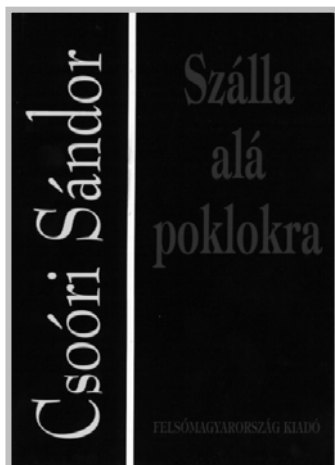
CSOÓRI SÁNDOR: SZÁLLA ALÁ POKLOKRA

A Püski Kiadó 1994-ben *Tenger és diólevél* címmel két hatalmas kötetben foglalta össze Csoóri Sándor gazdag esszéírói munkásságát. A *Szálla alá poklokra* a Felsőmagyarország Kiadó karácsonyi ajándéka, Csoóri Sándor újabb esszéinek gyűjteménye. Rendkívül szerteágazó tematikája ellenére egységes karakterű köteté avatja a szerzőnek az a különleges képessége, hogy a világ legkülönfélébb apróbb-nagyobb dolgait merész, de mindig meggyőző okfejtéssel kapcsolja bele érdeklődésének fő irányába. Könnyű Csoóri Sándornak – mondhatnánk Farkas Árpád Sütő András esszéiről írt megállapítását kölcsönvéve –, hiszen mindenről az jut eszébe, amit éppen mondani akar. Csoóri Sándornak valóban van néhány olyan alapgondja, melyektől nem tud, s nem is akar szabadulni, melyeknek az újabb, immár rendszerváltás utáni idő szorításában is újra meg újra nekifeszül, mert az emberi minőség és a közelebről a magyar nemzet létkérdéseinek tudja azokat. Kép-

zelete, gondolkodása ezért emeli ezekhez az alapügyekhez a legkülönfélébb jelenségeket. Ezáltal szervesül szemléletileg a heterogén tematika is. Egyszerre tanúsítván az írói szemlélet, érdeklődési kör tágasságát, nyitottságát és közösségi felelősségtudattól áthatott szervességét, célirányosságát. Németh László azt vallotta, hogy a „szellem: rendező nyugtalanság”. Csoóri Sándor esszéiben ennek a szellemnek, ennek a rendező nyugtalanságnak a folytonosan eleven működését látjuk. Igazi értelmiségiként állítja mindig egyetemes összefüggésekbe az egyes jelenségeket, írásainak nagy belső tagasságuk és távlatuk van.

A kötetet nyitó *Két jegenye* című kis esszé a könyv írásainak egyik jellegbeli mintája lehetne. Ezúttal mondhatni jelentéktelen tárgy, a költő ablaka előtt álló két jegenye röpteti föl a képzeletet. A két jegenye a távlatok, magasságok, ég felé törekvés, torony-emberség jelképeivé emelkedik, a „lehúzó, törpe világ” ellenpontjaként az emberi nagyság lehetőségét is jelzi. A költői látomásban gazdag életet nyernek a jegenyék, egyszer az ég felé törő „prométheuszi lények”, máskor a „Van Gógh-i örület” jelképei vagy olyanok, mint „a góliátok megfeketedett csontváza”. A valóság is a művekben nyer mélyebb értelmet.

A jegenyékről való tünődés, a mélységperspektívákat, távlatokat, létértelmező összefüggéseket megvilágító kis esszé után az *Indulatos levél egy szerkesztőhöz* áll.

Felsőmagyarország Kiadó

Miskolc, 1997

232 oldal, 750 Ft

Egészen más műfajú írás tehát, de a látatás ereje ebben sem kevesebb. Már a *Hattyúkkal, ágyútűzben*, s még inkább a *Ha volna életem* verseiben is feltűnt az, hogy a rendszerváltással összekapcsolódó, hatalmi célok által motivált közéleti mocskolódások, rágalmazások pergőtűzébe került

Csoóri Sándor keserűségében nem egyszer szarkasztikus és animizációs

(emberi tulajdonságokat, magatartásformákat állatok tulajdonságaival jellemző) stíluselemekkel figyelmeztetett az emberhez méltatlan felelőtlenség, ellenségeskedés tobzódására. Mostani indulatos levele „saját képzeletükbe belemámosodott” rágalmazóinak mocskolódása ellen emel szót. Érveinek felsorakoztatása mellett a stílus metsző élére is figyelniünk kell. A fontos ügyekről szóló felszínés, „sima, gördülékeny” rádióbeszélgetést úgy hallgatja Csoóri Sándor, mint ahogy gyermekkorában perceként át figyelhette a réti folyó „felszínén szaladgáló vízbogarak mutatványát”. E magatartás erkölcsi megítélését is erős képbe foglalja, midőn a nyilatkozó „burjánzó látomását” említi. Azzal pedig már az új történelmi helyzetet is jellemzi, hogy olyanok ítékeznek most „a levegőben úszó ökörnyal nyomát követve a levegőben úszó pletykák alapján”, „akikről azt hihette az ember, hogy korábbi életük öncsalásai s politikai karamboljai után teljesen megváltoztak, s nem bonyolódna többé meggondolatlan kalandokba”. A súlyos, de közismert életrajzi tényekre épülő megsemmisítő ítélet az alaptalan rágalmazás, mocskolódás váltotta ki Csoóri Sándorból. Ezért kérheti azt rágalmazóitól, hogy inkább jelentsék föl, minthogy rágalmazzák: „Az alaposan megindokolt följelentés férfiasabb a mocskolódásnál.” A *Két jegenye és az Indulatos levél egy szerkesztőnek két véglet*: az előbbi a főlemelő távlatok jelképe, az utóbbinak a földreverő hitványság a

tárgya. Az utóbbival is gyakran szembe-sülve, de mindig az előbbiért küzdve mérik mai világunkat, életünket Csoóri Sándor újabb esszéi.

A Csoóri Sándor által is használt mozaiknemzet fogalom mintájára

mozaikkönyvnek is nevezhetjük ezt a kötetet,

azt értve az elnevezésen, hogy mindegyik írása önmagában is értékes színfolt, valószínű értéküket azonban a kötet egészében nyerik el az egyes írások. Így, együtt nézve a kötetet, biztonsággal állapíthatjuk meg róla, hogy Csoóri Sándor korábbi esszéköteteinek szerves folytatása ez a gyűjtemény – szemléletileg és tematikailag egyaránt. Besorolható ez a könyve is nemzeti önismeretünk mélyítésének alapművei közé annak ellenére, hogy – egykét kivételtől eltekintve – rövid esszék foglalata.

A szerves folytatás Csoóri Sándor könyve esetében szószerint értendő: nem ismételt, hanem az új idő, az új történelmi helyzet kihívásai felől néz szembe a régi és új gondokkal, jelenségekkel. Így a *Szántottam gyöpöt, Egykor elindula tizenkét kőműves, Utazás félálomban, Tenger és diólevél, A magyar apokalipszis, Műfajok örösváltása?, Kapaszzkodás a megmaradásért, Eltemetetlen gondok a Duna-tájon* és a többi nevezetes Csoóri-esszé szemléleti előzményként, alapozásként odaértendő az utóbbi években készült elemzések, töprengések elé.

Újabb esszéi szellemi súlyukat, létérdekű fontosságukat pedig nem kis részben annak is köszönhetik, hogy bennük olyan ember keresi a történelmi cselekvés mai szellemi és erkölcsi lehetőségeit, aki a diktatúra évtizedeiben a hatvanas évek elejétől kezdve minden kulturális és politikai ellenzéki megmozdulás, esemény elindításában és alakításában kezdeményező szerepet vállalt. Reménytelen időszakban volt szellemi „bujtogató”, történelmi értelemben is cselekvő ember. A nehéz évti-

zedek küzdelmeiben megszerzett szellemi és erkölcsi tőkéje alapján választották 1991-ben közfelkiáltással a Magyarok Világszövetsége elnökévé. Senki más nem volt, aki az elmúlt évtizedekben annyit tett volna a magyarság egészségéért, a szét-szórt magyarság szellemi-lelki összetartásáért, mint Csoóri Sándor. Ez a nagy szerep lehet gyötrelmes a hivatal ügyeinek tekintetében, de szellemi értelemben semmi változást nem hozott Csoóri Sándor pályáján. A magyarság alapügyeit évtizedek óta sajátjaként vállalta.

Ady Endre – saját vallomása szerint – úgy érezte, mintha ő volna az utolsó magyar, aki még tehet valamit ezért a nemzetért. Ez a szüntelenül cselekvésre szólító felelősségtudat él Csoóri Sándorban is. Ez a közösségi ethosz jelöli ki esszéinek főbb motívumköreit is. Állandó a gyötrelme amiatt, hogy – meggyőződése szerint – a magyarság messze alatta marad most a saját lehetséges szellemi-erkölcsi színvonalának.

Az egyéniség mindenek fölött való szabadságát hangoztató elmék ma gyakran szembeállítják a szabadság-központú és a közösség-központú gondolkodást és magatartást – ez utóbbit korszerűtlennek minősítve. Csoóri Sándor gondolkodásában számomra éppen az az egyik legrokon-szenvesebb vonás, hogy ez az állellentét őt meg sem érinti. Sok árnyalatban kibontott gondolata szerint személyes részvételünk nélkül a világ sem létezik számunkra.

A személyiség értékét nemcsak megbecsüli, hanem a közösség formálása szempontjából is döntő jelentőségűnek tartja a hiteles személyiségek és gondolatok kiválasztódását, mágnes-szerepét. Az elvontabb gondolatok felé is mindig személyes élményből, tapasztalatból indul. Azt azonban a magyar történelem is tanúsítja számára, hogy „áldozatszerepünk: közösségi szerep”. Ebből az aligha vitatható tényből viszont az következik, hogy

„sorsdöntő pillanatainkban közösségként kellene igent vagy nemet mondanunk”. Történelmünkben – korábban többször szólt erről Csoóri Sándor – két nagy pillanat volt, amikor a magyarság valóban „közös ihlettel” cselekedett, nemzetként viselkedett: 1848-ban és 1956-ban. Most azonban különös rendszerváltásunk egész története azt mutatja, hogy a magyarság képtelen erre a közös cselekvésre, nem tud közösségként igent vagy nem-et mondani.

Csoóri Sándor újabb esszéinek egyik motívumsora sokoldalúan és árnyaltan világítja meg a nemzeti újjászületés elméletét, a szellemi-lelki-gazdasági nemzeti szétszórtság okait és tényeit. Döbbenetes láttelepet készít a magyarság itthoni és külföldi állapotáról egyaránt. Okok és okozatok leverő leltárát készíti el számbavevé és új szempontok szerint megvilágítva a bajok – itt föl nem sorolható – sokaságát. Ezek megmutatása, leleplezése azonban sohasem az önemészítő reménytelenséghez vezet az ő esszéiben, hanem minden esetben a nemzeti kibontakozás, megújulás útját keresi. A bajok átvilágítása, értelmezése azok megszüntetésére irányul. Minden írásával a felelős közösségi gondolkodás- és magatartásmód kialakítására ösztönöz. Azt tudatosítja, hogy elkerülhetetlen történelmi feladatunk a magyarság önpusztító tétovaságának, megosztottságának a megszüntetése. Nem valamiféle naiv egységeszme jegyében érvel, a jó megosztottságok történelemmalakító szerepét maga is vallja, de sokoldalúan világítja meg ama Bethlen Gábor-i eszme mai aktualitását, mely szerint: előbb a natio és csak azután a religio. Csoóri Sándor már a rendszerváltás első pillanataiban figyelmeztetett ennek a gondolatnak a fontosságára, már akkor féltette a nemzetet attól, hogy a pártosodás lázában elmulasztja az egységesülés történelmi lehetőségét. Sokak által félreértett, még inkább félre magyarázott kесе-

rűségét is az váltotta ki a *Nappali hold* című esszéjében is, hogy tapasztalta a részérdekeknek a nemzet érdekei elé helyezését.

A rendszerváltás utáni évek eseményeit, magatartásmódjait számbavéve

sem reked meg a nyilvánvaló veszteségek listájánál, hanem – mintha azt remélné, hogy legalább a sok rossz tapasztalat segít észhez térni – ma is a nemzeti megújulás szükségességét vallja:

„De hiába acsarkodunk ellene, a magyar abszurdítások változatlanok maradnak mindaddig, amíg nem erősödik meg bennünk egy olyan eszme, olyan gondolat, amely a külön-külön röpködő részeket összerántja, hogy egészzé állhassanak össze.

Kérdés: van-e ilyen mágneses erejű gondolatunk? Van! Csak a lélek ereje hiányzik a működéséhez. S ez a gondolat nem más, mint amit a politika nyelvén szólva magyar–magyar integrációnak nevezhetnénk. Egységesülésünk határoktól független, fokozatos megszervezésének.”

Csoóri Sándor a magyarságról, mint közösségről, mint nemzetről a történelem folyamatában gondolkodik. Ezért emelheti a különféle – történelmi kényszerből származó vagy a rendszerváltás folyamatában kialakult – ellentétek fölé a közös magyar érdek képviselőjét. Esszéinek nemzetnevelő erejét elsősorban ennek az egységes nemzeti érdekeknek a következetes képviselőjében látom. A mai idő kihívásával is abból a szempontból vet számot, hogy egy-egy történelmi válaszunk mit jelent a magyarság egésze számára.

Ennek a magyar érdekegyesítést szorgalmazó koncepciónak szerves része az irodalom rangjának, szerepének a védelme is.

Az irodalmi műveltséget háttérbe szorító „vizuális kultúra” felszínessége

azt a mélyebb eszmélkedést iktatja ki a nemzeti művelődésből, amelyik nélkül

nem ismerhető meg a dolgok szerves alakulása. Az „irodalom és a nyelv elszegényedésével párhuzamosan azonnal elszegényednek az érzelmek, hajléktalanná válik a gondolkodás is”. Csoóri Sándor gondolkodásában az irodalom a dolgok értelmének, távlatának a felismeréséhez nélkülözhetetlen eszköz, éppen ezért érthetetlen, hogy szerepvesztését nem egyszer maguk az írók okozzák. „A művek eltűnése nemcsak a személyiségek eltűnését jelentené világunkban, hanem a valóságét is” – fogalmaz máskor a modern hermeneutika gondolatával teljesen egybehangzóan. Az irodalomban is a részek fölött képződik meg számára a nemzeti irodalom kánonja. Adyról és Kosztolányiról írja: „Olyan a viszonyuk egymáshoz, mint a Biblia két megszentelt könyvének: az Ószövetségnek és az Újszövetségnek.” Más helyen irodalmunk Babits nyomán indult ágáról vallja, hogy az „olyan gazdagodás, amely nem csupán tágitotta, de mélyítette is a magyar költészetet”. Az irodalmi élet mai hiányát azért tartja súlyos gondnak, mert a gondolatok és személyiségek kikristályosodásának, a szellem szabad mozgásának a lehetőségétől fosztjuk meg magunkat ezáltal. Az irodalomban a valóság ismeretlen dimenzióinak a feltárását is megmutatja midőn Apollinaire *Égőv* című versét a televízió látásmódjának megelőlegezéseként értelmezi, azzal a lényeges különbséggel persze, hogy „Apollinaire a versben azonban rendet tart”. Csoóri Sándor számára ez a szemléleti rendtartás éppoly fontos, mint a pillanatonként más-más tájra szárnyaló nyitottság. Gondolkodásának sokak számára talán anakronisztikus, számomra azonban fölöttébb rokonszenves vonása, hogy az irodalmat ma is a személyiség- és közösségformálás egyik legfontosabb lehetőségének tekinti. Ady, Németh László, Illyés neve okkal szerepel gyakran az újabb esszéikben is. Ugyancsak tágas összefüggések rendjében elemzi a József Attila-

eszmélet értelmét és szükségességét a mi életünkben is. „Alultáplált tudat”-tal ugyanis sem az ország, sem a nemzet nem tud helyesen dönteni, nem tud autonóm lenni saját dolgaiban sem.

Történelmünknek azokkal a tényeivel néz szembe „életveszélyesen megsértett igazságérzettel” Csoóri Sándor, amelyek még a nemzet történelem iránt érzékenyebb tagjaiban is fölöttébb összemaszatolódtak a diktatúra évtizedeiben, s a jól manipulálható nemzeti büntudat részévé lettek. Történelmünk tényeit megváltoztatnunk nem lehet, de megváltozhat a viszonyunk az egyes eseményekhez, ha őszintetebben és folyamatában látjuk történelmünket, s nem vesszük át szolgalmód ellenségeink rólunk alkotott torzképeit.

Csoóri Sándor a Magyarok Világszövetsége elnökeként avatta föl a Don-kanyarban elpusztult II. magyar hadsereg katonáinak emlékoszlopát – a tragikus pusztulás után több mint ötven esztendővel. Ebben a drámainak nevezhető helyzetben elmondott beszéde e tragédia történeti előzményeit úgy tárja föl, hogy megvilágítja annak sokágú történelmi előzményeit, s így más összefüggésbe kerül a magyar közgondolkodásba évtizedeken keresztül belevert büntudat is. Emlékeztet arra, hogy Ferenc József kérésére 1849-ben I. Miklós cár úgy küldte a magyar szabadságharc ellen kétszáz ezer katonáját, hogy „előtte egyetlen rossz szót nem ejtettünk egymásról”. „Ha mindez nem történik meg az európai történelem egyik válságos és önkényes pillanatában, mi most nem egy sokat szenvedett kis nép képviselőiként állunk egy sokat szenvedett nagy nép képviselőivel együtt halottaink csontjai fölött, hanem más ügyben, a rokonszenv és a nagyrabecsülés légkörében, egyenrangúan s büntudat nélkül.” Igen, e nélkül nem lett volna, nem ilyen lett volna a kiegyezés, e nélkül nem következhetett volna be Trianon sem, s tovább: a magyarság nem válik a második

világháborúban idegen érdekek áldozatává. A tények persze tények maradnak, de mégsem csak a megsemmisítő büntudat marad bennünk, hanem mások történelmi felelőssége is erős hangsúlyt kap.

A kötet legjelentősebb esszéje, a *Határ-sértés, súlyos gondokkal* ilyen „glóriás közhelyeket” felszámoló szemlélettel néz szembe a trianoni békediktátum előzményeivel és következményeivel. Csoóri Sándor a hetvenes évek elején írt *Utazás félálomban* című esszéje óta számtalanszor emelt szót a kisebbségi magyarság beolvastásának, felszámolásának ördögi mechanizmusa ellen. Most a trianoni trauma okozta „orvosolhatatlan lelkiállapotról” vall. Minden erdélyi utazása mindmáig „egy bozótos igazságtalanságon való átkeles is”. Ezzel az igazságtalansággal vet számot ez az esszé, ennek a gyökereit és mai következményeit világítja meg. Elkülöníti a tudomásul vételt az elfogadástól. Kényszerűségeket az ember tudomásul vesz, de igazságtalanságokat sohasem fogadhat el, mert az elfogadással szentesítené azokat. Az őszinteséget éppen a kölcsönös megértés érdekében tartja szükségesnek, de az őszinteség őt a román–magyar viszony tekintetében arra ösztönzi, hogy sorra leszámoljon a tényeket meghamisító „glóriás közhelyekkel”. Így minősíti kártekonynak azt a nyilvánvaló csúsztatást, hogy a német–francia megegyezéssel hozták párhuzamba a román–magyar kibékülést, hiszen „a kis kés nem azonos a nagy késsel”, összemérhetetlen arányokról van itt szó.

Ugyanígy tárja fel a versailles-i békeszerzők elfogultságát és tájékozatlanságát,

majd a Trianont követő magyar kisebbségellenes néma háború tényeit, az „utódállamok hetvenhét éve tartó módszeres honfoglalás”-át, mely a Trianonban tett ígéretekkel homlokegyenest ellenkezik. Mennyit hangoztatták évtizedeken keresztül a kiegyezés utáni magyarság ki-

sebbségellenes politikáját. Ezzel szemben Csoóri Sándor rámutat arra, hogy a tények másról tanúskodnak: „Soha olyan nemzetiségi virulás sehol, népszaporulatban, értelmiségi erősödésben, öntudatgyarapodásban, mint az Osztrák–Magyar Monarchia magyarok által uralt tájain!” Ezzel a nemzetiségi kibontakozással szembeállítja a Trianon utáni magyarság történetét: „Nem kéne az ezeréves mitológiát fölcserélni a hetvenhét éve fölhalmozódó tényekkel? Mert még megbocsátani egymásnak is csak azt lehet, amit őszintén beismerünk.”

A történelem tényeit most már az olvasó történelmi szakmunkákból is megismerheti. Csoóri Sándor esszéjének újdonsága nem a tények föltárása, hanem a folyamatok együtt-láttatása és személyes hitelű árnyalt és távlatos mérlegelése. Ennek során a kisebbségi autonómia igényét fogalmazza meg, mert „egyedül ez jelenthetné a megkésétt, történelmi jóvátételt mindenért, mert ebben az esetben mind a két félnek egyformán kellene vigyáznia az együttélés írott és íratlan törvényeire. Ez

lehetne egy újszerű egyenrangúság alapja, maga a kiegyensúlyozó erő.” Politikai bölcsesség és etikai követelmény együttes megnyilatkozása ez. Történelmi tények sokaságával dokumentálja a kisebbségi autonómiák szükségességét, hiszen több ízben megbizonyosodott már, hogy a legszebb ígéretek is semmivé váltak a kölcsönösség kényszerítő ereje nélkül. Ami a logika és az erkölcs szerint evidencia, az még nem biztos, hogy történelmi realitás is, hiszen a hatalomba jutott többségnek erkölcsi emelkedettséggel is kellene rendelkeznie ahhoz, hogy a demokráciát ne a saját érdekei szerint értelmezze, hanem egyetemes emberi elvek szolgálatában működtesse.

Csoóri Sándor „pokolviselt ember”-nek mondja magát az egyik interjúban. Kötetének esszéi arról tanúskodnak, hogy a poklot is ép lélekkel járta meg, cselekvő történelmi jelenléte kultúránk eszméltető értéke.

Görömbei András

„Visszaadni a szavak értelmét”

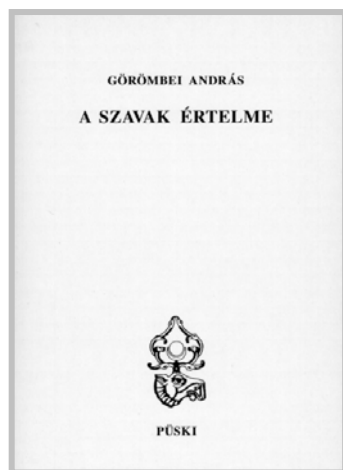
GÖRÖMBEI ANDRÁS TANULMÁNYAI

Napjaink divatos nyelvfilozófiai (sőt: nyelvpolitikai) elméleteinek idején különösen üdítő olvasmányok Görömbei András tanulmányai, esszéi, kritikái. Lényegük szerint nincsen itt szó másról, mint arról, hogy a szerző átláthatóságot, pontosságot, tiszta rendezettséget, világosságot, alakoskodás nélküli egyértelműséget, szellemi párfordulásoktól mentes világot, más, számára esetleg nem rokon-szenves felfogásokkal szemben lehetőleg békés párbeszédet, komplementer jellegű világképbeli többszínűséget, kölcsönös megbecsülésen alapuló szakmai vitákat – és még sok efféle „divatja múlt” gesztust és életelvet, kutatási módszert és érvelési stratégiát szeretne látni, tapasztalni maga körül, azaz, a magyar szellemi (és politikai) életben. Már legalább jó két évtizede. De hát az efféle kíváncsiságrendszer – még a maga szinte természetesnek látszó egyszerűségében sem – egyáltalán nem magától értetődő. A Kádár-korszak szellemi és politikai viszonyai között (itt érthetően persze) a folyamatos hatalmi és ideológiai nyomás miatt nem érvényesülhetett a

maga eredendő tisztaságában *a szavak értelmé* (a szóban forgó Görömbei-kötetnek ez a pontos címe), az úgynevezett rendszerváltozás után pedig még inkább bizonyolódott a szavak eredeti jelentése és a szavakba kódolt egyéb üzenetek viszonya. Hiszen most már – a viszonylagos szabadság eredményeképpen – ténylegesen is több pólusúvá vált a magyar szellemi élet, s még azt is elmondhatjuk, hogy a pénz parlamenti diktatúrájának virágkorában még inkább fontossá, még inkább (politikai, hatalmi, pénzügyi, ideológiai) létkérdéssé vált a szavak értelmének az *összevararása*. „Az ország morális válságának csak egyik része: a megtévesztettek, becsapottak, keserű kétségbeesése, közönybe hullása. Oriási baj azonban – fogalmaz pontosan Görömbei –, hogy a szabadság szellemének már a szellőjével is egy új kaméleonkorszak köszöntött Magyarországra. A nagy párfordulások korszaka. A szavak, a szerencsétlen szavak újabb keresztre feszítése. Most már fejjel lefelé.” A szavak értelmének a visszaadása nemcsak a „magyar nemzet erkölcsi válságá”-nak az enyhítése miatt rendkívül fontos, de – Görömbei felfogásában – a nemzeti értékek sorába tartozó irodalmi jelenségek tiszta elvű, világos értékszempontú megközelítése és megítélése miatt is.

Görömbei András ebben a vastag tanulmánykötetében többször hangsúlyozza,

hogy az irodalmi műalkotás – mint bármely műalkotás – érvényes megítélésének egyetlen kritériuma *az esztétikai érték*. (Mégpedig – Poszler György nyomán – az

**Püski Kiadó
Budapest, 1996
464 oldal, 780 Ft**

ismeretelméleti és eszmét sugárzó érték, valamint az emotív és konstrukciós érték együttes, sőt egymást életre hívó öntvényeként, vegyületeként.) Az esztétikai érték – nyilvánvalóan – nem kötődik, nem kötődhet az írói szemléletmódhoz, írói világképhez, elkötelezettséghez avagy el nem kötelezettséghez. „Tudomásul kellene venni végre – emeli ki többször is gondolatmenetében a szerző –, hogy egy irodalomban a különféle szemléletmódú művek egymást gazdagítják, kiegészítik. Sőt egymás súlyát növelik. Szánalmas igyekezet minden kirekesztés, minden olyan szembeállítás, amelyik a másik jelleg lebecsülése révén akar emelkedni.”

Mindebből elég világosan következik – Görömbei András irodalomszemléletének az egyik fő összetevőjeként –, hogy védelmére kel, sőt képviselőjévé válik a nyolcvanas évek végétől – a személyiség „szabadsága” jegyében – egyre többször és egyre hangosabban ócsárolt, a közösségi gondokat irodalomba emelő törekvéseknek. Ahhoz az irányzathoz csatlakozott (és vált időközben egyik reprezentáns képviselőjévé), amelyik azt követelte a maga tudományos érvrendszerével, hogy az ún. közösségi gyökerű irodalmi mű az ún. „személyiség”- („szabadság”)-orientált irodalmi törekvések mellett legalább azonos mércével mérjék, értékeljék. Tehát korántsem valami olcsó privilégiumot kívánna ő a közösségi, a „sors”-irodalom képviselőjének (hiszen ez az álláspont is mélységesen ellentmondana a szavak valódi értelmének), hanem az esztétikai szempontokat mindenkor és mindenhol egyformán alkalmazó kritikát és irodalomtörténet-írást óhajtana. „Főlégszerűs egy különben is megviselt idegzetű irodalmi életben egyenesen káros egymással szembeállítani, egymás ellen kijátszani írókat. [...] ha egy irodalomban a nemzeti sors kérdéseit fölvető, azokkal közvetlenül is foglalkozó művek már eleve elutasításban részesülnek, akkor bizonyos, hogy

az a nemzet beteg, önismereti zavarokkal küzd vagy már nem is küzd.” Görömbei tehát e kötetében is mindahányszor

azzal a csonkító, a részt egészévé növesztve abszolutizáló irodalomszemlélettel vitázik,

amelyik a korábban agyonideologizált „mondandó”, „eszmei mondanivaló” mindenároni keresésének elutasítását túlhajtva az „autonóm szöveg”-szerűség privilégiumának jegyében veti fel az irodalmi műalkotás „létérdékű” szempontok szerinti irodalomtudományi kutatását, egyáltalán az irodalomnak mint szövegnek a lehetséges *létérdékű* értelmezését. Egyetértőleg idézi ezzel kapcsolatban – egyik (föltehetően) irodalomtörténeti példaképét –, Béládi Miklóst: „Jó lenne, szép lenne, ha ez a két ág: az irodalom mint a nemzeti őrszellem, az etnikai lelkiismeret letéteményese és az irodalom mint szöveg, önmagát igazoló nyelvi struktúra, ironikus parafrázis – nem távoli, hanem a kézzel elérhető közeli jövőben találkozna, sőt össze is olvadna a hivatás szellemében és artisztikumában.”

Nos, aki csak egy kicsit is járatos a napjaink irodalmában iránymutatónan honos uralkodó eszmék hatóerejének tényleges működésében, az világosan tapasztalhatja azt is, hogy a Béládi Miklós megálmodta irodalmi eszmény manapság még távolabb van kialakulásának esélyeitől, mint az ő idejében volt.

Görömbei András irodalomszemléletének egy másik – sarkalatosan fontos – eleme (szinte „ikertársa” az előbbinek) az „egység és sokféleség” vonzó és a teljesség ígézetét sugalló dialektikája. A nyugati magyar irodalomról szóló egyik tanulmányában úgy jellemzi önmagát, mint aki nem szakértője ugyan a témának „csupán a magyar irodalom egészét együtt látni kívánó irodalomtörténész [...], aki úgy véli, hogy bármely résszel is foglalkozzék behatóbban, nem kerülheti el, hogy az egészre is tekintsen.” Idézi Márai Sándort:

„Nincs más haza, csak az anyanyelv”, és Szabó Zoltánt is: „Az irodalmi nemzet az országok határait államhatároknak elismeri.” Am: „az együvé tartozókat” az államhatárok egymástól „el nem idegeníthetik”. Ha elidegenítik: az irodalmi nemzetben idegen erők működnek. A magyar nyelven írott művek összessége – tehát a magyar irodalom – *egyetemes*; még ha az egyes részei rendelkeznek is relatív autonómiával, sajátos jelleggel, sajátos színekkel, értékekkel. Sőt, az egészséges értékítélet és értékcorrekció működtetése azt is napvilágra hozza, hogy „a rész felől marandó szemléleti értékek sugározhatnak az egészhez, hogy adott pillanatban és adott vonatkozásban a rész az egész előtt járhat”.

Csoóri Sándor esszéinek elemzése során Görömbei András az „új, korszerű egyetemesség-eszme” fogalmát veti föl, rögtön meg is adva az alapdefiníciót: „egyéni és nemzeti, nemzeti és egyetemes mintaszerű egysége valósul meg szemléletében”. Vagyis a rész és egész mindig érzékeny egyensúlyának az eszménye, melyet – mint láttuk – a magyar irodalom oszthatatlan egysége vonatkozásában az evidenciák meggyőző erejével képvisel Görömbei, ebben a megközelítésben új, gazdagon rétegzett értelmet nyer: az individuum sohasem önmagában és önmagától létezik – *alkot*, hanem mindig determinált a környezetétől: közösségétől, népetől, nemzetétől. És ez az összefüggés a fordított irányból megközelítve is igaz: semmiféle érvényes (tehát esztétikailag is hiteles) „egyetemes” érvényű megnyilvánulás nem képzelhető el a környezetétől, nemzeti kultúrájától (és sok egyéb más meghatározó, befolyásoló motívumtól) gazdagon árnyalt *egyéni*, individuális („szabadtság-orientált”) determináció nélkül.

Eppen ebből a vizsgálódási pozícióból szemlélődve tartja Görömbei a „küldetés”, a „küldetésesség” fogalmait *változatlanul* időszzerűnek és *korszerűnek*. „A küldetés

szót – írja – az utóbbi időben nem illik kifejtteni sem, pedig semmiféle vajákos misztika nincs benne. Annyit jelent csupán, hogy az embernek dolga van a földön, s azt becsülettel végzi. Kinek-kinek azokat az értékeket kell képviselnie a nemzeti kultúrában, amelyben illetékes. A többieket pedig el kell sajátítania, a többiekben illetékességet kell szereznie.” Világos, tiszta, aligha támadható érvelés ez. (Vö. „*Visszaadni a szavak értelmét*”.) Amiből az is egyenesen következik, hogy – például – a *népi irodalom* fogalma Görömbei értelmezésében jóval tágabb kategória, semmint csak a paraszti kultúrához, illetőleg a parasztság szociológiájához közvetlenül kapcsolódó alkotói megnyilvánulás, illetőleg ennek a szemléletnek a következetes képviselője. Illyés Gyula, Nagy László, Csoóri Sándor vagy Kányádi Sándor életművének a példája is bizonyoság rá, hogy a „népi”-nek és a korszerűen egyetemes szemléletnek, alkotói-művészi *egysége*, egyidejűleg egy műben vagy akár a teljes életműben, nagyon is értékes esztétikai értékek hordozójaként jelenhet, jelenik meg. Görömbei András – másfelől – egyáltalán nem vitatja a nem „küldetéses”, a nem „népi-nemzeti”, a nem „elkötelezett” alkotók működésének esetleg épp ily értékes és súlyos alkotói, művészi eredményeit. Pusztán amellet érvel – újra és újra –, hogy

adassék meg e „küldetéses” irodalom valódi értékeinek a maga *önértékű* rangja.

Mégpedig az oly sokat emlegetett és hivatkozott „értékpluralizmus” és „tolerancia” jegyében és szellemében. Hiszen a valóságban (a szavak, a fogalmak, a szövegek természetes rendjében) nincs ellentét a különböző szemléletmódok és eszközrendszerek szerint létrejött valódi esztétikai értékek között. A „közösségi”, „sors-válaló” indíttatású irodalom sem magától a témától válik, válhat értékke (erre figyelmeztet Görömbei András például Veres

Péter igazából soha ki nem teljesedett írói világát elemezve), ámde nem lehet eleve lebecsülendő, eleve ki nem teljesedhet, önmagát egyetemessé ki nem tágítható irodalmi jelenségként kezelni.

Mіндеzen kikristályosított, valójában igen egyszerű, már-már evidenciákként ható, ám a mai magyar kritikai gyakorlatban mégsem egészen így működő irodalomszemléleti alapelvek szerint közelíti meg Görömbei András a huszadik századi magyar irodalom számos kiválóságát, (nem kifogásolható, inkább természetes, hogy az ő kritikusi, irodalomtörténeti alkatahoz, irodalmi eszményeihez közel álló) számos íróját, költőjét, Ady Endrétől Csoóri Sándorig – és tovább. Ez az irányváltás ugyanakkor megerősíti azt is, amire már utaltunk, hogy ti. a szerző nem tud, de nem is akar mit kezdeni a „népi irodalom” leszűkített és már-már ténylegesen is átprogramozott fogalom tartalmával. Látható, hogy őt ebben az összefüggésben is a „sorsvállaló” magyar irodalom egyetemes mércével mért és egyetemes (már nemcsak „magyar”) irodalmi értékeket is létrehozó alkotói, illetve az általuk létrehozott művek, életművek foglalkoztatják a leginkább. Többek között Ady Endre Tamási Áron, Kuncz Aladár, Dsida Jenő, Veress Péter, Szabó Zoltán, Németh László, Illyés Gyula, Márai Sándor, Kányádi Sándor, Sütő András, Tózsér Árpád, Nagy László, Csoóri Sándor.

Adyról, illetve utóéletéről joggal állapítja meg

– s éppen e miatt a tény miatt is nagy kihívás az ő számára is Ady életműve –, hogy bár „még életében elfoglalta helyét a legnagyobb magyar művészek között, életművének megnyugtató irodalomtörténeti elemzése és értékelése tulajdonképpen mindmáig nem történt meg”. (Legújabbban például Kenyeres Zoltán, illetve Bíró Zoltán vállalkozott az Ady-életmű újraértékelésére.) Lényegre törő és pontosan fogalmazó tanulmányban tárja föl az

addigi hatalmas Ady-szakirodalom meghatározóan fontos értékítélet-rendszerét, rendszereit, illetőleg ezeknek az értékítéleteknek az eszmetörténeti-ideológiai indíttatásait. Rámutatva például arra is, hogy Király István monumentális Ady-monográfiájának „forradalmiság koncepciója” mennyire leszűkítette az Ady-életmű valóságos értékvilágát. A „forradalmiság” különféle fokozatait mint fő megítélési szempontot érvényesíteni ennek az óriási életműnek a vizsgálatában egyet jelent szerzője művészi nagyságának a lefokozásával, illetve háttérbe szorításával.

Örömteli olvasmányok Görömbei András számára Szabó Zoltán művei is. Nem kis mértékben azért, mivel Szabó Zoltán „alapvető fontosságot tulajdonít annak a nemzeti kohézióknak, mely tiszta érzelmű hazaszeretet nélkül elképzelhetetlen”. Meg amiatt is, mivel megvesztegethetetlenül – az emigrációban is – mindvégig ragaszkodott a valósághoz és a szavak értelméhez. Görömbei emblematis érvényűnek tartja a „mi a magyar”, „ki a magyar”, sokszor felmerült és máig érfő vitáinak idején éppen Szabó Zoltán okfejtését, amely szerint „magyarnak lenni nem születés, nem adottság – hanem eredmény. A magyarsághoz el kell jutnia a született magyarnak és az asszimilálnak egyként”. A „rossz pörök idején” sokat tanulhatunk tőle – figyelmeztet nagyon helyesen Görömbei András –, miként Márai Sándortól is, aki egyként és egyszerre volt, lehetett „magyar, keresztény, polgár és európai.”

A Németh László-i életmű *küldetéses* érvényének, egyszersmind benső lényegének azt a reflexszerűen egyszerű meggyőződését tekinti Görömbei, amely szerint a magyar szellemi életnek „a magyar érdek képviseletén keresztül kell az emberiség értékeihez a maga külön színeivel hozzájárulnia”. Másfelől – idehaza – Németh László gondolatvilága éppen az eszmények, az *utópiák mint lehetőségek* feltá-

rásával, ezzel a sajátosan *értelmiségi* magatartással maradt időszerű és korszerű napjainkban is. Görömbei András meggyőző nyomatékkal szól arról is, hogy mily távol állott mindig is Némethtől a nacionalizmus, a revizionizmus és az antiszemizmus. (Hozzátehetnénk ehhez: az anti-liberalizmus is.) Az a megállapítása is egyértelműen tényyszerű, hogy Németh László nem az idegeneket vádolta, nem őket tette felelőssé magyarországi szellemi térhódításai miatt, hanem az önmagát felőrölt, és kiürült magyar szellemiséget, illetőleg annak képviselőit és intézményrendszerét hibáztatta. Mélyen igaz és napjainkban is fölöttébb időszerű, amit ezzel kapcsolatban Németh többször is hangoztatott: „A magyarság nem zár ki senkit, aki igazán vele tart. De azt sem akarja, hogy hazafiság színe alatt lehessen őt idegen ösztönöknek gyűlölni s fojtogatni.”

A drámaíró Németh László irodalomtörténeti megítéléséhez is szolgál új szempontokkal Görömbei András. Egyfajta – valóban sajátos – „újklasszicista” formakultúrával és dramaturgiával az ő „nemzeti küldetésstudata” a gondolati dráma típusát színezi, gazdagítja: „konzervatív újító”-ként. Újítása abban áll, hogy éppen a gondolat súlyának és erejének színpadi lehetőségeit kutatja, s ehhez teremt adekvát színpadi nyelvet, amely nem áll távol esszéinek nyelvezetétől. Görömbei észreveszi azt is, hogy Németh hőseinek vívódása „bő teret ad az iróniának, öniróniának” is. Újításának leglényegesebb eleme, jellegzetessége az a szintetizáló törekvés, amivel például újra élővé tudta tenni a történelmi dráma műfaját, amely a harmincas években Európa-szerte korszerűtlenné vált.

Külön tanulmányban olvashatunk a *Galilei-rejtélyről* – a dráma megírása után több mint negyven évvel. Ismeretes, hogy Németh eredetileg Galileire nézve önfelmentő gesztussal zárta a darabot. Azaz, hogy Galilei a további tudományos mun-

kásságának mintegy a tudomány egyetemes jellegének a védelmében, védelme miatt tagadta meg korábbi önmagát, vállalva a „visszavonás” gyalázatát. Az akkori kultúrpolitikai kívánalmak szerint átírt változatban – *csak ezt* a befejezést olvashatuk egészen a legutóbbi időig – már katarziskus a végszó: Galilei rájön, rádöbben, hogy a tudomány mint szabad és mint egyetemes szellemi terep, nincsen egyetlen személyhez, egyetlen fejhez kötve. Erkölcsi felelőssége ennél fogva tehát egyetemesebb és erősebb, mint a tudomány képviselőjének az általa elképzelt szerepe, felelőssége. A két befejezés közül – szerintünk – mint drámai végkifejlet is jobb, erőteljesebb az átírt, a második változat (éppen a katarzisz megjelenése, illetve fölerősödése következtében), ám el lehet fogadnunk Görömbei Andrásnak – az íróéval végül is összecsendő – konklúzióját is: „Galileiből a kikényszerített visszavonás éppúgy kiválthatja a dacos szembe szegülést, mint a teljes erkölcsi megsemmisülést.” Végül is a két különböző előjelű befejezés nem ellentmond egymásnak, hanem kiegészíti, kiegészítheti egymást, méghozzá a mindennapi élet természetes pszichikai-idegi reakciói szerint.

Görömbei András fentebb vázolt irodalomszemlélete ismeretében szinte törvényszerűnek is mondható (legalábbis annak tűnik), hogy

**a szerzőt régtől fogva tartotta és tartja
igézetében Nagy László költői életműve,
művészte.**

S persze a már említettek miatt, következtében: egyéninek, népinek, nemzetinek és az egyetemes embernek kivételesen magas művészi színvonalon történő megragadása, szintézise, az ebben az életműben fölragasodó gazdag és színes harmóniája miatt. Nagymonográfiája lényegi vonulatait summázza most e szóban forgó kötetben (az érdeklődő diákság számára), felmutatva Nagy László költészetének

esztétikai és morális értelemben egyaránt fontos értékeit. Megragadva azt a belső konfliktust is, amely abból fakadt, hogy pályája második felében tragikus szakadást érzett az általa megformált embereszmény, valamint a század emberének – az emberiségnek – „morális és biológiai” helyzete, állapota között. Azonban ekkor sem adta fel „teljességre, szépségre, harmóniára igényt tartó személyiségjegyeit, az eszmény megvalósítását lehetetlennek érezve (’elhullt bolondok nyomán’) is küzdött az eszményért. Utolsó évei valóban a ’lehetetlen képviseletében’ teltek”.

Csoóri Sándor költői-esszéírói munkássága *arra is* példa értékű bizonyíték Görömbei számára, hogy a személyiség és a személyesség szabadsága, a „személyiség-, szabadság-orientált” világkép, valamint a közösségi indíttatás, a „képviseleti”, a „küldeteses” meggyőződés nem ellentéte, hanem – egy egészséges eszmerendszerben, egy egészségesen teljes világképben – kiegészítói egymásnak; tehát ki is egészíthetik egymást a mindennapi írói, művészi, alkotói gyakorlatban. (Akárcsak a magyar irodalom oly sok más nagy nagyjának életművében.) Csoóri esszéi és versei – mutat rá a szerző – „a maguk tágaságával, élményszerű gazdagságával éppen azt mutatják, hogy a személyiség erkölcsi következetessége folytán beleütközik nemzetének alapproblémáiba”. Éppen ezért Csoóri volt az a hiteles személyiség Görömbei számára, akinek életútjában azt

látta bizonyossággá válni, hogy az ’alsó Magyarország’-ból jötteknek is lehet, sőt van is „képviseleti” küldetésük a szellemi pályákon, tereken. És tovább: Csoóri Sándor pályáján is ugyanabba az irányba mutató, az egyénitől az egyetemesbe tárguló szellemi szintézist fedezi fel, mint Ady Endre, Szabó Zoltán, Németh László, Illyés Gyula vagy Nagy László írói-költői életművében.

Számos tanulmányról, esszéről (gondolatról, értelmezésről, összefüggésről, értékelésről) nem szólhattunk ebben a rövid reflexióban Görömbei András közel fél-száz írást tartalmazó könyvét ismertetve. Miként (viszont) azt is bizvást kimondhatjuk – talán érzékeltettük is valamelyest –, hogy az ő jelenlétét (irodalomtörténeti eredményeinek eddigi szellemi összeteljesítménye, értékei szerint) egyfajta *folytonosság* képviseleteként is számon tarthatjuk. Olyan irodalmi eszmény megújítva továbbbéltezőjeként, mely eszmény a múlt századi reformkorszaktól kezdődően, végig a huszadik században is, jól kivehetően a legnagyobb, a legjelentősebb írói-költői világképek meghatározója volt.

Ez az a látszólag divatjamúlt értékvilág, irodalmi eszmény, mely Görömbei András munkásságában éppen mint élő, mint termékeny, mint érvényes, tehát mint folytatható szellemi hagyomány vonul végig.

Monostori Imre

Szerkesztői asztal

Baka István-összeállításunk a *Szegedért Alapítvány* anyagi támogatásával jelent meg. Segítségüket köszönjük!

*

Baka István családja a költő szellemi és tárgyi örökségének közkinccsé tételére reményében alapítványt hozott létre. A *Baka István Alapítvány* célja, hogy az életmű a „nemzeti kultúra szerves részévé, annak eleven hagyományává váljék”. Az alapítvány a legújabb magyar irodalom és a társművészetek bemutatására, idegen nyelvű művek magyarra fordításának ösztönzésére is törekszik. A kuratórium elnöke Ilia Mihály, titkára Tényi Jánosné. Tagjai: Árpás Károly, Bombitz Attila, Balog József, Darvasi László, Lengyel András, Olasz Sándor, Roboz István, Szigeti Lajos Sándor, Szőke Katalin. Az alapítvány OTP számlaszáma: 11735005-20482547. Címe: Szeged, Molnár u. 4. II/6. 6723 (Tényi Jánosné titkár).

Az alapítvány könyvheti rendezvényein mutatták be Móser Zoltán *Szavak és képek Baka Istvánról – Baka Istvánhoz* c. fotóalbumát, valamint az Unikornis Kiadó sorozatában (A Magyar Költészet Kincsestára) megjelent *Kormos István és Baka István* versei c. kötetet.

*

A Juhász Gyula Művelődési Ház és a Zöldfás Katolikus Ifjúsági Központ június 10-én *Tiszatáj-estet* rendezett, melynek Darvasi László, Hász Róbert, Sándor Iván és Zalán Tibor voltak a vendégei. A *Tiszatáj*t és szerzőit Olasz Sándor főszerkesztő mutatta be. Közreműködtek: Kiss Máté, Ördögh Nóra, Jenei Rita, valamint a Karinthy Irodalmi Kör tagjai.

*

Néhány szerzőnkről. TÉREY JÁNOS először publikál lapunkban, a legújabb lírikus nemzedék egyik legjelentősebb képviselője. Tulajdonosi szemlélet c. kötetéről májusi számunkban írtunk. FERDINANDY GYÖRGY Puerto Ricóból települt haza, könyvheti novelláskötete *Nézem az életemet* címmel jelent meg. MÓSER ZOLTÁN fotóművész Baka-albuma mellett az utóbbi időben Írott képek címmel adott ki kötetet. SZŐKE KATALIN a JATE Szláv Filológiai Tanszékének docense.

Augusztusi számunk tartalmából:

KOVÁCS ANDRÁS FERENC, MARSALL LÁSZLÓ, TORNAI JÓZSEF versei

ZALÁN TIBOR regénye, CZIGÁNY LÓRÁNT emlékirata

„Honnan jövünk? Mik vagyunk? Hová megyünk?”

(BORBÁNDI GYULA, KABDEBÓ TAMÁS, SULYOK VINCE hozzászólása)